

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ & ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΟΙ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΙ ΣΤΑ ΔΙΑΣΤΑΥΡΟΥΜΕΝΑ ΠΥΡΑ ΤΩΝ ΕΝΟΠΛΩΝ
ΣΥΡΡΑΞΕΩΝ. ΜΙΑ ΔΙΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΣΤΑΥΡΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

A.E.M.: 1203 M 051

Επιβλέπων καθηγητής: κ. Στέλιος Περράκης

2005

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	...σελ. 3
A) ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΙ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ	...σελ. 6
<i>1. Σχέση δημοσιογραφίας και πολέμου – Η έννοια του πολεμικού ανταποκριτή.</i>	...σελ. 6
<i>2. Οι πολεμικοί ανταποκριτές – Συνηθισμένοι άνθρωποι σε ασυνήθιστες καταστάσεις.</i>	...σελ. 8
B) ΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΩΝ ΣΤΙΣ ΕΝΟΠΛΕΣ ΣΥΡΡΑΞΕΙΣ	...σελ. 18
<i>1. Οι δημοσιογράφοι υπό το πρίσμα του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου</i>	...σελ. 19
<i>1. i. Συμβατικές ρυθμίσεις</i>	...σελ. 19
<i>1. ii. Ιστορικό διαμόρφωσης του άρθρου 79 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου</i>	...σελ. 25
<i>2. Η σύνθετη σχέση δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου – ανθρωπιστικού δικαίου</i>	...σελ. 27
<i>3. Οι δημοσιογράφοι ως άμαχοι ιδιώτες.</i>	...σελ. 33
<i>3.i. Περιεχόμενο και σημασία των συμβατικών ρυθμίσεων προστασίας των δημοσιογράφων ως αμάχων</i>	...σελ. 33
<i>3.ii. Ρυθμίσεις στις περιπτώσεις μη διεθνών ενόπλων συρράξεων – Εθιμική βάση θεμελιώδους προστασίας αμάχων δημοσιογράφων</i>	...σελ. 39
<i>4. Διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο και το δικαίωμα στην πληροφόρηση</i>	...σελ. 45
Γ) ΕΙΔΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ, ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΩΝ	...σελ. 52
<i>1. Οι δημοσιογράφοι ως αιχμάλωτοι πολέμου – τύπος και ουσία</i>	...σελ. 52

<i>2. Όταν ο δημοσιογράφος γίνεται στόχος – το δίκαιο απέναντι στην πραγματικότητα</i>	...σελ. 57
<i>2.i. Σχέση ΜΜΕ – φορέων εξουσίας στις εμπόλεμες ζώνες</i>	...σελ. 57
<i>2.ii. Δημοσιογράφοι όμηροι ενόπλων – ένα ανερχόμενο φαινόμενο</i>	...σελ. 61
<i>2. iii. Επιθέσεις σε εγκαταστάσεις ΜΜΕ</i>	...σελ. 63
<i>3. Τρομοκρατία και προληπτικός πόλεμος: σύγχρονες συμπληγάδες της δημοσιογραφίας</i>	...σελ. 72
<i>4. Σύγχρονες εξελίξεις στο δημοσιογραφικό χώρο και η επίδρασή τους στη διαχείριση των ενόπλων συρράξεων</i>	...σελ. 76
<i>5. Ποινική ευθύνη δημοσιογράφων στα πλαίσια του ανθρωπιστικού δικαίου</i>	...σελ. 80
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	...σελ. 85
<i>Η υπαγωγή των δημοσιογράφων σε ειδικό ρυθμιστικό καθεστώς εντός του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου</i>	...σελ. 85
<i>Νομικές και δημοσιογραφικές προτάσεις για καλύτερη προστασία των ανθρώπων – δημοσιογράφων</i>	...σελ. 88
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	...σελ. 93
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	...σελ. 98

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Έχει γίνει διαδεδομένη συνήθεια τις τελευταίες δεκαετίες και ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια πολλοί διεθνείς οργανισμοί αλλά και κάθε Μη Κυβερνητική Οργάνωση που σέβεται τον εαυτό της να δημοσιοποιούν στατιστικές και λίστες που αποτυπώνουν την πρόοδο των εργασιών τους και μαρτυρούν την κατάσταση στην οποία βρίσκονται παράγοντες και δεδομένα στον τομέα του ενδιαφέροντός τους. Από το μακρύ σχετικό κατάλογο παραδειγμάτων παρουσιάζουν ειδικό ενδιαφέρον για τη συγκεκριμένη εργασία εκείνες οι ετήσιες λίστες και οι στατιστικές οργανώσεων όπως το Διεθνές Ινστιτούτο Τύπου (International Press Institute), οι Δημοσιογράφοι Χωρίς Σύνορα (Reporters Sans Frontières) ή η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού (Comité International de la Croix-Rouge), που απαριθμούν τους δημοσιογράφους θύματα παραβιάσεων εθνικών και διεθνών κανόνων και καταχρήσεων εξουσίας. Και όπως είναι αναμενόμενο, τα πρωτεία σε κακοποιήσεις, φυλακίσεις, εξαφανίσεις και θανάτους ανήκουν όχι σε χώρες απλά με καταπιεστικά, ανελεύθερα καθεστώτα, αλλά κυρίως σε περιοχές ένοπλων συρράξεων.

Η διαπίστωση αυτή δεν προκαλεί λογικά καμία έκπληξη, καθώς η πληροφορία, την οποία διαχειρίζονται επαγγελματικά ως πρώτη ύλη οι δημοσιογράφοι, αποτελεί ανέκαθεν σημαντικό όπλο – για λόγους επιχειρησιακούς ή προπαγάνδας – στα χέρια των συγκρουόμενων παρατάξεων. Επομένως, όταν η συγκέντρωση, μετάδοση και ερμηνεία των πληροφοριών ξεφεύγει από τον άμεσο έλεγχο των αντιμαχόμενων πλευρών σε μια σύρραξη, οι δημοσιογράφοι γίνονται και αυτοί υποψήφια θύματα των περιστάσεων στο βωμό της υπερνίκησης του αντιπάλου.

Ωστόσο, πέρα από το όποιο κοινωνικό, πολιτικό ή ηθικό ενδιαφέρον μπορεί να έχει η ενασχόληση με τις συνθήκες εργασίας και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι δημοσιογράφοι σε μια ένοπλη σύρραξη, τι ιδιαίτερη αξία έχει το συγκεκριμένο θέμα για ένα διεθνολόγο; Η απάντηση είναι απλή και συνάμα περίπλοκη. Εξετάζοντας τους υπάρχοντες κανόνες δικαίου, την πορεία διαμόρφωσής τους, τις θέσεις των υπέρμαχων και των πολέμιων της κανονιστικής προστασίας των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις και το βαθμό εφαρμογής ή καταστρατήγησης των κανόνων αυτών σε παλαιότερες και στις δυστυχώς πολλές σύγχρονες περιπτώσεις συρράξεων στον πλανήτη, είναι δυνατόν να διερευνηθεί και να αναλυθεί η αποτελεσματικότητα του διεθνούς δικαίου ως συστήματος αρχών και κανόνων

οργάνωσης της ανθρώπινης συνύπαρξης σε υπερεθνικό επίπεδο σε έναν τομέα μείζονος σημασίας για την ανθρώπινη πρόοδο.

Με άλλα λόγια, η έρευνα του παρελθόντος και του παρόντος της διεθνούς δικαιοσύνης προστασίας των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις μπορεί να δώσει χρήσιμες πληροφορίες για την εξέλιξη του δικαίου του πολέμου και του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου πάνω σε μια πολύ ειδική αν και περιορισμένη κατηγορία προστατευομένων προσώπων. Αφενός το πεδίο προστασίας των δημοσιογράφων αποτελεί χώρο δοκιμής της σύζευξης και συμπληρωματικότητας αυτών των δύο τομέων του διεθνούς δικαίου, που η σπουδαιότητά τους αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο χρόνο με το χρόνο, γιατί η προστασία των ατόμων-δημοσιογράφων συναρτάται και εξαρτάται από τη σημασία της επαγγελματικής τους ιδιότητας και δράσης ως φορέων του δικαιώματος στην πληροφόρηση.

Αφετέρου η γνώση του δικαιοκώ πλαισίου προστασίας των δημοσιογράφων σε περιόδους και σε περιοχές βίαιων συγκρούσεων βοηθάει τους ίδιους τους δημοσιογράφους να αναγνωρίσουν τα περιθώρια και τα όρια των ελευθεριών τους, των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών τους απέναντι στους φορείς εξουσίας με τους οποίους συναναστρέφονται. Μπορούν έπειτα να αυξήσουν την ασφάλεια και την αυτοπροστασία τους ενεργώντας παράλληλα προς το σκοπό για τον οποίο εξαρχής έλκονται στις ένοπλες συρράξεις, δηλαδή – στην ιδεατή μορφή και θεώρηση – για να γίνουν τα μάτια, τα αυτιά και η φωνή του κόσμου μπροστά σε καταστάσεις απειλητικές και τραγικές για τον άνθρωπο.

Με τις ανωτέρω σκέψεις κατά νου και με τελικό στόχο τη διατύπωση τεκμηριωμένων συμπερασμάτων για τους περιορισμούς αλλά και για τις προοπτικές της διεθνούς προστασίας των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις, στην παρούσα μελέτη θα επιχειρηθεί να αναζητηθούν απαντήσεις σε μια σειρά από βασικά ερωτήματα. Στα κεφάλαια που ακολουθούν, λοιπόν, διερευνώνται τα κύρια γνωρίσματα και προσδιορίζονται οι έννοιες «δημοσιογράφος σε ένοπλη σύρραξη» και «πολεμικός ανταποκριτής», εξετάζονται οι ομοιότητες και οι διαφορές τους από τη σκοπιά του διεθνούς δικαίου, τα υπάρχοντα διεθνή κείμενα που ρυθμίζουν το καθεστώς των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις διεθνούς ή μη διεθνούς χαρακτήρα, η πληρότητα, η αλληλεπικάλυψη και η λειτουργικότητά τους, συμπεριλαμβανομένης της προσχώρησης και συμμόρφωσης των κρατών σε αυτά.

Ακόμη διερευνάται η ιστορική εξέλιξη της διεθνούς προστασίας των δημοσιογράφων ως ξεχωριστής κατηγορίας που χρήζει ειδικής προσοχής, η τυχόν

αφετηρία από εθιμικούς κανόνες που επιβιώνουν ή έχουν ξεπεραστεί από νέες πραγματικότητες και δεδομένα στο χώρο του διεθνούς δικαίου, το εύρος των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των εμπολέμων απέναντι στους δημοσιογράφους και αντίστροφα των δημοσιογράφων απέναντι στους εμπολέμους. Τέλος, αναζητείται και η επίδραση στο δημοσιογραφικό επάγγελμα – με πρίσμα θεώρησης και με γνώμονα το δεδομένο δικαιοκ πλαίσιο – εξελίξεων-σταθμών στη σύγχρονη ιστορία: από τους Παγκόσμιους Πολέμους στη Γιουγκοσλαβία και το Ιράκ, από τις διακρατικές στις εμφύλιες συρράξεις, από τους αεροπορικούς βομβαρδισμούς και τον ανταρτοπόλεμο στην τρομοκρατία και το δόγμα του προληπτικού πολέμου.

Η διάρθρωση της εργασίας θα μπορούσε να συνοψιστεί σε τρεις κύριες ενότητες. Η πρώτη αναφέρεται στους δημοσιογράφους και στο δημοσιογραφικό επάγγελμα με μνεία των συνθηκών εργασίας τους σε περιόδους και περιοχές βίαιων εντάσεων, αντιπαραθέσεων και συγκρούσεων εθνικού ή υπερεθνικού χαρακτήρα και επιπλέον με εστίαση στο ρόλο τους ως επαγγελματίες στην καταγραφή, δημοσιοποίηση, ακόμη και στην επίδραση μιας ένοπλης σύρραξης.

Η δεύτερη ενότητα αφορά την παρουσία του διεθνούς δικαίου στην εύθραυστη κατάσταση που αντιμετωπίζει κάθε δημοσιογράφος σε μια ένοπλη σύρραξη, δηλαδή γίνεται παράθεση των συμβατικών κειμένων – και αναζήτηση τυχόν εθιμικών κανόνων – που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των δημοσιογράφων σε μια σύγκρουση αλλά και των εμπολέμων απέναντί τους. Παρακολουθείται η ιστορική διαδρομή διαμόρφωσης και εδραίωσης των συγκεκριμένων κανόνων επιζητώντας ταυτόχρονα την αιτιολογική βάση της ειδικής ενασχόλησης με την περιορισμένη αυτή αριθμητικά κατηγορία ανθρώπων.

Επειδή όμως, βέβαια, μια απλή παρατακτική αναφορά των χαρακτηριστικών του δημοσιογραφικού επαγγέλματος, των ιδιαιτεροτήτων που συναντώνται σε μια ένοπλη σύρραξη και των υπαρχόντων κανόνων και αρχών που έχουν θεσπιστεί για την προστασία τους θα ήταν ανεπαρκής, στην τρίτη ενότητα της συγκεκριμένης εργασίας επιχειρείται μια συνδυαστική ανάλυση των πολιτικών, κοινωνικών και δικαιοκ δεικνόμενων της σύγχρονης πραγματικότητας που συναντούν οι δημοσιογράφοι στις ένοπλες συρράξεις. Τελική επιδίωξη είναι η εξαγωγή παραγωγικών συμπερασμάτων για την παράλληλη ή τεμνόμενη εξελικτική πορεία του διεθνούς δικαίου και της δημοσιογραφίας σε μια εποχή ραγδαίων ανατροπών, ανακατατάξεων και εκπλήξεων.

Α. ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΙ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ

1. Σχέση δημοσιογραφίας και πολέμου – Η έννοια του πολεμικού ανταποκριτή

«Ο πόλεμος είναι συναρπαστικός και ελκυστικός». Μια τέτοια θεώρηση της καταστροφικής αυτής ανθρώπινης επινόησης, εκτός από τους εμπόρους όπλων, τους μισθοφόρους και τους κάθε λογής πολεμοχαρείς στρατιωτικούς, πολιτικούς ή απλά φανατικούς, τη συμμαρίζονται και πολλοί δημοσιογράφοι.

Γιατί στο δημοσιογραφικό κόσμο, στη δημοσιογραφική πραγματικότητα, μια ένοπλη σύρραξη σηματοδοτεί μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για ειδήσεις – σε πρώτο επίπεδο – και για διαφημίσεις, πωλήσεις, έσοδα και δημοσιότητα – σε δεύτερο επίπεδο. Βέβαια η βαρύτητα και προσοχή που αποδίδεται σε κάθε σύρραξη από τα δυτικά Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας (ΜΜΕ) – με τα οποία εξ ανάγκης καταπιάνεται η συγκεκριμένη εργασία – διαφέρει ανάλογα με την ένταση, τη χρονική και χωρική έκταση, τις επιπτώσεις της στη διεθνή γεωπολιτική και οικονομική σκηνή, την άμεση ή έμμεση εμπλοκή ξένων παραγόντων και δυνάμεων και τη γεωγραφική ή πολιτισμική εγγύτητα της σύρραξης στις χώρες προέλευσης των ΜΜΕ που την καλύπτουν. Η «ειδησεογραφική» αξία, λοιπόν, μιας σύρραξης για τα ΜΜΕ της Δύσης εξαρτάται από τη σχέση των παραγόντων της σύρραξης με τα συμφέροντα της Δύσης, από την οικονομική, πολιτική και στρατηγική επίδρασή της στα αντίστοιχα συστήματα των δυτικών χωρών, ακόμη και από την κοινωνική και/ή πολιτιστική εγγύτητα των συγκρουομένων δυνάμεων με τη Δύση. Αρνητικό αποτέλεσμα αυτής της πραγματικότητας είναι συχνά μία σύρραξη να επισκιάζει μία άλλη.¹ Εξ ου, για παράδειγμα, από τη σκοπιά των ελληνικών ΜΜΕ έχει μεγαλύτερο ενδιαφέρον ο εμφύλιος της Γιουγκοσλαβίας και ο πόλεμος στο Κοσσυφοπέδιο από τους εμφύλιους της Κεντρικής Αμερικής ή της Αφρικής, όπως και ο πόλεμος στο Ιράκ από τον ανταρτοπόλεμο για την ανεξαρτησία του Ανατολικού Τιμόρ.

Υπάρχουν όμως και μερικές ειδικές περιπτώσεις συγκρούσεων, οι οποίες, αν και δεν κατηγοριοποιούνται ως πόλεμοι, συγκεντρώνουν αυξημένο αριθμό δυτικών δημοσιογράφων (αλλά γεννούν και ενδιαφέρουσες προκλήσεις για το διεθνές δίκαιο). Αυτό συμβαίνει στο Ισραήλ και την Παλαιστίνη, των οποίων η «ειδησεογραφική»

¹ Βλ. Larry Minear et al., “The News Media, Civil War and Humanitarian Action”, Lynne Rienner Publishers, London, 1996, σελ. 36-41.

αξία είναι σταθερή, γιατί αποτελούν περιοχή συνεχούς έντασης και βίαιων αντιπαραθέσεων, ενώ ποικίλες παράμετροι εσωτερικής οργάνωσης του κράτους του Ισραήλ εξηγούν την πληθώρα ξένων ανταποκριτών στη χώρα. Οι εκτεταμένες προσπάθειες διαχείρισης των σχέσεων και των επαφών του κράτους αυτού με τους ξένους ανταποκριτές σε συνδυασμό με τις εγγενείς δυσκολίες που συναντούν στα αραβικά κράτη έχουν ως αποτέλεσμα μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων, περισσότερες δυνατότητες αναζήτησης πληροφοριών και τεχνικές διευκολύνσεις για τους δημοσιογράφους που καλύπτουν τη Μέση Ανατολή διατηρώντας την έδρα τους στο Ισραήλ.²

Με σημαντικότερη, μάλλον, εξαίρεση τους δημοσιογράφους του πολιτιστικού και του αθλητικού ρεπορτάζ, που εξ αντικειμένου δεν έχουν άμεσο ενδιαφέρον σε μια σύρραξη, η πλειοψηφία των δημοσιογράφων που ασχολούνται με πολιτικά, οικονομικά, στρατιωτικά, διπλωματικά, κοινωνικά ή διεθνή θέματα αναγνωρίζουν την ειδησεογραφική σπουδαιότητα κάθε πολέμου και επιδιώκουν την κάλυψή του. Εδώ μπαίνει ένας σημαντικός διαχωρισμός για την αποσαφήνιση της έννοιας «δημοσιογραφική κάλυψη» μιας ένοπλης σύρραξης. Ουσιαστικά υπάρχουν δύο γενικές κατηγορίες δημοσιογράφων σε μια εμπόλεμη ζώνη: από τη μια πλευρά οι πολεμικοί ανταποκριτές, ξένοι που επέλεξαν να έρθουν στην περιοχή και μπορούν να φύγουν όποτε θελήσουν, και από την άλλη οι τοπικοί δημοσιογράφοι που λόγω των περιστάσεων βρέθηκαν εγκλωβισμένοι μέσα σε μια εμπόλεμη κατάσταση. Σε μια περίπου ενδιάμεση κατάσταση βρίσκονται εκείνοι οι δημοσιογράφοι που, ενώ βρίσκονται στη χώρα τους κατά τη διάρκεια μιας σύρραξης, εργάζονται περιστασιακά και εξαιτίας των συγκυριών για ξένα ΜΜΕ, διεκδικώντας τα προνόμια και τις διακρίσεις των πολεμικών ανταποκριτών σε σύγκριση με τους λοιπούς ντόπιους δημοσιογράφους.

Παρακάτω, σε επόμενο κεφάλαιο, θα διευκρινιστεί ότι από τη σκοπιά του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου ο ορισμός του «πολεμικού ανταποκριτή» είναι πολύ πιο περιορισμένος από τη γενική αντίληψη περί αυτού και η αντιμετώπισή του εν μέρει διαφορετική από αυτή των υπόλοιπων «επαγγελματιών δημοσιογράφων σε μια ένοπλη σύρραξη».

Αλλά και από μια καθαρά δημοσιογραφική οπτική υπάρχει μεγάλη απόσταση ανάμεσα στο να αναζητάει κανείς πληροφορίες και ειδήσεις για μια σύρραξη από τις

² Βλ. Derrik Mercer et al., “The fog of war”, Heinemann, London, 1987, σελ. 264-266.

ήδη διαθέσιμες πηγές – δηλαδή τους ντόπιους και ξένους δημοσιογράφους που βρίσκονται επί τόπου – και στο να πάρει την απόφαση να ταξιδέψει ο ίδιος στην εμπόλεμη ζώνη και να βιώσει αυτοπροσώπως τον πόλεμο που κάλλιστα μπορεί να αποφύγει. Δεν είναι παράξενο, λοιπόν, που οι πολεμικοί ανταποκριτές παραμένουν μια ολιγομελής, περιστασιακή, ευμετάβλητη και αμφιλεγόμενη ομάδα ανθρώπων που με κάθε νέα σύγκρουση ανανεώνεται και επαναπροσδιορίζει την επαγγελματική της αξία.

Να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι ενώ η ακόλουθη περιγραφή αναφέρεται στο σώμα των δημοσιογράφων που κατ' επιλογήν εργάζονται ως πολεμικοί ανταποκριτές, το διεθνές δίκαιο, οι κανόνες του οποίου μελετώνται στη συνέχεια, επιδιώκει να συμπεριλάβει στις προστατευτικές του διατάξεις όλους τους δημοσιογράφους σε μια ένοπλη σύρραξη, άσχετα με τις επί μέρους αποχρώσεις.

2. Οι πολεμικοί ανταποκριτές – Συνηθισμένοι άνθρωποι σε ασυνήθιστες καταστάσεις

Φυσιογνωμία

Το σύνηθες προφίλ του πολεμικού ανταποκριτή είναι άνδρας, 30-40 ετών, στα πρώτα στάδια κατακύρωσης του επαγγελματικού του ονόματος, εργένης, εγωιστής, ρισοκίνδυνος και φιλόδοξος. Οι όποιες πληθαίνουσες εξαιρέσεις υπάρχουν επιβεβαιώνουν τον παραπάνω κανόνα. Αρκετές γυναίκες πολεμικές ανταποκρίτριες συναγωνίζονται σε εμπειρίες και φήμη τους άνδρες συναδέλφους τους, ενώ οι λίγοι «φτασμένοι», μεγάλοι σε ηλικία και με πολυετή προϋπηρεσία σε ένοπλες συρράξεις πολεμικοί ανταποκριτές μαρτυρούν τους κινδύνους, τις δυσκολίες, τις θυσίες, την επιμονή και τις αντοχές που χρειάζονται για να κερδηθεί η φήμη, η αναγνώριση στους συναδελφικούς κύκλους και η κοινωνική καταξίωση ενώπιον ενός επιλήσμονος ή και αμνήμονος κοινού.

Αντικείμενο και μορφή της δημοσιογραφικής εργασίας

Στο λεγόμενο δυτικό κόσμο υπάρχουν δύο βασικές προσεγγίσεις του ρόλου του δημοσιογράφου στην κάλυψη μιας ένοπλης σύρραξης. Η ευρωπαϊκή σχολή υποστηρίζει το δικαίωμα του δημοσιογράφου που μεταδίδει μια είδηση να προσθέτει

και σχολιασμό, αρκεί αυτός να μη συγχέεται με τα γεγονότα, ώστε ο αναγνώστης, θεατής ή ακροατής να λαμβάνει την άποψη και κριτική του δημοσιογράφου – και του μέσου στο οποίο εργάζεται – ανεξάρτητα από τη δική του κρίση για τα γεγονότα. Αντίθετα, η αγγλοσαξονική σχολή με κυριότερο εκφραστή τα ΜΜΕ των ΗΠΑ υποστηρίζει ότι το ιδανικό της δημοσιογραφικής αντικειμενικότητας επιβάλλει ο δημοσιογράφος που μεταδίδει μια είδηση να περιορίζεται στην ισορροπημένη παράθεση των γεγονότων αφήνοντας την ανάλυση και το σχολιασμό σε άλλους συναδέλφους του, αρθρογράφους, αναλυτές ή αρχισυντάκτες.³

Ένας από τους παράγοντες, λοιπόν, που καθορίζουν τον τρόπο εργασίας και το αντικείμενο των ανταποκρίσεων των δημοσιογράφων οι οποίοι βρίσκονται σε μια ένοπλη σύρραξη είναι το πολιτισμικό τους υπόβαθρο, η καταγωγή και η επαγγελματική τους εκπαίδευση και ασφαλώς το μέσο για το οποίο εργάζονται, συνυπολογίζοντας την υποχρέωση ή τις πιέσεις να ακολουθήσουν τη «γραμμή» που ορίζει ο εκδότης ή ο ιδιοκτήτης του κάθε ΜΜΕ.

Γενικότερα το πλαίσιο λειτουργίας και σκέψης των δημοσιογράφων (το λεγόμενο context), οι συμβάσεις και οι τεχνικοί ή εργοδοτικοί περιορισμοί του επαγγέλματος, οι κοινωνικοπολιτικές βάσεις και οι ιστορικές συγκυρίες στις οποίες ζουν και εργάζονται επηρεάζουν το περιεχόμενο της δουλειάς τους, την εικόνα που μεταδίδουν για τη σύρραξη που τους περιβάλλει αλλά και την αντίληψη που διαμορφώνουν για τον ίδιο τους τον εαυτό.⁴

Εξάλλου, πέρα από τους εσωτερικούς πειθαναγκασμούς των ΜΜΕ, έχει παρατηρηθεί ότι ο βαθμός ελευθερίας των ΜΜΕ και των ίδιων των δημοσιογράφων είναι μεγαλύτερος σε περιόδους κρίσεων και έντασης που προηγούνται των εχθροπραξιών παρά στη διάρκεια του πολέμου.⁵ Και αυτό γιατί όταν ξεσπάει μια σύρραξη αυξάνει η επικινδυνότητα των αποστολών, δυσχεραίνουν οι επικοινωνίες και πολλαπλασιάζονται οι πιέσεις από τα αντιμαχόμενα μέρη για τον έλεγχο ή τον επηρεασμό της πληροφόρησης.

Χαρακτηριστικό είναι ένα παράδειγμα από τις ΗΠΑ. Σύμφωνα με την 1^η Τροποποίηση του Αμερικανικού Συντάγματος αποδίδεται υπέρμετρη αξία στο ατομικό δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης και κατ' επέκταση πληροφόρησης.

³ Βλ. Valerie Adams, "The media and the Falklands campaign", Macmillan Press, London, 1986, σελ. 44 και Mark Pedelty, "War stories. The culture of Foreign Correspondents", Routledge, New York-London, 1995, σελ. 85-97.

⁴ Βλ. Mark Pedelty, "War stories...", ό.π., σελ. 24-25.

⁵ Βλ. Derrik Mercer et al., "The fog of war", ό.π., σελ. 1.

Ωστόσο, σε μια υπόθεση σχετικά με την ελευθερία παρακολούθησης στρατιωτικών επιχειρήσεων από δημοσιογράφους εκ του σύνεγγυς το Ομοσπονδιακό Εφετείο στην Ουάσιγκτον αποφάσισε ότι δεν υφίσταται συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα ελεύθερης πρόσβασης των δημοσιογράφων στις στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης. Δηλαδή η ενσωμάτωση δημοσιογράφων σε στρατιωτικές μονάδες κατά την εμπλοκή τους σε μία σύρραξη εξαρτάται από σχετική πολιτική και/ή στρατιωτική απόφαση και επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια των τελευταίων.⁶

Επομένως, επιστρέφοντας στην περιγραφή της μορφής της δουλειάς των πολεμικών ανταποκριτών, παρατηρείται ότι οι σχέσεις τους με τους στρατιωτικούς, με τους πολιτικούς ή με κάθε μια από τις αντιτιθέμενες δυνάμεις σε μια σύγκρουση είναι ιδιαίτερης σημασίας για το σχεδιασμό, την οργάνωση και το αποτέλεσμα της αποστολής τους. Το μέγεθος της εξάρτησης των δημοσιογράφων από τους εν λόγω παράγοντες για λόγους επικοινωνίας, τεχνικής υποστήριξης, πληροφόρησης ή ασφάλειας επηρεάζει τον τρόπο που εργάζονται, την αντίληψη που καλλιεργούν για τον πόλεμο και το ύφος και το περιεχόμενο των ρεπορτάζ και των αναλύσεών τους.

Κατηγορίες και διακρίσεις πολεμικών ανταποκριτών

Πέρα πάντως από τους εξωτερικούς παράγοντες, τις ελευθερίες ή αντίστροφα τους εν γένει περιορισμούς και τις εργοδοτικές κατευθύνσεις που επηρεάζουν τη δουλειά ενός πολεμικού ανταποκριτή, υπάρχει και ένα επιπλέον πρακτικό στοιχείο καθοριστικό για τον τρόπο εργασίας τους και για το αντικείμενο των κειμένων ή μεταδόσεών τους. Οι πολεμικοί ανταποκριτές διακρίνονται μεταξύ τους σε μόνιμους και σε περιστασιακούς – τους λεγόμενους «αλεξιπτωτιστές» - σε εργαζόμενους σταθερά για μεγάλους δημοσιογραφικούς οργανισμούς που μισθώνουν ντόπιους δημοσιογράφους ως βοηθούς και σε ελεύθερους επαγγελματίες (freelancers) που εργάζονται ταυτόχρονα για πολλά μεσαίου ή μικρού μεγέθους ΜΜΕ, σε τηλεοπτικούς ή ραδιοφωνικούς ανταποκριτές, δημοσιογράφους του Τύπου και φωτορεπόρτερ, σε ουδέτερους-ανεξάρτητους δημοσιογράφους και σε ενσωματωμένους στις μονάδες του στρατού ανταποκριτές. Καθένας από αυτούς

⁶ Βλ. Jane Kirtley, “Accompanying the Troops”, στο American Journalism Review, vol. 26, no 2, April/May 2004, σελ. 66. Άλλο αξιοσημείωτο στοιχείο της συγκεκριμένης υπόθεσης ήταν ότι το θέμα δεν έφερε ενώπιον της δικαιοσύνης κάποιος δημοσιογράφος ή δημοσιογραφικός οργανισμός, αλλά ο Λάρρυ Φλιντ, εκδότης πορνογραφικών περιοδικών με πολύχρονο ιστορικό διαμαχών με τις αρχές για ζητήματα ελευθερίας του Τύπου.

χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερη συμπεριφορά, ανάλογα με τις προτεραιότητές του, τα μέσα που διαθέτει, τις επαφές του, το κοινό στο οποίο απευθύνεται και τις προσωπικές του βλέψεις και πεποιθήσεις.

Η τελευταία εξέλιξη στο «είδος» των πολεμικών ανταποκριτών είναι οι νέου, ψηφιακού τύπου δημοσιογράφοι, που χρησιμοποιούν υπερσύγχρονο εξοπλισμό τον οποίο χειρίζονται μόνοι τους, παράγουν, μοντάρουν, σκηνοθετούν και μεταδίδουν μέσω τηλεόρασης ή διαδικτύου⁷ ειδήσεις από τα πολεμικά μέτωπα, συχνά με μέτριας ποιότητας αποτελέσματα. Η χαρακτηριστική ονομασία αυτής της υποκατηγορίας που έκανε τη δυναμική της εμφάνιση στον πόλεμο στο Ιράκ το 2003 είναι δημοσιογράφοι «σακιδίου» (“backpack” journalists ή solo journalists ή “sojos”).⁸ Όσο για τη βιωσιμότητά τους ως φαινόμενο στο δημοσιογραφικό χώρο χρειάζεται να περάσουν μερικά χρόνια και μερικές ένοπλες συρράξεις ακόμα για να γίνει οποιαδήποτε ασφαλής εκτίμηση. Το βέβαιο πάντως είναι πως η νέα αυτή τάση εξατομίκευσης της παραγωγής και μετάδοσης ειδήσεων και πληροφοριών συμβαδίζει με μια γενικότερη ροπή εκμετάλλευσης του διαδικτύου και των ψηφιακών τεχνολογιών για την ανάδυση μιας «ερασιτεχνικής δημοσιογραφίας των ανωνύμων», όπως για παράδειγμα συνέβη με τα βίντεο-μαρτυρίες από το τσουνάμι στη Νοτιοανατολική Ασία το 2004.

Δεν πρέπει εξάλλου να παραβλέπεται το γεγονός ότι στη γενική κατηγορία των πολεμικών ανταποκριτών εντάσσονται ταυτόχρονα με τους ρεπόρτερ και οι ηχολήπτες και οι εικονολήπτες, ολόκληρο δηλαδή το τηλεοπτικό ή ραδιοφωνικό συνεργείο. Αντίθετα δε συγκαταλέγονται, ως προς το είδος της προστασίας που απολαμβάνουν, στη δημοσιογραφική ομάδα ντόπιοι οδηγοί και διερμηνείς, παρά τη συχνά καθοριστική συμβολή τους στο δημοσιογραφικό έργο, αν και επί του συγκεκριμένου θέματος έχουν εκφραστεί και αντίθετες απόψεις.

Κατά μία άποψη⁹ η κοινωνική ταυτότητα των πολεμικών ανταποκριτών κυρώνεται και διαμορφώνεται γύρω από τρεις άξονες: την υπηρεσία στο κοινό, τον επαγγελματισμό (με τις ιδιαιτερότητές του σε σχέση με τους άλλους δημοσιογράφους) και την εσωτερίκευση των αξιών που σχετίζονται με την αναμετάδοση της σύγκρουσης. Αποτέλεσμα είναι να αναπτύσσεται μια

⁷ Βλ. τη στήλη «Πρόσωπα και Προσωπεία» από το Χρήστο Μιχαηλίδη, τελευταία σελίδα, εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, Τετάρτη, 14 Σεπτεμβρίου 2005.

⁸ Βλ. Howard Tumber & Jerry Palmer, “Media at war: the Iraq crisis”, Sage Publications, London, 2004, σελ. 23.

⁹ Βλ. Howard Tumber & Marina Prentoulis, “Journalists Under Fire: subcultures, objectivity and emotional literacy”, στο Thussu Dayakishan & Des Freedman (ed.), “War and the media: reporting conflict 24/7”, Sage Publications, London, 2003, σελ. 220-222.

υποκουλτούρα πολεμικών ανταποκριτών μέσα στο ευρύτερο σύστημα του δημοσιογραφικού επαγγέλματος.

Αλλά η αλληλεπίδραση τόσων διαφορετικών προσώπων σε μια εξ ορισμού τεταμένη και ασταθή εμπόλεμη κατάσταση μπορεί να συνεπάγεται αφενός μεν την καλλιέργεια μιας αίσθησης – ή ψευδαίσθησης – ομαδικής ταυτότητας, οδηγεί αφετέρου δε στην ανάπτυξη τριβών, γιατί μια δεδομένη ατομική συμπεριφορά μπορεί να επηρεάσει αρνητικά το έργο και/ ή την ασφάλεια των υπόλοιπων. Για παράδειγμα, ένας ανταποκριτής που ταξιδεύει για λίγες ημέρες ή εβδομάδες σε μια εμπόλεμη ζώνη αναζητώντας τη δημοσιότητα και το ειδησεογραφικό «λαυράκι» ίσως να μη συμμορφώνεται ή να απειθαρχεί σε εντολές στρατιωτικών ή ίσως να εκμεταλλευθεί και να αποκαλύψει μια πολιτική ή διπλωματική πηγή. Και στις δύο περιπτώσεις, ενώ ο «αλεξιπτωτιστής» πετυχαίνει το στόχο του, δυσχεραίνει τη θέση των μόνιμων δημοσιογράφων στην περιοχή, που έρχονται κατόπιν αντιμέτωποι με τη μήνη και τη δυσαρέσκεια των ανωτέρω παραγόντων.¹⁰

Στην ίδια προβληματική εντάσσεται και το ζήτημα της οπλοφορίας και οπλοχρησίας των δημοσιογράφων ή της πρόσληψης ένοπλων σωματοφυλάκων για την αυτοάμυνά τους. Το δίλημμα που απασχολεί τους δημοσιογράφους ακόμη και σήμερα και περιέχει ως σκεπτικό ψήγματα διεθνούς δικαίου είναι εάν η οπλοχρησία των ίδιων ή των σωματοφυλάκων τους αναιρεί την ιδιότητα του ουδέτερου, του άμαχου πολίτη και τους μετατρέπει σε μέρος της σύγκρουσης.¹¹ Οι απόψεις για τη χρησιμότητα και την εξασφάλιση απέναντι στους εμπολέμους που παρέχουν όπλα και σωματοφύλακες δίστανται, κυρίως ανάμεσα σε Αμερικανούς και Ευρωπαίους δημοσιογράφους, με τους πρώτους υπέρμαχους και τους δεύτερους πολέμιους της λογικής αυτού του είδους αυτοπροστασίας.

Κίνδυνοι του επαγγέλματος

Σε κάθε περίπτωση, ανεξάρτητα από τις επιτόπιες επιλογές του κάθε δημοσιογράφου ως προς τα θέματά του (αν εστιάζει, δηλαδή, στα γεγονότα του πολέμου και στην πρόοδο των συγκρούσεων ή στις ανθρώπινες ιστορίες) και ως προς τις κινήσεις του (αν ακολουθεί τους στρατιώτες, αν διεισδύει χωρίς άδεια σε

¹⁰ Βλ. Βλ. Mark Pedelty, “War stories...”, ό.π., σελ. 69-83.

¹¹ Βλ. Neil Hickey, “Bodyguards and the Press”, στο Columbia Journalism Review, vol. 42, no 5, January/February 2004, σελ. 5.

δυσπρόσιτες περιοχές πίσω από τα μέτωπα ή αν περιορίζεται σε μερικά τετράγωνα γύρω από το ξενοδοχείο όπου διαμένει), οι κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν όλοι οι πολεμικοί ανταποκριτές σε μια εμπόλεμη ζώνη είναι κοινοί και ποικίλοι. Κυμαίνονται από παρενοχλήσεις και φραστικές απειλές μέχρι και το θάνατο, με τα ατυχήματα να αποτελούν εδώ και χρόνια την εξαίρεση και τις κατευθυνόμενες επιθέσεις τον κανόνα. Κι ενώ οι βιαιοπραγίες, οι συλλήψεις, οι ξυλοδαρμοί, η καταστροφή υλικού, η παραπλάνηση και οι ψυχολογικές πιέσεις μοιάζουν λίγο πολύ αναμενόμενα φαινόμενα στην ημερήσια διάταξη, απεναντίας δεν ισχύει το ίδιο για τις φυλακίσεις, τις απαγωγές, τα βασανιστήρια, τις εκτελέσεις ή κάθε άλλο θάνατο, από νάρκη έως διασταυρούμενα πυρά, που απειλούν με αυξανόμενη συχνότητα τους δημοσιογράφους στις ένοπλες συρράξεις.

Και μόνο η απαρίθμηση των ανωτέρω κινδύνων θα επαρκούσε ίσως ως δικαιολογία για την ανάγκη προστασίας ή εκσυγχρονισμού της προστασίας αυτής για τους δημοσιογράφους από πλευράς διεθνούς δικαίου. Είναι ενδεικτικό, παραδείγματος χάρη, των νέων πραγματικοτήτων στα πολεμικά μέτωπα ανά τον κόσμο ότι πολλοί δημοσιογράφοι κρύβουν την ταυτότητά τους και αφαιρούν τα διακριτικά σήματα του Τύπου ή της Τηλεόρασης από τα ρούχα και τα οχήματά τους για να μην τραβήξουν ανεπιθύμητη προσοχή, τα πυρά ελεύθερων σκοπευτών και επιθέσεις από επίδοξους απαγωγείς, από φανατικούς ή άλλους αντιπαθούντες την παρουσία και το έργο τους.¹² Εντούτοις η αναγκαιότητα της προστασίας των δημοσιογράφων – όπως έχει αναφερθεί στην εισαγωγή και όπως θα αναλυθεί σε επόμενη ενότητα – εδράζεται κυρίως στην αξία του πληροφοριακού τους έργου και στη χρησιμότητα της παρουσίας τους στις εμπόλεμες περιοχές του πλανήτη, όχι απαραίτητα για τους ίδιους τους εμπόλεμους όσο για τους αμάχους-θύματα και για τον υπόλοιπο κόσμο.

Κίνητρα των πολεμικών ανταποκριτών

Τελικά, όμως, με τόσες τεχνικές, εργασιακές, ψυχολογικές και φυσικές δυσχέρειες και με τόσους κινδύνους να ελλοχεύουν, τι είναι εκείνο που παρακινεί ένα δημοσιογράφο – που σαν κάθε άλλο άνθρωπο ενδιαφέρεται πρωτίστως για την

¹² Βλ. John Donovan, “For the unilaterals, no neutral ground”, στο *Columbia Journalism Review*, vol. 42, no 1, May/June 2003, σελ. 35-36 και Colin Freeman, “Risky Business”, στο *American Journalism Review*, vol. 26, no 4, August/September 2004, σελ. 69-71.

ατομική του ασφάλεια και ευημερία – να γίνει πολεμικός ανταποκριτής; Απαντήσεις υπάρχουν πολλές και τα αίτια συνήθως εντοπίζονται σωρευτικά. Με μια ενδεικτική απαρίθμηση οι βασικοί λόγοι που ένας δημοσιογράφος έλκεται σε μια ένοπλη σύρραξη είναι οι ακόλουθοι:

- Η επιθυμία να αφηγηθεί μέσα και από την προσωπική του εμπειρία μια σημαντική ιστορία. Με τα λόγια του John Laurence, δημοσιογράφου με δεκαέξι πολέμους στο ενεργητικό του από το Βιετνάμ ως το Ιράκ: «Αφηγούμαι ιστορίες όλη μου τη ζωή και ο πόλεμος είναι μεγάλη ιστορία».¹³
- Η ανάγκη για ένα νέο κυρίως δημοσιογράφο να αφήσει το προσωπικό του στίγμα μέσα από τη δουλειά του, με άλλα λόγια η φιλοδοξία.
- Η επιθυμία να ικανοποιηθεί η αίσθηση ότι βρίσκεται στην πρώτη γραμμή των γεγονότων και των εξελίξεων, εκεί όπου γράφεται ιστορία.¹⁴
- Η πίστη στην λογική και στην αιτιολογία ενός πολέμου στον οποίο εμπλέκεται η πατρίδα του ή και η αντίθεση σε αυτή την εμπλοκή σε συνδυασμό με τη θέληση να αποδείξει την ορθότητα των απόψεών του.
- Η πίστη σε ορισμένα ιδανικά, που ωθεί έναν ιδεολόγο δημοσιογράφο στον πόλεμο ως απόδειξη του ότι κάποια ρίσκα υπέρ, π.χ., της ελευθερίας πληροφόρησης ή της δημοκρατίας, αξίζουν μέχρι και το θάνατο.
- Η ηθελημένη άγνοια του κινδύνου μέσα από μια διαδικασία εσωτερικής άρνησης, που εκφράζεται με το σκεπτικό που αποτυπώνει ο Ian Stewart, δημοσιογράφος του Associated Press, όταν λέει ότι «το κακό συμβαίνει, αλλά δεν πρόκειται ποτέ να συμβεί σε εσένα».¹⁵
- Ο εθισμός στη συναισθηματική ένταση, στην αδρεναλίνη και στις συγκινήσεις του πολέμου,¹⁶ αν και υπάρχει και η άλλη άποψη, πως μια προσγειωμένη στάση προς τη ζωή αποδίδει καλύτερα όταν οι περιστάσεις αναγκάζουν ένα δημοσιογράφο να καλύψει έναν πόλεμο.
- Με μια απλούστερη αλλά και βαθύτερη λογική, κίνητρο μπορεί να είναι η γνήσια περιέργεια, όπως ομολογεί ο πολεμικός ανταποκριτής Edward Behr.¹⁷

¹³ Βλ. Adeel Hassan, “To Die For. Why journalists risk all”, στο Columbia Journalism Review, vol. 42, no. 1, May/June 2003, σελ. 23-25.

¹⁴ Βλ. Greg McLaughlin, “The War Correspondent”, Pluto Press, London, 2002, σελ. 15.

¹⁵ Βλ. Adeel Hassan, “To Die For...”, ό.π., σελ. 23-25.

¹⁶ Βλ. Greg McLaughlin, “The War Correspondent”, ό.π., σελ. 6-8.

¹⁷ Αναφέρεται στο Valerie Adams, “The media and the Falklands campaign”, ό.π., σελ. 46.

- Εξάλλου κατά τα λεγόμενα του Eric Sevareid, πολεμικού ανταποκριτή στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο για το CBS: «Πρέπει να δεις τον πόλεμο για να τον πιστέψεις, αλλά πρέπει να τον ζήσεις για να τον καταλάβεις».¹⁸

Τελικά το μόνο ασφαλές συμπέρασμα είναι πως η ατομική απόφαση του δημοσιογράφου να εργαστεί ως πολεμικός ανταποκριτής, διακινδυνεύοντας μέχρι και την ίδια του τη ζωή, είναι ζήτημα συνδυασμού και προσωπικής ιεράρχησης αξιών, ιδανικών και προτεραιοτήτων.

Αξία επαγγέλματος – χρησιμότητα πολεμικών ανταποκριτών

Σε ένα διαφορετικό επίπεδο, πλέον, έχοντας αναλύσει τα χαρακτηριστικά, τους κινδύνους, τα κίνητρα, το αντικείμενο και το περιεχόμενο της δουλειάς των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις, τίθεται το εξίσου θεμελιώδες ερώτημα της χρησιμότητας αυτής της εργασίας, ερώτημα που η απάντησή του θα οδηγήσει στο επόμενο κεφάλαιο της μελέτης, στην εξέταση των κανόνων του διεθνούς δικαίου που ρυθμίζουν την προστασία των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις. Γιατί μέσα από την κατανόηση της συνεισφοράς του έργου του πολεμικού ανταποκριτή στη διευρυμένη αντίληψη και κριτική αντιμετώπιση του πολέμου από τον υπόλοιπο κόσμο γίνεται σαφής η αναγκαιότητα της προστασίας του από την αυθαίρετη εξουσία ή την κατευθυνόμενη επιθετικότητα των εμπολέμων.

Κατά γενική παραδοχή επιτυχημένος πολεμικός ανταποκριτής θεωρείται εκείνος που κατορθώνει να μεταδίδει σημαντικές πληροφορίες για τον πόλεμο χωρίς να προκαλεί αλλά και χωρίς να ωραιοποιεί τις αντιμαχόμενες πλευρές, εκείνος που αναγνωρίζει ότι το έργο του δεν αποτελεί ιστορική καταγραφή αλλά μια δραματοποιημένη απεικόνιση της πραγματικότητας, εκείνος που μεταφέρει δεδομένα και σχόλια με τρόπο λιτό και περιεκτικό χωρίς να θίγει τους στοιχειώδεις λογοκριτικούς περιορισμούς που επιβάλλονται στις αναφορές από το μέτωπο για λόγους ασφάλειας και επιβίωσης των μαχόμενων αλλά και χωρίς να αυτολογοκρίνεται.¹⁹ Άλλωστε, όσο αντίθετος σε έναν πόλεμο και εχθρικός προς τους πολιτικούς και στρατιωτικούς παράγοντες που τον διεξάγουν κι αν είναι κάποιος δημοσιογράφος, δεν παύει να τους χρησιμοποιεί για την πληροφόρηση, την

¹⁸ Βλ. Adeel Hassan, “To Die For...”, ό.π., σελ. 23-25.

¹⁹ Βλ. Valerie Adams, “The media and the Falklands campaign”, ό.π., σελ. 46.

επικοινωνία και την ασφάλειά του, άρα υποχρεώνεται να σεβαστεί ορισμένους κανόνες που θέτουν οι πρωταγωνιστές της σύρραξης.

Επαναλαμβάνοντας την παρατήρηση της εισαγωγής ότι στην ιδεατή μορφή των πραγμάτων οι δημοσιογράφοι σε μια ένοπλη σύρραξη αποτελούν τα μάτια, τα αυτιά και τη φωνή του κόσμου ενάντια σε μια ανώμαλη κατάσταση όπως ο πόλεμος, σημειώνεται εδώ πως, εκτός από τη μαρτυρία των φρικαλεοτήτων του πολέμου και την αποκάλυψη της υποβάθμισης των ανθρώπινων κοινωνιών που αυτός επιφέρει, ο δημοσιογράφος σε μια ένοπλη σύρραξη ενδιαφέρεται για τους ανθρώπους που εγκλωβίζονται σε αυτήν. Η αφήγηση των ανθρώπινων ιστοριών πόνου, ταλαιπωρίας, ηρωισμού, αγάπης και πολλών άλλων συναισθημάτων και καταστάσεων που ο πόλεμος παράγει σε υπερθετικό βαθμό δίνει τροφή για σκέψη και προβληματισμό ως προς τη σημασία, την ορθότητα και την αλήθεια ή την υποκρισία και την παράνοια που κρύβει κάθε ένοπλη σύρραξη. Μαθαίνοντας για τον πόλεμο και γνωρίζοντας τις δυσάρεστες επιπτώσεις του στον άνθρωπο μέσα από τις βιωματικές αναφορές των δημοσιογράφων ο υπόλοιπος κόσμος έχει στη διάθεσή του επιχειρήματα και στοιχεία για να αναλύσει τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα, για να εκτιμήσει την αναγκαιότητα ή τη ματαιότητα μιας ένοπλης σύρραξης και για να επιλέξει συνειδητά αν θα την υποστηρίξει ή εάν θα εναντιωθεί σε αυτήν.

Όσο καλή ή κακή γνώμη κι αν έχει, λοιπόν, κανείς για τους δημοσιογράφους γενικά και για τους πολεμικούς ανταποκριτές ειδικότερα – παραδείγματα υπάρχουν για να στηρίξουν την κάθε θέση – δεν μπορεί να αγνοήσει το γεγονός ότι η παρουσία και η εργασία των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις είναι μια χρήσιμη λειτουργία, μια αναγκαιότητα για την αποτύπωση και διαμόρφωση μιας κατά το δυνατόν ολοκληρωμένης και ουδέτερης οπτικής, έξω από την προπαγάνδα των αντιμαχόμενων πλευρών, ως προς τα τεκταινόμενα σε έναν πόλεμο.

Με το ανωτέρω σκεπτικό κατά νου γίνεται ευκολότερα αντιληπτή η αξία της διεθνούς προστασίας των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις σε μια εποχή μάλιστα που οι τελευταίες μεταλλάσσονται και πολλαπλασιάζονται ανησυχητικά σε οικουμενικό επίπεδο.

Δέον είναι, τέλος, να υπογραμμιστεί στο σημείο αυτό, ως κατακλείδα της πρώτης ενότητας και εισαγωγή στη δεύτερη, ότι το ζητούμενο και το αντικείμενο της διεθνούς προστασίας των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις εδράζεται σε ένα διπλό και αλληλεπικαλυπτόμενο πλαίσιο. Μιλώντας για προστασία μιας τόσο ειδικής και αριθμητικά περιορισμένης κατηγορίας ατόμων κατά τη διάρκεια μιας κατάστασης

που επιβάλλει αυξημένη προσοχή και ενδιαφέρον, π.χ., για τα παιδιά ή τις γυναίκες και για άλλες ευπαθείς πληθυσμιακές ομάδες, η νομιμοποιητική βάση των υπαρχόντων και των επιθυμητών διεθνών κανόνων βρίσκεται αφενός στη φυσική υπόσταση των δημοσιογράφων ως άτομα-άμαχοι πολίτες με ανάγκη προστασίας των θεμελιωδών τους δικαιωμάτων και αφετέρου στη λειτουργία και σχέση του επαγγέλματός τους με ουσιώδεις ελευθερίες και δικαιώματα που πλήττονται σε κάθε ένοπλη σύρραξη, όπως η ελευθερία έκφρασης και το δικαίωμα στην πληροφόρηση.

B. ΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΩΝ ΣΤΙΣ ΕΝΟΠΛΕΣ ΣΥΡΡΑΞΕΙΣ

Αναζητώντας κανείς τις απαρχές της διεθνούς ρύθμισης του καθεστώτος αντιμετώπισης των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις βρίσκει τις πρώτες σχετικές αναφορές στις συμβάσεις της Χάγης για το δίκαιο του πολέμου του τέλους του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Η πορεία διαμόρφωσης των κανόνων προστασίας των δημοσιογράφων στο διάβα του χρόνου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη γενικότερη ανάπτυξη του ανθρωπιστικού δικαίου, δηλαδή εντοπίζονται διατάξεις στις συμβάσεις της Γενεύης του 1949 με άμεση εφαρμογή στους δημοσιογράφους ως υποκείμενα-φορείς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων και καταλήγει η διαδικασία θεσμοθέτησης διεθνών κανόνων στα Πρόσθετα Πρωτόκολλα στις Συμβάσεις της Γενεύης το 1977.

Παράλληλα με την ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου του πολέμου και τη σταδιακή μετονομασία αλλά και μετουσίωσή του σε διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, οι ιδιότητες, τα προνόμια και η παρουσία των δημοσιογράφων στο διεθνές δικαιοκώ στερέωμα επωφελήθηκαν σημαντικά από τη γέννηση και εξέλιξη του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ενός τομέα κεφαλαιώδους σημασίας για την ανάπτυξη και ενδυνάμωση του συνολικού συστήματος του διεθνούς δικαίου σε παγκόσμιο επίπεδο μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Μία συγκριτική προσέγγιση των δύο ανωτέρω τομέων του διεθνούς δικαίου, δηλαδή αφενός του ανθρωπιστικού δικαίου-δικαίου του πολέμου και αφετέρου του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου, επιβάλλεται προκειμένου να γίνει κατανοητή η συμβολή του συστήματος αρχών, κανόνων και θεσμών του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου στη διεθνή προστασία των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις, παράλληλα και συμπληρωματικά προς το πλέγμα κανόνων, αρχών και θεσμών που έχει διαμορφωθεί αυτόνομα στα πλαίσια του ανθρωπιστικού δικαίου με αντίστοιχο αντικείμενο.

Επιχειρώντας κατά την διάρθρωση των ακολούθων ενοτήτων την παρουσίαση και ανάλυση του τρόπου διασύνδεσης και αλληλεπίδρασης των δύο αυτών κλάδων του διεθνούς δικαίου ταυτόχρονα με την επισήμανση των αντιθετικών, διαζευκτικών διαφορών τους, η παρούσα μελέτη θα επιδιώξει να παραθέσει μια κατά το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη συνθετική εικόνα της σύγχρονης κατάστασης στο χώρο της διεθνούς προστασίας των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις, με ταυτόχρονη

έμφαση στις νεότερες αλλαγές, βελτιώσεις ή οπισθοδρομήσεις που επιφέρουν οι σύγχρονες πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις στο χώρο του διεθνούς δικαίου πιέζοντας το συνολικό σύστημα προς συνεχείς αναπροσαρμογές, μεταλλάξεις, συμβιβασμούς και αναδιαρθρώσεις.

1. Οι δημοσιογράφοι υπό το πρίσμα του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου

1. i. Συμβατικές ρυθμίσεις

Από το σύνολο των διεθνών συμβάσεων που απαρτίζουν το διεθνές δίκαιο του πολέμου με αφετηρία το 19^ο αιώνα έως σήμερα οι διατάξεις που ρητά αναφέρονται στους δημοσιογράφους είναι ελάχιστες και από αυτές μόλις ένα άρθρο είναι αφιερωμένο αποκλειστικά σε αυτούς, το άρθρο 79 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου I στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, για το οποίο γίνεται λόγος αναλυτικότερα αμέσως παρακάτω. Η συγκεκριμένη επισήμανση γίνεται στο σημείο αυτό για να τονισθεί εξ αρχής και να ληφθεί υπόψη ότι, όπου και όποτε γίνεται λόγος για κανονιστικό πλαίσιο ρύθμισης του καθεστώτος των δημοσιογράφων, τούτο εντάσσεται σε ευρύτερες κατηγορίες και σε ένα γενικότερο δικαιικό περιβάλλον – στην προκειμένη περίπτωση στο σύστημα προστασίας του ατόμου ως άμαχου και ως ελεύθερου πολίτη-φορέα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων – και δεν υφίσταται ειδικό καθεστώς προστασίας των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις.

Η διεθνής κοινότητα προβληματίστηκε στα πλαίσια του ΟΗΕ τις δεκαετίες του '60 και του '70 ως προς τη δημιουργία ενός ειδικού καθεστώτος προστασίας των δημοσιογράφων σε επικίνδυνες αποστολές (που θα έπαιρνε τη μορφή συνθήκης), αλλά οι σκέψεις εκείνες είχαν διαφορετική κατάληξη. Έτσι ακόμη και σήμερα εξακολουθεί να υφίσταται ως ζήτημα – στους δημοσιογραφικούς κύκλους περισσότερο παρά στους διεθνολογικούς – η διαμόρφωση ενός συνόλου κανόνων δικαίου ειδικά για τους δημοσιογράφους που εργάζονται σε επικίνδυνο περιβάλλον και δη σε ένοπλες συρράξεις. Επιχειρήματα τόσο υπέρ όσο και κατά μιας τέτοιας πρότασης διατυπώνονται και από τους δύο επαγγελματικούς χώρους, αποκαλύπτοντας οι μιν τις ατέλειες και ανεπάρκειες της σημερινής κατάστασης και οι δε τα πλεονεκτήματα του υπάρχοντος πλαισίου και τους κινδύνους για τους ίδιους τους δημοσιογράφους από μια περεταίρω εξειδίκευση των ρυθμίσεων του

δημοσιογραφικού επαγγέλματος και της δημοσιογραφικής ιδιότητας στο πεδίο του διεθνούς (ανθρωπιστικού) δικαίου.

Επομένως και η παρούσα εργασία αποπειράται στη συνέχεια να παρουσιάσει συνοπτικά τις ανωτέρω αντικρουόμενες θέσεις, προσβλέποντας να καταλήξει στα δικά της υποκειμενικά συμπεράσματα για τη χρησιμότητα ή το άωφελο της δημιουργίας ενός νέου, διαφορετικού ή συμπληρωματικού ειδικού δικαιοκτικού καθεστώτος διεθνούς προστασίας των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις. Η εκκίνηση της εν λόγω προσπάθειας πρέπει, βέβαια, να γίνει από την καταγραφή των σήμερα ισχυουσών συμβατικών ρυθμίσεων.

Έτσι, λοιπόν, η πρώτη φορά που τα υποκείμενα της δημοσιογραφίας γίνονται αντικείμενο ρύθμισης εντοπίζεται στη Σύμβαση της Χάγης του 1899 περί των νόμων και εθίμων των εν τω κατά ξηρά πολέμω, μετά του προσαρτημένου Κανονισμού, όπου το άρθρο 13 αναφέρει:

Άρθρον 13ον. Οι παρακολουθούντες στρατόν τινά, χωρίς ν' ανήκωσιν αυτώ, ως οι ανταποκριταί και συντάκται εφημερίδων, οι σιτισταί και οι χορηγηταί, συλλαμβανόμενοι και κρατούμενοι υπό του εχθρού, θεωρούνται αιχμάλωτοι, εάν υπό της στρατιωτικής αρχής του στρατού, ον παρακολουθούσι, εισίν εφωδιασμένοι δι' εγγράφων βεβαιούντων την τοιαύτην ιδιότητα αυτών.²⁰

Είναι εμφανές ότι η τακτική της συνοδείας του στρατεύματος ήταν η αρχική επιλογή των πρώτων πολεμικών ανταποκριτών, που ιστορικά πρωτοεμφανίστηκαν στον πόλεμο της Κριμαίας στα μέσα του 19^{ου} αιώνα και στον αμερικανικό εμφύλιο. Στη Σύμβαση της Χάγης του 1907 περί των Νόμων και Εθίμων του κατά ξηράν πολέμου μετά του προσαρτημένου Κανονισμού, επίσης στο άρθρο 13 γίνεται λόγος για ανταποκριτές:

Άρθρον 13ον. Οι παρακολουθούντες στρατόν τινά, χωρίς να ανήκωσιν αυτώ, ως οι ανταποκριταί και πευθήνες εφημερίδων, οι σιτισταί και οι χορηγηταί, συλλαμβανόμενοι και κρατούμενοι υπό του εχθρού, ευρίσκοντος τούτο ωφέλιμον, θεωρούνται

²⁰ Για τα κείμενα αυτής και επόμενων συμβάσεων (με επίσημη ή ανεπίσημη απόδοση στα ελληνικά) βλ. Στέλιος Περράκης & Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, «Ένοπλες συρράξεις και διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο», Κείμενα Διεθνούς Πρακτικής, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2001, σελ. 313.

αιχμάλωτοι, εάν υπό της στρατιωτικής αρχής του στρατού, ον παρακολουθούσιν, είναι εφωδιασμένοι δι' εγγράφων, βεβαιούντων την τοιαύτην ιδιότητα αυτών.²¹

Ακολούθησε η Σύμβαση της Γενεύης του 1929 περί μεταχείρισης των αιχμαλώτων πολέμου, με το άρθρο 81 να αναφέρει:

Article 81. Persons who follow the armed forces without directly belonging thereto, such as correspondents, newspaper reporters, sutlers or contractors, who fall into the hands of the enemy, and whom the latter think fit to detain, shall be entitled to be treated as prisoners of war, provided that they are in possession of an authorisation from the military authorities of the armed forces which they were following.²²

Επισημαίνεται ότι η έκφραση «ευρίσκοντος τούτο ωφέλιμον» στην ανωτέρω διάταξη, αναφέρεται στην κράτηση των ατόμων που ακολουθούν το εχθρικό στράτευμα και όχι στο χαρακτηρισμό τους ως αιχμαλώτων πολέμου. Πάντως στο πρώιμο αυτό στάδιο προϋπόθεση για την αναγνώριση καθεστώτος αιχμαλώτου πολέμου και την αντίστοιχη μεταχείριση των δημοσιογράφων είναι η κατοχή εγγράφων εκδιδόμενων από τις στρατιωτικές αρχές που επιβεβαιώνουν την ιδιότητά τους ως ανταποκριτές συνοδεύοντες το στράτευμα.

Το επόμενο μεγάλο βήμα στην κωδικοποίηση και προοδευτική εξέλιξη του δικαίου του πολέμου πραγματοποιήθηκε το 1949 με τη σύναψη των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης. Στην 3^η Σύμβαση της Γενεύης, λοιπόν, περί μεταχειρίσεως των αιχμαλώτων πολέμου, το άρθρο 4 (Α) (4) ορίζει:

Άρθρο 4. Α. Αιχμάλωτοι πολέμου τυγχάνουν υπό την έννοιαν της παρούσης Συμβάσεως τα πρόσωπα τα οποία, ανήκοντα εις μίαν των κάτωθι κατηγοριών, έπεσαν εις χείρας του εχθρού:
(...) **4.** Τα πρόσωπα τα ακολουθούντα τας ενόπλους δυνάμεις χωρίς

²¹ Βλ. Στέλιος Περράκης & Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, «Ένοπλες συρράξεις και διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο», ό.π., σελ. 339. (ανεπίσημη απόδοση)

²² Βλ. Hans-Peter Gasser, "The protection of journalists engaged in dangerous professional missions", IRRC, No 232, February 1983, URL: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/iwpList74/07E4E3F1E01FE1FFC1256E9F00341007>.

ν' αποτελούν απ' ευθείας μέρος αυτών, οίον πολιτικά μέλη πληρωμάτων στρατιωτικών αεροπλάνων, πολεμικοί ανταποκριταί, προμηθευταί μέλη μονάδων εργασίας ή υπηρεσιών ψυχαγωγίας του στρατού, υπό τον όρον να έχουν λάβει την άδειαν των στρατιωτικών δυνάμεων ας συνοδεύουν.²³

Σε σχέση με τις προηγούμενες συμβάσεις (Χάγης 1899 και 1907, Γενεύης 1929) η διατύπωση του άρθρου 4 (Α) (4) της 3^{ης} Σύμβασης της Γενεύης του 1949 υποδηλώνει μια ελαφρά διαφοροποίηση στην προσέγγιση των πολεμικών ανταποκριτών, γεγονός που μπορεί να ερμηνευτεί ως αναγκαίος εκσυγχρονισμός και εξορθολογισμός του δικαίου. Συγκεκριμένα, δε γίνεται πλέον λόγος για συντάκτες εφημερίδων, αλλά απλά για πολεμικούς ανταποκριτές και κυρίως τους αναγνωρίζεται καθεστώς αιχμαλώτου πολέμου εφόσον συνοδεύουν με σχετική άδεια το στράτευμα, χωρίς όμως η κατοχή και επίδειξη αποδεικτικών εγγράφων της ιδιότητάς τους αυτής να είναι προαπαιτούμενο για την ανάλογη μεταχείρισή τους. Δηλαδή, όπως σημειώνει και ο Hans Peter-Gasser, η κατοχή ενός δελτίου ταυτότητας που να γνωστοποιεί την ιδιότητα του ακολουθούντα το στρατό πολεμικού ανταποκριτή δεν αποτελεί μετά το 1949 προϋπόθεση για την απόδοση σε αυτόν του καθεστώτος αιχμαλώτου πολέμου, γιατί η εμπειρία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου έδειξε ότι τέτοια έγγραφα μπορούν να χαθούν. Επομένως το δελτίο ταυτότητας λειτουργεί όπως η στολή του στρατιώτη, δημιουργεί μια υπόθεση.²⁴ Γι' αυτό και οι συντάκτες της Σύμβασης στο άρθρο 5 φρόντισαν να υπογραμμίσουν ότι:

Άρθρο 5. (...) Εάν υπάρχει αμφιβολία κατά πόσον ανήκουν εις μίαν των εν άρθρω 4 απαριθμουμένων κατηγοριών πρόσωπα ενεργήσαντα πολεμικήν τινά πράξιν και περιελθόντα εις χείρας του εχθρού, τα ειρημένα πρόσωπα θα τύχουν της προστασίας της παρούσης Συμβάσεως εν αναμονή του καθορισμού της θέσεώς των υπό αρμοδίου δικαστηρίου.

Μια επιπλέον διευκρίνιση είναι αναγκαία με αφορμή την παραπάνω διάταξη. Επειδή για τα δεδομένα του 1949 οι προστατευόμενοι από τη Σύμβαση

²³ Βλ. Στέλιος Περράκης & Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, «Ένοπλες συρράξεις και διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο», ό.π., σελ. 80.

²⁴ Βλ. Hans-Peter Gasser, "The protection of journalists...", ό.π. «*The war correspondent card plays a similar role to that of a soldier's uniform: it creates a presumption.*»

δημοσιογράφοι είναι πολεμικοί ανταποκριτές που συνοδεύουν τα στρατεύματα κατά τις επιχειρήσεις τους, είναι λογικό η σύλληψή τους να πραγματοποιηθεί υπό συνθήκες εμπλοκής του στρατού σε πολεμικές ενέργειες ή σε ζώνες ελεγχόμενες και χρησιμοποιούμενες από το στρατό. Σε περίπτωση, τότε, που υπάρχουν αμφιβολίες ως προς την ταυτότητά τους και μέχρι αποδείξεως του αντιθέτου από αρμόδιο δικαστήριο, οι πολεμικοί ανταποκριτές όχι απλά λογίζονται ως αιχμάλωτοι πολέμου αλλά δε χάνουν ούτε την ιδιότητα και τα πλεονεκτήματα του αμάχου – για τα οποία γίνεται λόγος παρακάτω – αφού η παρουσία τους μέσα στα επιχειρούμενα στρατεύματα δε συνεπάγεται ότι και οι ίδιοι συμμετέχουν στις εχθροπραξίες ως μαχητές.

Εξάλλου η 1^η και η 2^η Σύμβαση της Γενεύης του 1949 περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών και των ασθενών εις τας εν εκστρατεία ενόπλους δυνάμεις και περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών, ασθενών και ναυαγών των κατά θάλασσαν ενόπλων δυνάμεων αντίστοιχα, προβλέπουν στο όμοιο άρθρο 13 ότι:

Άρθρο 13. (1η Σύμβαση) Η παρούσα Σύμβασις θα εφαρμόζεται εις τους τραυματίας και ασθενείς τους ανήκοντας εις τας κάτωθι κατηγορίας: και

Άρθρο 13 (2η Σύμβαση) Η παρούσα Σύμβασις θα εφαρμόζεται εις τους ναυαγούς και τους εν θαλάσση τραυματίας και ασθενείς τους ανήκοντας εις τας κάτωθι κατηγορίας:

(...) **4.** Τα πρόσωπα τα ακολουθούντα τας ενόπλους δυνάμεις χωρίς ν' αποτελούν απ' ευθείας μέρος αυτών, οίον πολιτικά μέλη πληρωμάτων στρατιωτικών αεροπλάνων, πολεμικοί ανταποκριταί, προμηθευταί μέλη μονάδων εργασίας ή υπηρεσιών ψυχαγωγίας του στρατού, υπό τον όρον να έχουν λάβει την άδειαν των στρατιωτικών δυνάμεων ας συνοδεύουν.²⁵

Εντούτοις, για τα σημερινά δεδομένα οι διατάξεις των Συμβάσεων του δικαίου του πολέμου ως και το 1949 δεν επαρκούσαν για διάφορους λόγους:²⁶ γιατί αφορούν μόνο διεθνείς, διακρατικές συρράξεις, γιατί η προστασία (προβλέπεται να) παρέχεται μόνο στη διάρκεια κράτησης των δημοσιογράφων ή σε περίπτωση

²⁵ Βλ. Στέλιος Περράκης & Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, «Ενοπλες συρράξεις και διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο», ό.π., σελ. 36 και 62.

²⁶ Βλ. . Hans-Peter Gasser, “The protection of journalists...”, ό.π.

τραυματισμού ή ασθένειας από την αντίπαλη δύναμη και γιατί αναφέρονται μόνο οι δημοσιογράφοι που ενσωματώνονται στα στρατεύματα. Το κενό της «σχεδόν ανύπαρκτης προστασίας» των δημοσιογράφων, κατά τον Κώστα Χατζηκωνσταντίνου,²⁷ προσπάθησε να καλύψει ο ΟΗΕ από τα τέλη της δεκαετίας του '60, εξετάζοντας την πιθανότητα σύναψης ειδικής συνθήκης. Οι προσπάθειες αυτές αντί για τη δημιουργία ενός εξειδικευμένου κειμένου κατέληξαν στη συμπερίληψη το 1977 στο 1^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949 για την προστασία των θυμάτων των διεθνών ενόπλων συγκρούσεων του άρθρου 79.

Το άρθρο 79, μοναδικό άρθρο στο κεφάλαιο III του Τμήματος III του Πρωτοκόλλου με υπέρτιτλο «Μεταχείριση προσώπων τελούντων υπό την εξουσία εμπόλεμου μέρους», έχει ως εξής:

Άρθρο 79.

Μέτρα προστασίας για τους δημοσιογράφους.

1. Δημοσιογράφοι που ευρίσκονται σε επικίνδυνες επαγγελματικές αποστολές σε περιοχές ενόπλου συρράξεως θεωρούνται ως άμαχοι με την έννοια του άρθρου 50, παράγραφος 1.

2. Υπ' αυτήν την έννοια προστατεύονται σύμφωνα με τις Συμβάσεις και το παρόν Πρωτόκολλο, εφ' όσον δεν αναλαμβάνουν καμιά δράση η οποία να επηρεάζει δυσμενώς την ιδιότητά τους ως αμάχων και με κάθε επιφύλαξη του δικαιώματος των πολεμικών ανταποκριτών που είναι διαπιστευμένοι στις ένοπλες δυνάμεις στην ιδιότητα που προβλέπεται στο άρθρο 4Α (4) της Τρίτης Σύμβασης.

3. Μπορούν να προμηθεύονται ταυτότητα παρόμοια προς το πρότυπον στο Παράρτημα II του παρόντος Πρωτοκόλλου. Το δελτίο αυτό, το οποίο εκδίδεται από την Κυβέρνηση του Κράτους, του οποίου ο δημοσιογράφος είναι υπήκοος ή στου οποίου το έδαφος κατοικεί ή στο οποίο ευρίσκεται το ειδησεογραφικό μέσον το οποίο τον απασχολεί, πιστοποιεί την ιδιότητά του ως δημοσιογράφου.²⁸

²⁷ Βλ. Κ. Χατζηκωνσταντίνου στο Άννα Παναγιωταρέα (επιμ.), «Τα ΜΜΕ και ο πόλεμος στο Κοσσυφοπέδιο», Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ. 152-157.

²⁸ Βλ. Στέλιος Περράκης & Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, «Ένοπλες συρράξεις και διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο», ό.π., σελ. 268.

Πριν από οποιαδήποτε ανάλυση του περιεχομένου της συγκεκριμένης διάταξης, η ύπαρξη της οποίας σηματοδότησε την επιλογή μη δημιουργίας ειδικού καθεστώτος για τους δημοσιογράφους, αλλά και των υπολοίπων διατάξεων που διάσπαρτες σε κάθε συνθήκη ρυθμίζουν το καθεστώς των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις, δέον κρίνεται να παρατεθεί ένα σύντομο χρονολόγιο των γεγονότων και ενεργειών που οδήγησαν στη σύνταξη και υιοθέτηση του άρθρου 79.

1. ii. Ιστορικό διαμόρφωσης του άρθρου 79 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου

Αν και ιδιωτικές πρωτοβουλίες και προσπάθειες από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις για την ενίσχυση της διεθνούς προστασίας των δημοσιογράφων που εργάζονται σε επικίνδυνες αποστολές είχαν εξαγγελθεί ήδη από τη δεκαετία του '60²⁹, χωρίς σημαντικά πρακτικά αποτελέσματα, το θέμα ξεκίνησε να απασχολεί τον ΟΗΕ το 1970, όταν στη Γενική Συνέλευση προτάθηκε η σύνταξη και κατάθεση μιας ειδικής συνθήκης και αυτή με τη σειρά της ψήφισε το ψήφισμα 2673 (XXV) (9/ 12/ 1970). Το ψήφισμα καλούσε το Γενικό Γραμματέα του Οργανισμού να παρακολουθήσει το θέμα σε συνεργασία με την Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού και άλλες διεθνείς οργανώσεις και ζητούσε από το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο και μέσω αυτού την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΑΔ) να συντάξει ένα σχέδιο συνθήκης για την προστασία των δημοσιογράφων σε επικίνδυνες αποστολές.

Το ECOSOC και η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων πράγματι επιλήφθηκαν του θέματος και το 1971-1972 κατατέθηκαν στη Γενική Συνέλευση οι κατευθυντήριες γραμμές και τα προσχέδια των προτάσεων των μελών που επιφορτίστηκαν με τη συγκεκριμένη εργασία (Ψήφισμα 1690 (LII) του ECOSOC, 2/ 6/ 1972 και Ψήφισμα 15 (XXVII) της ΕΑΔ, 24/ 3/ 1971). Αυτή με τη σειρά της, ενώ επιβεβαίωνε τη σοβαρότητα του ζητήματος και αποδεχόταν τις ενέργειες και τις αναφορές των ειδικών οργάνων (Ψήφισμα ΓΣ 2854 (XXVII), 20/ 12/ 1971) αποφάσισε τελικά να απευθυνθεί στη Διπλωματική Συνδιάσκεψη της Γενεύης το

²⁹ Βλ. Σχέδιο Συνθήκης για την Προστασία των Δημοσιογράφων σε Επικίνδυνες Αποστολές που συνέταξαν το 1968 η Διεθνής Ομοσπονδία Αρχισυντακτών (FIREC) και η Διεθνή Επιτροπή Νομικών (ICJ), χωρίς όμως συνέχεια. Αναφέρεται στο Dylan Howard, "Remaking the Pen mightier than the Sword: an evaluation of the growing need for the international protection of journalists", Georgia Journal of International and Comparative Law, vol. 30, issue 3, spring 2002. σελ. 513-515.

1974 για την επαναβεβαίωση και την ανάπτυξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, στέλνοντας το σχέδιο συνθήκης και ζητώντας σχόλια και προτάσεις (Ψήφισμα ΓΣ 3058 (XVIII), 2/ 11/ 1973 και Ψήφισμα ΓΣ 3245 (XXIX), 29/ 11/ 1974).³⁰

Αλλά η Συνδιάσκεψη της Γενεύης, αντί για την κατάθεση προτάσεων προς τη Γενική Συνέλευση, επέλεξε να συστήσει μια ad hoc ομάδα εργασίας με αντικείμενο την επεξεργασία του σχεδίου συνθήκης και με τελική κατάληξη την ανατροπή του σκηνικού, αφού αντί για ειδική συνθήκη η ομάδα εργασίας εισηγήθηκε ένα μοναδικό άρθρο προς τη συνδιάσκεψη αναφερόμενο αποκλειστικά στους δημοσιογράφους (το τελικά υιοθετηθέν άρθρο 79 του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977). Ήταν στα πλαίσια αυτής της ομάδας εργασίας που η πρόταση για την καθιέρωση ενός διακριτού ειδικού σήματος για τους δημοσιογράφους προκειμένου να επωφεληθούν των διατάξεων της Σύμβασης απορρίφθηκε και αντίθετα επικράτησε η ιδέα ενός δελτίου ταυτότητας δηλωτικού της δημοσιογραφικής ιδιότητας (άρθρο 79 (3) και Παράρτημα II).³¹

Ολοκληρώνοντας αυτή τη συνοπτική καταγραφή της πορείας διαμόρφωσης του άρθρου 79 του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις Συμβάσεις της Γενεύης και αφήνοντας προς το παρόν κατά μέρος την ερμηνεία της επιλογής μη δημιουργίας ενός ειδικού καθεστώτος για τους δημοσιογράφους στις ένοπλες συρράξεις, θεωρείται χρήσιμο να υπογραμμιστεί ότι το χρονικό σημείο και το ευρύτερο πολιτικό πλαίσιο στο οποίο αποφάσισε η διεθνής κοινωνία να ασχοληθεί με το εν λόγω ζήτημα δεν ήταν καθόλου τυχαίο. Ήταν ακριβώς η εποχή που το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου ανερχόταν σε υπολογίσιμο νεωτερικό τομέα του διεθνούς δικαίου και που η πιεστική ανάγκη ενίσχυσης της προστασίας των αμάχων στις ένοπλες συρράξεις ωθούσε τον ΟΗΕ να επεκτείνει τις δραστηριότητές του στην ανάπτυξη και εξέλιξη του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου.

Και όπως μαρτυρούν οι σταθερές αναφορές στα προαναφερθέντα ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης στο Ψήφισμα ΓΣ 2444 (XXIII), 19/ 12/ 1968, για το σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε ένοπλες συρράξεις, τον ΟΗΕ απασχολούσε ήδη το ζήτημα της σύγκρουσης ή της παράλληλης ισχύος και συμπληρωματικότητας των αρχών του ανθρωπιστικού δικαίου με το δίκαιο των

³⁰ Βλ. Sylvie Boiton-Malherbe, « La protection des journalistes en mission périlleuse dans les zones de conflit armé », Editions Bruylant, Editions de l'Université de Bruxelles, Bruxelles, 1989, σελ. 61-67.

³¹ Βλ. Hans-Peter Gasser, "The protection of journalists...", ό.π.

δικαιωμάτων του ανθρώπου.³² Άλλωστε το Ψήφισμα 2444 ουσιαστικά συνίσταται στην υιοθέτηση από τη Γενική Συνέλευση των πορισμάτων της διάσκεψης της Τεχεράνης, δηλαδή του ομότιτλου ψηφίσματος XXIII της Διάσκεψης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του 1968, μια συνάντηση και ένα κείμενο που κατά την άποψη της Sylvie Boiton-Malherbe έχτισε τη γέφυρα ανάμεσα στα Δικαιώματα του Ανθρώπου και το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο.³³

Με γνώμονα, λοιπόν, τις παραπάνω παρατηρήσεις γίνεται πιο ομαλή η μετάβαση στο επόμενο υπό διερεύνηση θέμα, που είναι η διασύνδεση και οι σχέσεις του δικαίου του πολέμου με το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ένα πεδίο μελέτης το οποίο με τη σειρά του θα κάνει την περαιτέρω ανάλυση της ουσίας των διατάξεων για την προστασία των δημοσιογράφων στις συμβάσεις του ανθρωπιστικού δικαίου διαυγέστερη, ευκρινέστερη και πιο σφαιρική.

2. Η σύνθετη σχέση δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου – ανθρωπιστικού δικαίου

Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις του René Provost,³⁴ η χρησιμότητα του συγκριτικού δικαίου έγκειται στο γεγονός ότι, εξετάζοντας το πώς δύο νομικά υποσυστήματα προστατεύουν παρόμοια συμφέροντα (στη συγκεκριμένη περίπτωση την ακεραιότητα του ατόμου) μέσα από διαφορετικούς κανόνες και θεσμούς, επιτυγχάνεται μεγαλύτερη κατανόηση και των δύο συστημάτων, ενώ πρόσθετο όφελος είναι η πιθανότητα εύρεσης στο ένα σύστημα απαντήσεων χρήσιμων για την επίλυση των προκλήσεων και ελλείψεων του άλλου συστήματος.

Μέσα από τη σύγκριση, επομένως, των δύο σωμάτων δικαίου γίνεται αντιληπτό ότι τόσο το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου όσο και το δίκαιο του πολέμου μοιράζονται ως βάση τη θεμελιώδη πρόνοια για τον άνθρωπο, την προστασία της ανθρωπότητας και τη διαφύλαξη της ανθρωπιάς (οι δύο ερμηνείες της έννοιας ‘humanity’), κάτι που οδήγησε στη μετεξέλιξη του δικαίου του πολέμου σε

³² Βλ. Sylvie Boiton-Malherbe, « La protection des journalistes en mission périlleuse... », ό.π., σελ. 61-67.

³³ Βλ. ό.π., σελ. 63.

³⁴ Βλ. René Provost, “International Human Rights and Humanitarian Law”, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, σελ. 2.

ανθρωπιστικό δίκαιο χάρη στην ενσωμάτωση αξιών με κοινωνικό, θρησκευτικό, επιστημονικό, στρατιωτικό, πολιτικό και ηθικό υπόβαθρο.³⁵

Χαρακτηριστική αποτύπωση της ανθρώπινης διάστασης στο δίκαιο του πολέμου αποτελεί ήδη από τα πρώτα στάδια συμβατικής ρύθμισής του η ρήτρα Martens, στο προοίμιο των Συμβάσεων της Χάγης του 1899 και του 1907 και με την οποία δηλώνεται ότι στις περιπτώσεις που δεν καλύπτονται από διεθνείς συμβάσεις, πολίτες και μαχητές παραμένουν υπό την προστασία και την εξουσία των αρχών του διεθνούς δικαίου που απορρέει από το έθιμο, από τις αρχές της ανθρωπότητας και από τις επιταγές της κοινής συνείδησης.

Συζητήσεις σε διακρατικό επίπεδο για τις σχέσεις και την ενδεχόμενη επικοινωνία των δύο ξεχωριστών τομέων του διεθνούς δικαίου ξεκίνησαν διστακτικά μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν από τη μια πλευρά ψηφίζοταν στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΟΔΔΑ) (10/ 12/ 1948) και στο Συμβούλιο της Ευρώπης η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕυρΣΔΑ) (4/ 11/ 1950) και από την άλλη πλευρά υιοθετούνταν οι τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης για το ανθρωπιστικό δίκαιο (12/ 8/ 1949). Αλλά ενώ το ανθρωπιστικό δίκαιο τα επόμενα χρόνια έμεινε στάσιμο – ένας κλάδος δικαίου ανέκαθεν προσαρμοζόμενος με καθυστέρηση στις αλλαγές – το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου εξελισσόταν σημαντικά σε περιφερειακό και σε οικουμενικό επίπεδο.

Στα τέλη της δεκαετίας του '60, το θέμα της διασύνδεσης των δύο συστημάτων κανόνων αναδύθηκε στο νομικό και πολιτικό προσκήνιο. Οι συνθήκες ήταν ευνοϊκές για μια τέτοια κίνηση, καθώς είχαν μόλις ψηφιστεί το 1966 τα Διεθνή Σύμφωνα για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) και για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (ΔΣΟΚΠΔ), ενώ η ψυχροπολεμική αντιπαράθεση των υπερδυνάμεων, που αδρανοποιούσε τον ΟΗΕ, δεν αποσιωπούσε ευρύτερες πιέσεις για την αντιμετώπιση περιφερειακών συγκρούσεων με σοβαρές επιπτώσεις στους άμαχους πληθυσμούς (π.χ. Μέση Ανατολή, Βιετνάμ). Συγκεκριμένα στη Διάσκεψη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου της Τεχεράνης το 1968 ο ΟΗΕ επιχείρησε τα πρώτα ουσιαστικά βήματα προς την ενασχόληση με την ανάπτυξη του ανθρωπιστικού δικαίου, το οποίο μέχρι τότε θεωρούνταν εκτός των αρμοδιοτήτων

³⁵ Βλ. Βλ. René Provost, *ό.π.*, σελ. 5-7.

του ή και ασύμβατο με τους στόχους του Οργανισμού και την απαγόρευση χρήσης βίας (άρθρο 2 (4) ΧαρτΗΕ).³⁶

Ανάμεσα σε άλλα, το Ψήφισμα XXIII της Διάσκεψης της Τεχεράνης³⁷ επιβεβαίωσε ότι «η ειρήνη είναι η θεμελιώδης προϋπόθεση για την πλήρη τήρηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ο πόλεμος είναι η άρνησή τους» και επίσης ότι «ακόμα και κατά τη διάρκεια περιόδων ένοπλης σύρραξης οι ανθρωπιστικές αρχές πρέπει να κυριαρχούν» και έδινε το έναυσμα για μια διαδικασία εκσυγχρονισμού και αναθεώρησης του δικαίου του πολέμου, που κατέληξε στα Πρόσθετα Πρωτόκολλα της Γενεύης του 1977, αλλά και σε μεταγενέστερες ειδικότερες συμφωνίες για τον περιορισμό ή την απαγόρευση χρήσης ορισμένων όπλων και μεθόδων πολέμου. Εν τέλει, το ψήφισμα XXIII σηματοδοτεί μια αλλαγή στάσης στον τρόπο σκέψης ως προς τη σχέση ανάμεσα στα ανθρώπινα δικαιώματα και το ανθρωπιστικό δίκαιο.

Η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ επικύρωσε με το Ψήφισμα 2444 (XXIII), 19/ 12/ 1968, το περιεχόμενο της Διάσκεψης της Τεχεράνης, χωρίς όμως να φαίνεται από τη διατύπωση μια άμεση σύνδεση των δικαιωμάτων του ανθρώπου με το δίκαιο του πολέμου, πέρα από ό,τι υπονοεί ο τίτλος. Εξάλλου οι σχετικές εκθέσεις του Γενικού Γραμματέα για το «Σεβασμό των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στις Ένοπλες Συρράξεις» (1969, 1970) και το Ψήφισμα ΓΣ 2675 (XXV), 9/ 12/ 1970, επιβεβαίωναν την αρχή της μη αποσύνδεσης των δικαιωμάτων του ανθρώπου από το ανθρωπιστικό δίκαιο, κάτι όχι πρωτότυπο ως ιδέα.

Οι δύο αυτοί τομείς του διεθνούς δικαίου αλληλεπιδρούν στην ανάπτυξη ο ένας του άλλου με ποικίλες διαβαθμίσεις. Για παράδειγμα, το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου αναδύθηκε μέσα από τις στάχτες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και οι δίκες της Νυρεμβέργης εισήγαγαν στο νομικό λεξιλόγιο έννοιες όπως γενοκτονία και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Αντίστοιχα η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948 επηρέασε τη διαμόρφωση των Συμβάσεων της Γενεύης το 1949. Η στενή διάδραση μεταξύ τους φαίνεται ακόμη από την ομοιότητα ή εγγύτητα περιπτώσεων και συνθηκών που κάθε τομέας με τις ειδικές διατάξεις του έρχεται να ρυθμίσει, διάδραση περισσότερο εμφανής και επιβεβλημένη σε περιπτώσεις ασάφειας των ορίων μιας κατάστασης έντασης ή του προσδιορισμού

³⁶ Βλ. René Provost, “International Human Rights and Humanitarian Law”, ό.π., σελ. 2-4.

³⁷ Βλ. Στέλιος Περράκης & Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, «Ένοπλες συρράξεις και διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο», ό.π., σελ. 693-695.

των εμπλεκομένων σε αυτήν.³⁸ Παραδείγματος χάριν, και τα δύο συστήματα κανόνων προστατεύουν το δικαίωμα στη ζωή, απαγορεύουν τα βασανιστήρια, τη σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση, την αυθαίρετη σύλληψη ή κράτηση, θεμελιώνουν το δικαίωμα σε μία δίκαιη δίκη και την αρχή της μη διάκρισης λόγω φύλου, φυλής, θρησκείας, καταγωγής ή άλλου ανάλογου κριτηρίου κατά την αντιμετώπιση του ατόμου. Σε ένα διαφορετικό επίπεδο, το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου μπορεί να συμβάλλει στην ενίσχυση του πλαισίου απόδοσης ευθυνών για την παράνομη χρήση βίας σε μία ένοπλη σύρραξη, συμπληρώνοντας τα κενά του παραδοσιακού ανθρωπιστικού δικαίου, με τις απαραίτητες βέβαια νοηματικές και πεδιακές προσαρμογές ως προς την ισχύ του σε σχέση με περιόδους ειρήνης.³⁹ Χαρακτηριστική είναι στο χώρο αυτό η λειτουργία της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που, εξετάζοντας προσφυγές κατά της Τουρκίας για παραβιάσεις της ΕυρΣΔΑ από τις δυνάμεις της στην κατεχόμενη Κύπρο και στις ανατολικές τουρκικές επαρχίες, βρέθηκε να θίγει με έμμεσο τρόπο ζητήματα εφαρμογής του ανθρωπιστικού δικαίου. Αλλά και στην Αμερική αποφάσεις διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων των τελευταίων ετών συμπεραίνουν ότι οι δολοφονίες δημοσιογράφων συνιστούν παραβίαση των εγγυήσεων της Διαμερικανικής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για την ελευθερία έκφρασης και απαιτούν από τις κυβερνήσεις να ερευνούν και τιμωρούν τις επιθέσεις κατά των ΜΜΕ και να προστατεύουν τους δημοσιογράφους στις εμπόλεμες ζώνες της ηπείρου.⁴⁰ Δηλαδή, κατά τα λεγόμενα των Στέλιου Περράκη και Μαρίας-Ντανιέλας Μαρούδα, «το διεθνές δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, διαθέτοντας διεθνείς μηχανισμούς ελέγχου των παραβιάσεων που τελούνται – και στη διάρκεια μιας ένοπλης σύρραξης – προσφέρει μια ιδιαίτερη νομική δυνατότητα για τα θύματα μιας σύρραξης».⁴¹ Με ανάλογο υπόβαθρο άλλωστε καλλιεργήθηκε και καρποφόρησε η ιδέα της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης.

³⁸ Βλ. Kenneth Watkin, “Controlling the use of force: a role for human rights norms in contemporary armed conflict”, *American Journal of International Law*, vol. 98, issue 1, 2004, σελ. 10.

³⁹ Βλ. Kenneth Watkin, “Controlling the use of force...”, *ό.π.*, σελ. 34.

⁴⁰ Βλ. Michael Perkins, *Violence against the press in Latin America: protections and remedies in international law*. *Journalism and Mass Communication Quarterly* v. 78 no. 2, Summer 2001, σελ. 275-90.

⁴¹ Βλ. Στέλιος Περράκης & Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, «Ένοπλες συρράξεις και διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο», *ό.π.*, σελ. 24.

Μια ιδιαίτερα σημαντική παράμετρος για την κατανόηση του περιεχομένου της διεθνούς προστασίας των δημοσιογράφων υπό το πρίσμα της αλληλοκάλυψης ανθρωπιστικού δικαίου – δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου αφορά τον προσδιορισμό των ισχυόντων και εφαρμοστέων κανόνων σε περιπτώσεις έντασης και βίαιων συγκρούσεων που δύσκολα κατατάσσονται στις παραδοσιακές κατηγορίες ενόπλων συρράξεων. Με τη σύγχρονη εξέλιξη του διεθνούς δικαίου, που θέλει να επικρατεί μια διευρυμένη οπτική της συμπληρωματικότητας δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ανθρωπιστικού δικαίου, επιχειρείται να ξεπεραστεί η υπαρκτή ακόμα δυσκολία προσδιορισμού των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων μιας δεδομένης κρίσης που καθιστούν τη σύγκρουση κατάσταση έκτακτης ανάγκης (οπότε εξακολουθεί να ισχύει, με συγκεκριμένες εξαιρέσεις,⁴² το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου) ή μη διεθνή ένοπλη σύρραξη (οπότε και εφαρμόζεται το δίκαιο του πολέμου, κατά τα προβλεπόμενα στο κοινό άρθρο 3 των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949 και στο 2^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1977).⁴³ Κατά την παρατήρηση των Oren Gross και Fionnuala Ni Aolain, «ο νομικός δεσμός (το συνεχές) ανάμεσα στο ανθρωπιστικό δίκαιο των εσωτερικών ενόπλων συρράξεων και στις εξαιρέσεις εκτάκτου ανάγκης του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι ‘αχαρτογράφητη περιοχή’. (...) Ο αυστηρός φορμαλισμός περιορίζει την εξερεύνηση και επανεπινόηση των νομικών προτύπων και κανόνων στο διάστημα ανάμεσα στον πόλεμο και στην ειρήνη».⁴⁴

Από μία άλλη οπτική, πάλι, υποστηρίζεται ότι ακόμα και κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύρραξης το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου εξακολουθεί να ισχύει όπου αυτό είναι εφικτό, αν και το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, στη Γνωμοδότηση για τη Νομιμότητα της Απειλής ή Χρήσης Πυρηνικών Όπλων το 1996 διευκρίνισε ότι το εάν υπήρξε παράνομη χρήση βίας και αυθαίρετη αφαίρεση ζωής καθορίζεται από το ανθρωπιστικό δίκαιο που στη δεδομένη στιγμή λειτουργεί ως *lex specialis*.⁴⁵ Ένα ιδιαίτερο παράδειγμα σύρραξης, όπου η συμπληρωματική λειτουργία των δύο συστημάτων δικαίου έχει εμφανή σημασία για την παρουσία και δράση των δημοσιογράφων, είναι η διένεξη Ισραήλ-Παλαιστινίων. Ο αντικειμενικός προσδιορισμός του ισχύοντος καθεστώτος στο Ισραήλ και στα Παλαιστινιακά εδάφη

⁴² Βλ. π.χ., μεταξύ άλλων, άρθρο 15 Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και άρθρο 4 Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα.

⁴³ Βλ. Oren Gross & Fionnuala Ni Aolain, “Emergency, War and International Law – Another Perspective”, *Nordic Journal of International Law*, vol. 70, issue 1, 2001, σελ. 50-53, 57-59.

⁴⁴ Βλ. Oren Gross & Fionnuala Ni Aolain, ό.π., σελ. 62-63.

⁴⁵ Αναφέρεται στο Kenneth Watkin, “Controlling the use of force...”, ό.π., σελ. 2.

επηρεάζει μεταξύ άλλων και τον τρόπο αντιμετώπισης των δημοσιογράφων, με την έννοια ότι από τη στιγμή που το Ισραήλ αμφισβητεί τη δυνατότητα επίκλησης του ανθρωπιστικού δικαίου σε πολλά από τα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη και αρνείται ότι βρίσκεται σε κατάσταση πολέμου, οι δημοσιογράφοι, άσχετα με τη ορθότητα αυτής της θέσης,⁴⁶ μπορούν ως έσχατη λύση να στραφούν στο εσωτερικό δίκαιο του Ισραήλ και στο διεθνές δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου για να εξασφαλίσουν την προστασία τους και το σεβασμό της εργασίας τους σε περιοχές βίαιων συγκρούσεων, είτε αυτές βρίσκονται στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη είτε στο ίδιο το έδαφος του Ισραήλ.

Ωστόσο, μολονότι το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου και το ανθρωπιστικό δίκαιο σχετίζονται και αλληλοεπηρεάζονται, παραμένουν σε μεγάλο βαθμό διακριτά συστήματα αρχών, κανόνων και θεσμών ως προς το πεδίο εφαρμογής τους (πόλεμος – ειρήνη) και ως προς το είδος των σχέσεων που ρυθμίζουν (σχέση κράτους με άτομα υπό τη δικαιοδοσία του με γνώμονα σύνολα κανόνων που λειτουργούν ως υπόδειγμα συμπεριφοράς – σχέση εμπόλεμου κράτους με αντιπάλους μαχητές, με ουδέτερους και με άμαχο πληθυσμό).⁴⁷ Επομένως, είναι ορθή η υπενθύμιση του Hans-Peter Gasser⁴⁸ ότι, εφόσον τα κείμενα του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου δεν κάνουν πουθενά καμία αναφορά που να μπορεί να εκληφθεί ως αιτιολόγηση ή νομιμοποίηση της δημοσιογραφικής εργασίας σε περιοχές και περιόδους ένοπλων συρράξεων, παρά το δίκαιο της Γενεύης εστιάζεται στον περιορισμό των επιπτώσεων του πολέμου στους ανθρώπους, είναι λάθος να εκλαμβάνονται αυτά τα κείμενα ως εφαρμογή και προσαρμογή των δικαιωμάτων του ανθρώπου (όπως το δικαίωμα στην πληροφόρηση και στην ελευθερία έκφρασης) στην κατάσταση του πολέμου. Με άλλα λόγια, το ανθρωπιστικό δίκαιο δεν προστατεύει το επάγγελμα του δημοσιογράφου σε επικίνδυνη αποστολή σε μια ένοπλη σύρραξη, αλλά προστατεύει το άτομο που εμπλέκεται σε αυτή τη λειτουργία ως άμαχο ιδιώτη.

Έτσι, επιστρέφοντας στην ανάλυση των ισχυουσών σήμερα διατάξεων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των δημοσιογράφων σε μια ένοπλη σύρραξη, γίνεται αντιληπτό ότι το πλέγμα προστασίας για τους δημοσιογράφους είναι ίδιο με αυτό που παρέχεται σε κάθε άλλο άμαχο

⁴⁶ Βλ. Kenneth Watkin, “Controlling the use of force...”, ό.π., σελ. 28, υποσ. 212.

⁴⁷ Βλ. René Provost, “International Human Rights and Humanitarian Law”, ό.π., σελ. 7-8.

⁴⁸ Βλ. Hans-Peter Gasser, “The protection of journalists...”, ό.π.

πολίτη σε μια σύρραξη και άρα η όποια ειδική αναφορά γίνεται στη δημοσιογραφική ταυτότητα των ατόμων σχετίζεται όχι με κάποια εξαιρετική μεταχείριση – εκτός από την περίπτωση των αιχμαλώτων πολέμου (για την οποία βλ. παρακάτω) – αλλά με την αναγνώριση από τους διεθνείς φορείς της σπουδαιότητας και της αξίας του δημοσιογραφικού έργου τόσο για την καταγραφή των τεκταινομένων σε μια ένοπλη σύρραξη όσο και για την επιτήρηση του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου από τους εμπολέμους.⁴⁹

3. Οι δημοσιογράφοι ως άμαχοι ιδιώτες

3.ι. Περιεχόμενο και σημασία των συμβατικών ρυθμίσεων προστασίας των δημοσιογράφων ως αμάχων

Με αφορμή τον πόλεμο στο Κοσσυφοπέδιο το 1999 και στα πλαίσια μιας συζήτησης για το ρόλο των ΜΜΕ στον πόλεμο, ο καθηγητής διεθνούς δικαίου, Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, κάνοντας ένα μάλλον απαισιόδοξο απολογισμό, αναφέρει σε κάποιο σημείο μια απλή στη σύλληψη αλλά δύσκολη στη διαφύλαξη αρχή: «Ένας δημοσιογράφος δεν αποτελεί στόχο ‘per se’ σε καμία σύγκρουση. (...) Κανένας δεν μπορεί να πυροβολήσει το δημοσιογράφο επειδή είναι δημοσιογράφος, διότι είναι πολίτης».⁵⁰ Η πραγματικότητα, δυστυχώς, δείχνει ότι πολλές φορές η θεμελιώδης αυτή πραγματικότητα παραγνωρίζεται ή διαστρεβλώνεται με αποτέλεσμα οι δημοσιογράφοι-θύματα κατευθυνόμενων επιθέσεων να αυξάνουν σε κάθε νέα σύρραξη τα τελευταία χρόνια.

Επειδή, ασφαλώς, δεν είναι σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας να παρουσιάσει το σύνολο των ρυθμίσεων που αφορούν τον άμαχο πληθυσμό κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύρραξης, οδηγός για τη συγκεκριμενοποίηση του περιεχομένου της σχετικής προστασίας στα άτομα-δημοσιογράφους θα είναι το άρθρο 79 του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 (1977).

⁴⁹ Βλ. Sylvie Boiton-Malherbe, « La protection des journalistes en mission périlleuse... », ό.π., σελ. 170-171.

⁵⁰ Βλ. Κ. Χατζηκωνσταντίνου στο Άννα Παναγιωταρέα (επιμ.), «Τα ΜΜΕ και ο πόλεμος στο Κοσσυφοπέδιο», ό.π., σελ.152-157.

Οι σημαντικότερες παρατηρήσεις πάνω στο άρθρο 79 μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:⁵¹

- Το άρθρο επιβεβαιώνει το ισχύον δίκαιο, αναγνωρίζοντας και όχι προσφέροντας την ιδιότητα του αμάχου στο δημοσιογράφο. Ο δημοσιογράφος χαίρει όλων των προνομίων των ιδιωτών, όπως διαμορφώθηκαν στην πορεία του χρόνου, συχνά με εθμική βάση, άρα προστατεύεται ακόμα και αν ένας ή όλοι οι εμπόλεμοι δεν είναι μέρη στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο 1.
- Η έκφραση «θεωρούνται ως άμαχοι» (άρθρο 79 (1)) είναι ατυχής και παραπλανητική, αφού παραπέμποντας αμέσως μετά στον ορισμό του αμάχου του άρθρου 50 (1) γίνεται σαφές ότι οι δημοσιογράφοι «είναι» άμαχοι. Άρα απολαμβάνουν της πλήρους προστασίας κάθε αμάχου (π.χ. αυτής της 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης και των άρθρων 48, 51, 57, 85 (3) του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου).
- Δεν κρίθηκε κατά τη διαμόρφωση της διάταξης αναγκαίος ο γεωγραφικός προσδιορισμός των «περιοχών ενόπλου συρράξεως», δηλαδή της εμπόλεμης ζώνης όπου εργάζεται ο δημοσιογράφος, επομένως ο ορισμός πρέπει να θεωρείται ότι καλύπτει το σύνολο του εδάφους μιας εμπόλεμης χώρας και κάθε σημείο όπου διεξάγονται στρατιωτικές επιχειρήσεις, όπως και το σύνολο των κατεχόμενων από έναν εμπόλεμο εδαφών και όχι μόνο τα πολεμικά μέτωπα.
- Η προστασία των δημοσιογράφων δεν εξαρτάται από την εθνικότητά τους, αν δηλαδή είναι ή όχι υπήκοοι ενός εκ των εμπολέμων μερών. Η μόνη διάκριση που μπορεί να γίνει ανάλογα με την εθνικότητα αφορά την περίπτωση μεταχείρισης δημοσιογράφου υπηκόου ενός εμπολέμου μέρους που βρίσκεται ως κρατούμενος υπό την εξουσία της κατέχουσας δύναμης στην πατρίδα του και δεν μπορεί τότε να μεταφερθεί εκτός του κατεχόμενου εδάφους.
- Οι δημοσιογράφοι χάνουν τα προνόμια του αμάχου και αντιμετωπίζονται ως μαχητές εάν αναλαμβάνουν «δράση η οποία να

⁵¹ Βλ. Hans-Peter Gasser, “The protection of journalists...”, ό.π. και βλ. Alexandre Balguy-Gallois, « Protection des journalistes et des médias en période de conflit armé », RICR, vol. 86, No 853, Mars 2004, URL: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/iwplList74/07E4E3F1E01FE1FFC1256E9F00341007>.

επηρεάζει δυσμενώς την ιδιότητά τους ως αμάχων» (άρθρο 79 (2)). Η φράση υπονοεί τη συμμετοχή στις εχθροπραξίες ή την έμπρακτη υποστήριξη στους εμπολέμους (για παράδειγμα μέσω της παροχής πληροφοριών στο στρατό, αλλά δεν επιτρέπεται να εννοηθεί ότι περιλαμβάνει το περιεχόμενο των κειμένων και μεταδόσεων στις ανταποκρίσεις των δημοσιογράφων). Όμως η γενικότητα της διατύπωσης υποκρύπτει τον κίνδυνο επιθέσεων και απειλών κατά των δημοσιογράφων αν ερμηνευτεί αυθαίρετα η δράση τους ως μη συνάδουσα με την ιδιότητα του αμάχου από τους εμπολέμους που θέλουν μεγαλύτερο έλεγχο στο έργο τους. Κατά τον Yves Sandoz, το άρθρο 79 υποδηλώνει έμμεση αναγνώριση της νομιμότητας της δημοσιογραφικής εργασίας μέσα στις εμπόλεμες ζώνες, αλλά η προϋπόθεση να μην αναλαμβάνουν δράση αντίθετη στο καθεστώς τους ως άμαχοι, ουσιαστικά περιορίζει την αποτελεσματικότητά της, όταν η αναζήτηση πληροφοριών βαπτίζεται κατασκοπία. Από την άλλη, υπάρχει ο φόβος ότι λεπτομερέστερες διεθνείς εγγυήσεις για την προστασία τους θα σημάνουν ταυτόχρονα αυστηρότερους ελέγχους της δράσης τους, δηλαδή της εργασίας τους.⁵²

- Η αναφορά στο δικαίωμα των πολεμικών ανταποκριτών που είναι διαπιστευμένοι στις ένοπλες δυνάμεις στην ιδιότητα του αιχμαλώτου πολέμου, όπως ορίζει το άρθρο 4 (Α) (4) της 3^{ης} Σύμβασης της Γενεύης (άρθρο 79 (2)), πρέπει να ερμηνεύεται ως αναγνώριση στους πολεμικούς ανταποκριτές των πρόσθετων οφελών που ενδεχομένως το καθεστώς αιχμαλώτου πολέμου τους παρέχει. Ταυτόχρονα, όμως, δεν αναιρείται η ιδιότητα του αμάχου και απολαμβάνουν της σχετικής προστασίας οι ενσωματωμένοι ανταποκριτές (το άρθρο 50 (1) του Πρωτοκόλλου σαφώς τους συγκαταλέγει στους ιδιώτες), ενώ δεν μπορεί να γίνεται καμία δυσμενής διάκριση σε βάρος των μη διαπιστευμένων στις ένοπλες δυνάμεις δημοσιογράφων ως προς τη μεταχείρισή τους κατ' εφαρμογή του δικαίου της Γενεύης.

⁵² Βλ. Yves Sandoz, "Is there a 'droit d'ingérence' in the sphere of information? The right to information from the standpoint of international humanitarian law", IRRC, no 325, December 1998, URL: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/iwplList74/D820DE2575416C4BC1256B66005C763B>

- Τέλος, η κατοχή δελτίου ταυτότητας κατά το πρότυπο του Παραρτήματος (άρθρο 79 (3)) δεν είναι προαπαιτούμενο για την αναγνώριση της ιδιότητας του αμάχου, απλώς αποτελεί αποδεικτικό μέσο της δημοσιογραφικής ιδιότητας σε περιπτώσεις σύλληψης και κράτησης ή ελέγχου κατά την είσοδο και τις μετακινήσεις σε μια εμπόλεμη περιοχή. Το Πρωτόκολλο δεν εισάγει ένα ενιαίο και διεθνώς αναγνωρισμένο ευδιάκριτο σήμα για τους δημοσιογράφους (όπως π.χ. συμβαίνει με το ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό) και στην πράξη έχει φανεί ότι η πολιτική τους αμφίεση και ενίοτε η αφάνεια αποτελούν την καλύτερη ασφάλεια στα πεδία των μαχών ή στα μετόπισθεν.⁵³ Αλλά μια ταυτότητα με τα στοιχεία τους βεβαιούσα το επάγγελμά τους και χορηγούμενη από το κράτος της ιθαγένειας ή της διαμονής και εργασίας τους είναι χρήσιμο βοήθημα για την αποφυγή συγχύσεων και για την αντίκρουση κατηγοριών, π.χ., κατασκοπίας.

Προς αποφυγή παρεξηγήσεων σημειώνεται ότι τα προβλεπόμενα σε όλες τις συμβάσεις του ανθρωπιστικού δικαίου για τους δημοσιογράφους δεν καλύπτουν τους δημοσιογράφους που εργάζονται στο στρατό και συμμετέχουν με τη δράση τους στις πολεμικές επιχειρήσεις, οπότε θεωρούνται μαχητές και αντιμετωπίζονται ανάλογα. Εξάλλου, ο όρος «δημοσιογράφοι που ευρίσκονται σε επικίνδυνες επαγγελματικές αποστολές» εισήχθη στο 1^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1977 για να προσαρμόσει το δίκαιο στην εξελισσόμενη πραγματικότητα της κάλυψης των ενόπλων συρράξεων, αφού πολλοί δημοσιογράφοι εργάζονταν στις εμπόλεμες περιοχές αυτόνομα, χωρίς να συνοδεύουν επίσημα κάποιο στράτευμα (μερικές φορές μάλιστα δεν υπάρχει καν στράτευμα αλλά αντίπαλες ένοπλες ομάδες). Ο όρος «πολεμικός ανταποκριτής», από τη σκοπιά του δικαίου, διατηρήθηκε για εκείνους τους δημοσιογράφους που, όπως ήδη από το 1899 προβλεπόταν, συνόδευαν με ειδική άδεια τις στρατιωτικές δυνάμεις των εμπολέμων κατά τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, αλλά δεν αναιρεί το χαρακτηρισμό και την αντιμετώπιση του διαπιστευμένου ατόμου ως δημοσιογράφου κατά τα προβλεπόμενα για τους υπόλοιπους δημοσιογράφους.

Όσον αφορά, τώρα, το περιεχόμενο της προστασίας που η ιδιότητα του αμάχου προσφέρει στους δημοσιογράφους μέσα από το σύνολο των διεθνών συμβάσεων της Χάγης και της Γενεύης, αυτό περιστρέφεται και αναπτύσσεται γύρω

⁵³ Βλ. Sylvie Boiton-Malherbe, « La protection des journalistes en mission périlleuse... », ό.π., σελ. xiii.

από τις θεμελιώδεις αρχές της διάκρισης από τους εμπολέμους μεταξύ αμάχων και μαχητών και μεταξύ πολιτικών και στρατιωτικών στόχων (άρθρο 48 1^ο Πρόσθετου Πρωτοκόλλου), της απαγόρευσης επίθεσης κατά του άμαχου πληθυσμού και κατά πολιτικών στόχων, την ανθρωπιστικής μεταχείρισης και εν γένει του σεβασμού των βασικών και αναφαίρετων δικαιωμάτων του ανθρώπου, χωρίς διακρίσεις λόγω φυλής, εθνικότητας, θρησκείας ή πολιτικών πεποιθήσεων (άρθρο 27 εδ. 3 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης).

Εφόσον ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η προστασία και ο σεβασμός του άμαχου πληθυσμού είναι ένας από τους πυλώνες, τους κεντρικούς άξονες που διατρέχουν το δίκαιο του πολέμου ήδη από τις πρώτες συνθήκες στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (βλ. ρήτρα Martens),⁵⁴ τότε γίνεται πιο εμφανές το ηθικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της διαδικασίας που οδήγησε στη διαμόρφωση του συστήματος κανόνων που αποτυπώνεται – κυρίως – στην 4^η Σύμβαση της Γενεύης του 1949 περί προστασίας των πολιτών εν καιρώ πολέμου και στα Πρόσθετα Πρωτόκολλα του 1977.

Ανάμεσα σε πλήθος διατάξεων, λοιπόν, η βασική προστασία που παρέχεται από την 4^η Σύμβαση της Γενεύης στους αμάχους (που στην ουσία της είναι εν πολλοίς όμοια με την προστασία των αιχμαλώτων πολέμου) και που ενδιαφέρει ιδιαίτερα τους δημοσιογράφους αφορά: την ανθρωπιστική μεταχείριση και προστασία ιδίως εναντίον κάθε πράξης βίας ή απειλής αυτής (άρθρο 27 εδ. 1), την απαγόρευση άσκησης φυσικής ή ηθικής πίεσης ιδίως προς λήψη πληροφοριών από τα προστατευόμενα πρόσωπα ή από τρίτους (άρθρο 31), την απαγόρευση του φόνου, των βασανιστηρίων, των σωματικών ποινών, του ακρωτηριασμού και των ιατρικών ή επιστημονικών πειραμάτων μη αναγκαίων για την ιατρική περίθαλψη του προστατευομένου προσώπου και κάθε άλλης βαναυσότητας προερχόμενης από πολιτικά ή από στρατιωτικά όργανα (άρθρο 32), την απαγόρευση των συλλογικών ποινών, των μέτρων εκφοβισμού και τρομοκρατίας, της λεηλασίας και των αντιποίνων επί προστατευομένων προσώπων και της παρουσίας τους (άρθρο 33), την απαγόρευση της λήψης ομήρων (άρθρο 34).

Επιπλέον για τους μη υπηκόους των εμπολέμων προβλέπεται το δικαίωμα αποχώρησης από την εμπόλεμη ή την κατεχόμενη περιοχή και επαναπατρισμού υπό την αιγίδα των κρατών μερών της Σύμβασης και του κράτους της υπηκοότητάς τους

⁵⁴ Βλ. John Dwight Ingram, "The Geneva Convention is woefully outdated", Penn State International Law Review, vol. 23, issue 1, summer 2004, σελ. 82-83.

(άρθρα 35, 36, 48, 132-135), ενώ το καθεστώς προστασίας των ατόμων δε μεταβάλλεται ούτε σε εδάφη κατεχόμενα, άσχετα με τις όποιες αλλαγές στη διακυβέρνηση ή την άσκηση κυριαρχικού ελέγχου από την κατέχουσα δύναμη (άρθρο 47). Ακόμη και σε περίπτωση κράτησης, σύλληψης ή περιορισμού της ελευθερίας ενός προστατευομένου προσώπου, τούτο δε στερείται των βασικών του πολιτικών δικαιωμάτων (άρθρα 79-82), όπως του δικαιώματος παροχής ενδίκων μέσων, συμπεριλαμβανομένης μιας δίκαιης δίκης εν όψει ποινικής δίωξης (άρθρα 64-76, 126). Σημαντικό επίσης είναι και το άρθρο 53 της 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης που απαγορεύει στην κατέχουσα δύναμη να καταστρέψει την κινητή ή ακίνητη περιουσία ιδιωτών εάν δεν καθίσταται απολύτως αναγκαίο λόγω των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Και αν ακόμα ένα άτομο κατηγορείται για κατασκοπία, δολιοφθορά ή δράση επιζήμια για την ασφάλεια του κράτους, δεν παύει να απολαμβάνει βασικής ανθρωπιστικής μεταχείρισης (άρθρο 5).

Επιφυλάξεις έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί για την αποτελεσματικότητα της διεθνούς προστασίας ορισμένων ατόμων – και πολλοί δημοσιογράφοι εντάσσονται σε αυτά – εξαιτίας του εύρους εφαρμογής της 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης του 1949, η οποία στο άρθρο 4 ορίζει ότι δεν περιλαμβάνονται στις προστατευτικές της ρυθμίσεις πολίτες ουδετέρου κράτους όσο αυτό έχει κανονική διπλωματική εκπροσώπηση στο κράτος υπό του οποίου την εξουσία βρίσκονται και πολίτες κρατών μη μερών στη Σύμβαση.⁵⁵ Όμως πολλοί από τους ανωτέρω κανόνες έχουν ευρέως αναγνωρισμένη εθιμική ισχύ, στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό για τις μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις όπου το συμβατικό δίκαιο υστερεί, όπως μελετάται παρακάτω, και άρα η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου εκτείνεται σε οποιοδήποτε κράτος και σε κάθε άμαχο, ανεξαρτήτως της υπηκοότητάς του.

Με τη σειρά του το 1^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο, δηλώνοντας κατ' επανάληψη ότι οι προβλεπόμενες σε αυτό ρυθμίσεις συμπληρώνουν – δηλαδή δεν περιορίζουν ούτε παραβιάζουν – τις διατάξεις των Συμβάσεων της Γενεύης (άρθρα 72 και 75 (8)), περιέχει ανάλογες με την 4^η Σύμβαση προστατευτικές διατάξεις, όπως ανθρωπιστική μεταχείριση (άρθρο 72) και απαγόρευση αδιάκριτων επιθέσεων κατά των αμάχων (άρθρο 51), θεμελιώδεις εγγυήσεις για μεταχείριση χωρίς καμία διάκριση που να βασίζεται στη φυλή, το χρώμα, το φύλο, τη γλώσσα, τη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις, την πολιτική ή άλλη γνώμη, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή, περιουσία, γέννηση ή

⁵⁵ Βλ. Derek Jinks, "The declining significance of POW status", Harvard International Law Journal, vol. 45, issue 2, summer 2004, σελ. 380-381.

άλλη κατάσταση, με σεβασμό στο πρόσωπο, την τιμή, τις πεποιθήσεις και τις θρησκευτικές δοξασίες των αμάχων (άρθρο 75 (1)), απαγόρευση βίας κατά της ζωής, υγείας, φυσικής ή πνευματικής ευημερίας των ατόμων (άρθρο 75 (2) (α)), απαγόρευση προσβολών κατά της προσωπικής αξιοπρέπειας, συγκεκριμένα ταπεινωτική και ατιμωτική μεταχείριση, καταναγκαστική πορνεία και οποιαδήποτε μορφή ανάρμοστης επίθεσης, απαγόρευση λήψης αιχμαλώτων ή ομήρων (άρθρο 75 (2) (β) και (γ)). Αναγνωρίζεται ακόμη το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και σε παροχή κατάλληλων ενδίκων μέσων σε περίπτωση σύλληψης ή κράτησης (άρθρο 75 (3-7)).

Επιπρόσθετα στο 1^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Γενεύης του 1977, ρυθμίσεις ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για τους δημοσιογράφους είναι εκείνες του άρθρου 52 για την προστασία των αστικών στόχων, των άρθρων 57 και 58 για τη λήψη προφυλακτικών μέτρων κατά των συνεπειών μιας επίθεσης και του άρθρου 85 (3) (α), (β), (ε) και (5), που χαρακτηρίζει ως έγκλημα πολέμου την επίθεση κατά αμάχων,⁵⁶ άρα και κατά δημοσιογράφων.

3.ii. Ρυθμίσεις στις περιπτώσεις μη διεθνών ενόπλων συρράξεων – Εθιμική βάση θεμελιώδους προστασίας αμάχων δημοσιογράφων

Επειδή το υπάρχον δίκαιο του πολέμου διαμορφώθηκε και σχεδιάστηκε σχεδόν στο σύνολό του για διακρατικές συγκρούσεις, που σήμερα είναι η εξαίρεση στον κανόνα των ενόπλων συρράξεων, με μόνο το 2^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Γενεύης του 1977 και το κοινό άρθρο 3 των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης του 1949 να αφορούν μη διεθνείς συρράξεις, χρειάζεται να γίνει ξεκάθαρο ποιοι κανόνες – και σε ποιο βαθμό – περί προστασίας των αμάχων έχουν εθιμική βάση, έτσι ώστε να μπορεί να θεμελιωθεί η απαίτηση σεβασμού τους από τα εμπόλεμα μέρη σε μια εμφύλια σύρραξη ανεξάρτητα από το αν είναι κράτη μη μέλη των Συμβάσεων ή των Πρωτοκόλλων ή άλλοι, μη κρατικοί δρώντες.

Ειδικότερα, όσον αφορά τους δημοσιογράφους, αν και το 2^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Γενεύης δεν κάνει καμία ρητή αναφορά στην ιδιότητά τους, αυτοί ως πολίτες χαιρούν της βασικής και αναφαίρετης προστασίας των θεμελιωδών τους δικαιωμάτων στη ζωή, στην προσωπική αξιοπρέπεια, στην ασφάλεια, στην αξιοπρεπή μεταχείριση χωρίς αδικαιολόγητες διακρίσεις, δικαιώματα που περιλαμβάνονται σε

⁵⁶ Έγκλημα πολέμου χαρακτηρίζεται και στο άρθρο 8 (2) (ε) (i) και (ii) του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (17/7/ 1998).

κάθε σύμβαση ανθρωπιστικού δικαίου – αλλά και στις σημαντικότερες συμβάσεις και πράξεις του διεθνούς δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου – και όπως έχει δείξει η πρακτική των κρατών και η επιστημονική ερμηνεία των διεθνολόγων ο σεβασμός τους εδράζεται στην εθιμική τους βάση και αφετηρία.⁵⁷ Άρα η μη υπογραφή ή επικύρωση μιας σύμβασης ανθρωπιστικού δικαίου από ένα κράτος δεν είναι δυνατόν να αποτελεί δικαιολογία μη σεβασμού των δικαιωμάτων των δημοσιογράφων σε μια ένοπλη σύρραξη,⁵⁸ μολονότι η επιβολή και η επιτήρηση του σεβασμού αυτού γίνεται πιο δύσκολη σε καταστάσεις όπου ένας ή και όλοι οι εμπόλεμοι δεν είναι κράτη ούτε διεθνώς αναγνωρισμένα ένοπλα κινήματα.

Αποτύπωση εθιμικών κανόνων προστασίας των αμάχων αναγνωρίζεται ότι υπάρχει στην προαναφερθείσα ρήτρα Martens το 1907, που επανεμφανίζεται στο άρθρο 1 (2) του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977 και που προβλέπει ότι:

Έως ότου καταρτιστεί πληρέστερος κώδιξ των εν πολέμω νόμων τα Υψηλά συμβαλλόμενα Μέρη κρίνουν σκόπιμον να βεβαιώσωσιν ότι εις τας περιπτώσεις τας μη παρ' αυτών κανονισθείσας οι τε πληθυσμοί και οι εμπόλεμοι μένουσιν υπό την προστασίαν και το κράτος των αρχών του διεθνούς δικαίου, οίαι αύται πηγάζουσιν εκ των υπό των πεπολιτισμένων εθνών τεθέντων εθίμων, των νόμων της φιλανθρωπίας και των απαιτήσεων της δημοσίας συνειδήσεως.⁵⁹

Πολύ σημαντικότερο είναι το κοινό άρθρο 3 στις τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, το οποίο έχει χαρακτηριστεί συχνά «σύμβαση σε μικρογραφία» και περιλαμβάνει τις ελάχιστες (εθιμικές) εγγυήσεις που τα κράτη μέρη οφείλουν να παρέχουν στα άτομα ακόμα και σε συρράξεις που δεν καλύπτονται από τις συμβάσεις:

Άρθρο 3. Εις περίπτωσησιν ενόπλου συρράξεως ουχί διεθνούς χαρακτήρος αλλά ανακυπτούσης εντός της εδαφικής περιοχής ενός των Υψηλών Συμβαλλομένων Μερών, έκαστον

⁵⁷ Βλ. Hans-Peter Gasser, “The protection of journalists...”, ό.π.

⁵⁸ Βλ. Sylvie Boiton-Malherbe, « La protection des journalistes en mission périlleuse... », ό.π., σελ. 213.

⁵⁹ Βλ. Στέλιος Περράκης & Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, «Ένοπλες συρράξεις και διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο», ό.π., σελ. 14-15.

Μέρος εις την σύρραξιν υποχρεούται να εφαρμόση τουλάχιστον τας ακόλουθους διατάξεις:

1. Άτομα μη λαμβάνοντα ενεργόν μέρος εις τας εχθροπραξίας, συμπεριλαμβανομένων και των μελών των ενόπλων δυνάμεων των καταθεσάντων τα όπλα και των τεθέντων εκτός μάχης ένεκα νόσου, τραυμάτων, κρατήσεως ή άλλης αιτίας, θα τύχουν εν πάση περιπτώσει ανθρωπιστικής μεταχειρίσεως άνευ οιασδήποτε δυσμενούς διακρίσεως στηριζομένης εις την φυλήν, το χρώμα, την θρησκείαν ή πίστιν, το φύλον, την γέννησιν ή τον πλούτον ή οιοδήποτε ανάλογον κριτήριο.

Προς τον σκοπόν τούτον είναι και θα παραμείνουν απαγορευμένοι καθ' οιονδήποτε χρόνον και τόπον ως προς τα ανωτέρω πρόσωπα:

α) Προσβολαί κατά της ζωής και της σωματικής ακεραιότητος, ιδίως ο φόνος υφ' όλους αυτού τους τύπους, ο ακρωτηριασμός, η σκληρά μεταχειρίσεις και τα παντός είδους βασανιστήρια.

β) Η κατάληψις ομήρων.

γ) Αι προσβολαί κατά της ανθρωπίνου αξιοπρεπείας και ειδικώς η ταπεινωτική και εξευτελιστική μεταχειρίσεις.

δ) Αι απαγγελίαι καταδικών και αι εκτελέσεις αι γενόμεναι χωρίς να προηγηθεί διεξαγωγή δίκης υπό κανονικώς συσταθέντος δικαστηρίου, παρέχοντος τας δικαστικάς εγγυήσεις τας αναγνωριζόμενας ως απαραίτητους υπό των πεπολιτισμένων λαών.

2. Οι τραυματία και ασθενείς θα συλλέγονται και θα περιθάλπωνται. Αμερόληπτος τις ανθρωπιστικός οργανισμός, ως η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού, θα δύναται να προσφέρη τας υπηρεσίας του εις τα μετέχοντα της συρράξεως Μέρη.

Τα εν συρράξει Μέρη θα προσπαθήσουν εξ άλλου να θέσουν εν ισχύ δι' ειδικών συμφωνιών όλας ή μέρος των διατάξεων της παρούσης Συμβάσεως.

Η εφαρμογή των ανωτέρω διατάξεων δεν θα επηρεάσει την νομικήν θέσιν των εν συρράξει Μερών.⁶⁰

⁶⁰ Βλ. Στέλιος Περράκης & Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, ό.π., σελ. 31-32, 58, 79 και 151.

Με τη σειρά του το 1^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1977 κωδικοποίησε τρεις εθιμικές, αλληλεπικαλυπτόμενες αρχές για τους στόχους και την προστασία των αμάχων: τη διάκριση μεταξύ μαχίμων και αμάχων και μεταξύ στρατιωτικών και πολιτικών στόχων, την αναλογικότητα των επιθέσεων και των λαμβανόμενων κατά περίπτωση μέτρων για λόγους στρατιωτικής αναγκαιότητας και τη λήψη επαρκών προφυλάξεων για την αποφυγή απωλειών μεταξύ του άμαχου πληθυσμού.⁶¹

Κατόπιν το 2^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949, για την προστασία των θυμάτων των μη διεθνών ενόπλων συρράξεων, το 1977 επιβεβαιώνει στο προοίμιό του ότι «οι ανθρωπιστικές αρχές που διαλαμβάνονται στο άρθρο 3, κοινό στις Συμφωνίες της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949, συνιστούν το θεμέλιο σεβασμού του ατόμου σε περιπτώσεις ενόπλων συρράξεων μη διεθνούς χαρακτήρα». Και συνεχίζει εξειδικεύοντας την παρεχόμενη προστασία σε ένα πλαίσιο ουσιαστικά παρόμοιο με αυτό του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, όπως φαίνεται από το περιεχόμενο των άρθρων 4 (θεμελιώδεις εγγυήσεις, π.χ., σεβασμός του προσώπου, της τιμής και των πεποιθήσεων, απαγόρευση φόνου, βασανιστηρίων, ομηρίας, τρομοκρατίας, προσβολής της αξιοπρέπειας του ατόμου), 5 (προστασία ατόμων υπό περιορισμό), 6 (εγγυήσεις εν όψει ποινικής δίωξης, πιο περιορισμένες όμως σε σχέση με αυτές του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου)⁶², 7 (προστασία και περίθαλψη τραυματιών, ασθενών και ναυαγών) και 13 (προστασία του αστικού πληθυσμού έναντι των κινδύνων που προέρχονται από στρατιωτικές επιχειρήσεις, δηλαδή απαγόρευση επιθέσεων, απειλών ή ενεργειών τρομοκράτησης κατά ιδιωτών). Ο Hans-Peter Gasser επαναλαμβάνει ότι το άρθρο 13 συνίσταται σε κανόνα ισχύοντα για όλες τις ένοπλες συρράξεις, που αποτελεί έκφραση μιας γενικής αρχής του δικαίου και είναι δεσμευτικός ανεξάρτητα από το Πρωτόκολλο.⁶³

Εν τέλει, το 2^ο Πρωτόκολλο της Γενεύης του 1977 ενίσχυσε και δεν περιόρισε ούτε αντικατέστησε το πεδίο εφαρμογής και το περιεχόμενο του άρθρου 3 των Συμβάσεων της Γενεύης. Έτσι, το κατώφλι προστασίας του κοινού άρθρου 3 παραμένει ακόμα και σήμερα ο κατώτατος κοινός παρονομαστής της διεθνούς προστασίας του ανθρώπου σε μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις,⁶⁴ που άλλωστε

⁶¹ Βλ. Ove Bring, “International Humanitarian Law after Kosovo: is lex lata sufficient?”, *Nordic Journal of International Law*, vol. 71, issue 1, 2002, σελ.39-40.

⁶² Βλ. Hans-Peter Gasser, “The protection of journalists...”, ό.π.

⁶³ Βλ. Hans-Peter Gasser, ό.π.

⁶⁴ Βλ. Βλ. Oren Gross & Fionnuala Ni Aolain, “Emergency, War and International Law...”, σελ. 53-55.

αποτελούν την πλειοψηφία των περιπτώσεων τις τελευταίες δεκαετίες, παρά το γεγονός ότι δεν περιλαμβάνει ορισμό των συρράξεων του πεδίου εφαρμογής του, σε αντίθεση με το 2^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1977.

Κάνοντας δεκτό ότι η έννοια της διεθνούς ένοπλης σύρραξης που εμπεριέχεται στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 είναι αρκούντως σαφής και δεν υπάρχουν περιθώρια σοβαρής αμφισβήτησης – μολονότι η προσθήκη στο άρθρο 1 (4) του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου των συγκρούσεων λαών κατά της αποικιοκρατικής κυριαρχίας και της ξένης κατοχής και κατά των φυλετικών καθεστώτων, σύμφωνα με το δικαίωμα για αυτοδιάθεση, όπως αυτό αναγνωρίζεται από τον ΟΗΕ αφήνει πολλές συγκρούσεις ενόπλων κινημάτων με ξένες δυνάμεις εκτός πεδίου εφαρμογής – το πρόβλημα του προσδιορισμού μιας κατάστασης έντασης και βίαιων συγκρούσεων ως μη διεθνούς ένοπλης σύρραξης καθίσταται ακόμη πιο επιτακτικό στη σύγχρονη εποχή των ανακατατάξεων, των ανατροπών και της αβεβαιότητας ως προς το παραδοσιακής σύλληψης διεθνές περιβάλλον.

Την εκκρεμότητα προσπάθησε να καλύψει – με μερική επιτυχία γιατί οι διεθνείς εξελίξεις είναι συνήθως απρόβλεπτες και αλλάζουν τα δεδομένα – το 2^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης για την προστασία των θυμάτων των μη διεθνών ενόπλων συρράξεων, όπου στο άρθρο 1 (1) ορίζει ότι μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις είναι εκείνες «οι οποίες λαμβάνουν χώρα στο έδαφος υψηλού Συμβαλλόμενου Μέρους μεταξύ των ενόπλων δυνάμεων του και αντιπάλων ενόπλων δυνάμεων ή άλλων οργανωμένων ενόπλων ομάδων που, κάτω από υπεύθυνη διοίκηση, ασκούν τέτοιας μορφής έλεγχο σε τμήμα του εδάφους του παραπάνω Μέρους, που να τους δίνει τη δυνατότητα διενέργειας συνεχών και συνδυασμένων στρατιωτικών επιχειρήσεων και εφαρμογής του παρόντος Πρωτοκόλλου». Εξαιρούνται από τον ορισμό (άρθρο 1(2)) «καταστάσεις εσωτερικών αναταραχών και εντάσεων, όπως ταραχών, μεμονωμένων και σποραδικών πράξεων βίας και άλλων πράξεων παρόμοιας φύσεως».

Επίσης ένας ορισμός των μη διεθνών συρράξεων, παρόμοιος με του Πρωτοκόλλου του 1977, δίνεται στο Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (άρθρο 8 (2) (στ)) ως «παρατεταμένη ένοπλη σύρραξη μεταξύ κυβερνητικών αρχών και οργανωμένων ενόπλων ομάδων ή μεταξύ τέτοιων ομάδων» στο έδαφος μιας χώρας.⁶⁵ Πανομοιότυπες με τα προηγούμενα είναι και οι

⁶⁵ Βλ. Στέλιος Περράκης & Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, «Ένοπλες συρράξεις...», ό.π., σελ. 599.

εξαιρούμενες καταστάσεις. Το Καταστατικό της Ρώμης επηρεάστηκε στο συγκεκριμένο σημείο και τελικά σχεδόν αντέγραψε τη διατύπωση που επιλέχθηκε από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Πρώην Γιουγκοσλαβία (ΔΠΔΓ), όταν αυτό επιχείρησε να ορίσει την έννοια της μη διεθνούς ένοπλης σύρραξης στην υπόθεση Tadic (Prosecutor v. Tadic, προδικαστική ένσταση αρμοδιότητας, 1995), κατακυρώνοντας και την επικρατούσα πεποίθηση ισχύος εθνικού δικαίου για τη συγκεκριμένη ερμηνεία.⁶⁶ Με την απόφασή του στην προδικαστική ένσταση αρμοδιότητας του Tadic το ΔΠΔΓ ουσιαστικά τεκμηρίωσε την εξέλιξη των εννοιών του ανθρωπιστικού δικαίου που καλύπτουν κάθε σύγχρονη σύρραξη, ανεξάρτητα από το διεθνή ή μη χαρακτήρα της, ιδιαίτερα όσον αφορά την προστασία των αμάχων και την καταδίκη των εγκλημάτων πολέμου.⁶⁷

Βαρύνουσας σημασίας για το έργο και για την παρουσία των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις του πλανήτη πρέπει να θεωρείται ο προσδιορισμός του εάν μια κατάσταση εμπίπτει στην κατηγορία των διεθνών ενόπλων συρράξεων, των μη διεθνών ενόπλων συρράξεων ή των καταστάσεων εσωτερικών αναταραχών και εντάσεων, διότι, αν μη τι άλλο, καθορίζει το εφαρμοστέο διεθνές δίκαιο σε κάθε περίπτωση και επηρεάζει το είδος και το εύρος των σχέσεων των δημοσιογράφων με τους φορείς εξουσίας σε ένα κράτος. Κατά τους O. Gross και F.N. Aolain,⁶⁸ το θεσμικό μοντέλο του καθεστώτος έκτακτης ανάγκης (emergency), ρίζα του οποίου είναι εν μέρει και το δόγμα της αυτοάμυνας και της στρατιωτικής αναγκαιότητας, επικράτησε στον 20^ο αιώνα ως συμβιβαστική εξέλιξη του σύγχρονου διεθνούς δικαίου, που επιδιώκοντας την αναγνώριση και ενίσχυση της ισχύος εφαρμογής του βρισκόταν αντιμέτωπο με τα παλαιότερα δόγματα της αναγκαιότητας και της αυτοδιατήρησης των κρατών, δόγματα τα οποία επιδεικτικά παραγκώνιζαν κάθε έννοια διεθνούς δικαίου σε περιόδους κρίσεων με το πρόσχημα της διαφύλαξης της εθνικής ακεραιότητας και ασφάλειας.

Συχνά, λοιπόν, οι δημοσιογράφοι έρχονται αντιμέτωποι με κράτη που αρνούνται να κατατάξουν μία σύγκρουση στην κατηγορία της ένοπλης σύρραξης, αλλά αντίθετα επικαλούνται απειλές κατά της εθνικής ασφάλειας για να δικαιολογήσουν την επιβολή περιορισμών στις ατομικές ελευθερίες κατ' εφαρμογή των παρεκκλίσεων που ένα καθεστώς έκτακτης ανάγκης νομιμοποιεί. Η ύπαρξη

⁶⁶ Βλ. Robert Cryer, "The Fine Art of Friendship: Jus in Bello in Afghanistan", *Journal of Conflict and Security Law*, vol. 7, issue 1, 2002, σελ. 41-45.

⁶⁷ Βλ. Dylan Howard, "Remaking the Pen mightier than the Sword...", ό.π., σελ. 527-529.

⁶⁸ Βλ. Oren Gross & Fionnuala Ni Aolain, "Emergency, War and International Law...", σελ. 35-36.

σαφών αντικειμενικών κριτηρίων για την αναγνώριση της νομικής υπόστασης μιας κατάστασης βίαιων συγκρούσεων και εντάσεων, για το αν πρόκειται ή όχι δηλαδή για ένοπλη σύρραξη και τίνος τύπου, αφενός βοηθάει τον ίδιο τον ενημερωμένο δημοσιογράφο να ρυθμίσει τη συμπεριφορά του απέναντι στους εμπλεκόμενους παράγοντες, διεκδικώντας και προφυλάσσοντας τα δικαιώματά του και αφετέρου διευκολύνει το διεθνή έλεγχο της νομιμότητας των ενεργειών ενός κράτους και άλλων φορέων και της εφαρμογής των ισχυόντων κάθε φορά κανόνων ως προς το σεβασμό του ατόμου και την προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών του.

4. Διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο και το δικαίωμα στην πληροφόρηση

Για το δημοσιογραφικό κόσμο το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης και πληροφόρησης – ή εξίσου ορθά η ελευθερία έκφρασης και το δικαίωμα στην πληροφόρηση ως τμήμα αυτής – βρίσκονται στον πυρήνα του επαγγέλματος και στην πρώτη γραμμή των επιχειρημάτων υπεράσπισης της εργασίας και δράσης των δημοσιογράφων κάτω από οποιοσδήποτε συνθήκες, πόσο μάλλον στις περιπτώσεις ενόπλων συρράξεων. Έτσι, όταν αναλογιστεί κανείς ότι ένα από τα κριτήρια της συμπεριφοράς του δημοσιογράφου είναι η διαφύλαξη, προβολή και αξιοποίηση αυτού του δικαιώματος ακόμα και κάτω από αντίξοες επαγγελματικές συνθήκες, όπως ο πόλεμος, ενώ ταυτόχρονα ο έλεγχος της πληροφόρησης συγκαταλέγεται στις προτεραιότητες κάθε αντιμαχόμενης δύναμης, με αποτέλεσμα οι δημοσιογράφοι ως φορείς της πληροφόρησης να γίνονται υποκείμενο πιέσεων, δυσμενών ρυθμίσεων περιοριστικών των ελευθεριών τους και στη χειρότερη περίπτωση στόχος κατευθυνόμενων επιθέσεων, η αξία της διασύνδεσης και συμπληρωματικότητας του ανθρωπιστικού δικαίου με το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου καθίσταται περισσότερο εμφανής, αφού μέσα από αυτήν μπορεί ο δημοσιογράφος (και ο διεθνολόγος) να διαμορφώσει μια πλήρη εικόνα του κατά περίπτωση εφαρμοστέου δικαίου και των προστατευτικών του προσώπου και της εργασίας του διατάξεων.

Πιο συγκεκριμένα, με βάση και τις ανωτέρω παρατηρήσεις, ο ενδιαφερόμενος καλείται να διακρίνει εάν μια σύγκρουση συνιστά ένοπλη σύρραξη ή κατάσταση αναταραχής και εντάσεων. Στην περίπτωση της ένοπλης σύρραξης εξετάζεται εάν πρόκειται για διεθνή ή μη διεθνή σύρραξη, οπότε διαφέρει η εφαρμογή συγκεκριμένων κανόνων από τις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και τα Πρωτόκολλα του 1977. Περαιτέρω χρειάζεται να διερευνηθεί εάν τα εμπλεκόμενα

κράτη ή και οι άλλοι παράγοντες μιας σύγκρουσης αναγνωρίζουν ότι αυτή συνιστά ένοπλη σύρραξη, ποιες συμβάσεις τους δεσμεύουν και σε ποιο βαθμό, ενώ εάν δεν αναγνωρίζουν τη σύγκρουση ως ένοπλη σύρραξη (ή αν αντικειμενικά δεν πρόκειται για σύρραξη), εξετάζεται ποιο είναι το εσωτερικό νομοθετικό πλαίσιο και κατά πόσο η ενδεχόμενη κατάσταση έκτακτης ανάγκης δικαιολογεί παρεκκλίσεις από διεθνείς συμβάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ανάλογα με τα εκάστοτε συμπεράσματα, μπορεί κανείς να κρίνει ποιοι κανόνες υπερισχύουν, ποιες ελλείψεις ενός συστήματος απειλούν τη θέση και τη δράση του δημοσιογράφου στο δεδομένο τόπο και χρόνο, πώς αυτές μπορούν να αναπληρωθούν από το άλλο σύστημα δικαίου και ποιοι μηχανισμοί λειτουργούν για τον έλεγχο και την καταδίκη των παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου.

Όσον αφορά τα ισχύοντα στο διεθνές δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σημειώνεται ότι η γενική αρχή της ελευθερίας της έκφρασης και της γνώμης, ειδική αποτύπωση της οποίας είναι η ελευθερία του Τύπου και το δικαίωμα αναζήτησης, διάδοσης και λήψης πληροφοριών, αποτυπώνεται σε πλήθος οικουμενικών και περιφερειακών συνθηκών. Συγκεκριμένα περιέχεται στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (άρθρο 19), στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (άρθρο 19), στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (άρθρο 10), στη Διαμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1969, άρθρο 13) και στον Αφρικανικό Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών (1981, άρθρο 9).⁶⁹ Αναφορά στο δικαίωμα πληροφόρησης κάνει στο προοίμιό της και η Σύμβαση για το Διεθνές Δικαίωμα Διόρθωσης (Convention on the International Right of Correction, 1953),⁷⁰ η οποία, παρά το μικρό αριθμό επικυρώσεων (μόλις 15), είναι αξιοσημείωτη για την αναγνώριση του άρθρου 2 (1) ότι μέσω της πληροφόρησης χωρίς διακρίσεις και στο σωστό πλαίσιο, οι επαγγελματικά υπεύθυνοι δημοσιογράφοι οφείλουν να προωθούν το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών, να προάγουν τη διεθνή κατανόηση και συνεργασία και να συνεισφέρουν στη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.

Προσπερνώντας εν συντομία το δυσδιάκριτο πεδίο των καταστάσεων αναταραχής και εντάσεων, όπου υπερισχύει το δίκαιο των δικαιωμάτων του

⁶⁹ Βλ. Sylvie Boiton-Malherbe, « La protection des journalistes en mission périlleuse... », ό.π., σελ. 249-254. Βλ. επίσης “Practical Guide for Journalists, 2002”, από τη MKO Reporteurs sans Frontières στο www.rsf.org.

⁷⁰ Βλ. το πλήρες κείμενο στο URL: textus.diplomacy.edu/Thina/ThBridgeFset.asp?IDconv=1298.

ανθρώπου, με τη μόνη παρατήρηση ότι το δικαίωμα στην ελεύθερη έκφραση και πληροφόρηση, αφού δεν αναγνωρίζεται ως αναφαίρετο, απαρέγκλιτο ανθρώπινο δικαίωμα, μπορεί να τεθεί υπό περιορισμό για λόγους εθνικής ασφαλείας ή διαφύλαξης της εδαφικής ακεραιότητας (π.χ., άρθρα 10 (2) και 15 (1) ΕυρΣΔΑ, άρθρο 19 (3) ΔΣΑΠΔ), η προσοχή στρέφεται στη θέση του δικαιώματος στην πληροφόρηση στον τομέα του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, που ως ειδικό κριτήριο διάκρισης του δημοσιογραφικού επαγγέλματος από άλλες κατηγορίες προσώπων σε συνάρτηση με το γενικότερο πλαίσιο προστασίας των αμάχων ιδιωτών, όπως αναλύθηκε προηγουμένως, θα συμβάλλει με τη σειρά του στην καλύτερη κατανόηση του σκεπτικού που διαποτίζει την παρεχόμενη από το διεθνές δίκαιο προστασία αλλά και των πραγματικών συνθηκών επιβίωσης και εργασίας των δημοσιογράφων σε επικίνδυνες αποστολές σε περιοχές ενόπλων συρράξεων.

Το δικαίωμα στην πληροφόρηση στο διεθνές δίκαιο κατά κανόνα πρέπει να θεωρείται σε τρία επίπεδα: καταρχήν προτάσσει την αρχή της ελευθερίας πληροφόρησης, ενεργητικής και παθητικής, δηλαδή ελευθερία παραγωγής-διάδοσης-λήψης πληροφοριών, έπειτα διευκρινίζει το μη απόλυτο χαρακτήρα της αρχής επιτρέποντας αποκλίσεις υπό ορισμένες προϋποθέσεις και τέλος θέτει αυστηρούς περιορισμούς στο δικαίωμα απόκλισης από την αρχή της ελευθερίας πληροφόρησης.⁷¹ Εφόσον το δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης δε συγκαταλέγεται στο σκληρό πυρήνα των απαραβίαστων και απαρέγκλιτων δικαιωμάτων του ανθρώπου, διαπιστώνεται ότι τυπικά, σε μια πρώτη ανάγνωση, το εν λόγω δικαίωμα δεν περιλαμβάνεται σε εκείνα τα δικαιώματα που οι εθιμικής προέλευσης και ισχύος κανόνες του ανθρωπιστικού δικαίου υποχρεώνουν τους εμπολέμους να σέβονται ως κατώτατο όριο για τη νομιμότητα της συμπεριφοράς τους κατά τη διεξαγωγή ενός πολέμου (βλ., π.χ., ρήτρα Martens και κοινό άρθρο 3 των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949), ούτε εντοπίζεται ρητά ως προστατευόμενο δικαίωμα σε καμία διάταξη οποιασδήποτε σύμβασης του σύγχρονου ανθρωπιστικού δικαίου.

Ωστόσο, υιοθετώντας μια διαφορετική γραμμή σκέψης, ο Yves Sandoz ισχυρίζεται ότι το δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης θα μπορούσε να εισαχθεί στην προβληματική και στο πλαίσιο του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου «από το παράθυρο» εάν γίνει αποδεκτή η πιθανότητα

⁷¹ Βλ. Yves Sandoz, “Is there a ‘droit d’ingérence’ in the sphere of information?...” , ό.π.

εμπλοκής των εμπολέμων κρατών σε ένα διάλογο με διεθνείς ανθρωπιστικές οργανώσεις, όπως η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού, γύρω από το δικαίωμα αναφοράς από τις τελευταίες στη διεθνή κοινωνία περιστατικών παραβιάσεων ή μη σεβασμού του δικαίου του πολέμου.⁷² Η πιθανότητα αυτή προκύπτει ως ερμηνεία της γενικής υποχρέωσης των κρατών-μερών στις Συμβάσεις τις Γενεύης του 1949 και στο 1^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1977 να σεβαστούν και να διασφαλίσουν το σεβασμό στα κείμενα αυτά (άρθρο 1 κοινό στις τέσσερις Συμβάσεις και στο 1^ο Πρωτόκολλο). Αφού οι ανθρωπιστικές οργανώσεις επιφορτίζονται έμμεσα μέσω του έργου τους με την επιτήρηση της εφαρμογής των συμβάσεων από τους εμπολέμους, άρα οι ίδιοι οι εμπόλεμοι οφείλουν να είναι αρωγοί ή τουλάχιστον να μην παρεμποδίζουν τις δραστηριότητες ελέγχου και παρακολούθησης της συμμόρφωσής τους από ανεξάρτητους φορείς, βασικό εργαλείο των οποίων είναι η συγκέντρωση και διάδοση πληροφοριών.

Με την ίδια ακριβώς λογική και οι δημοσιογράφοι, ως επαγγελματίες κατεξοχήν ασχολούμενοι με την πληροφόρηση, θα έπρεπε να περιμένουν από τους εμπολέμους συνεργασία ή τουλάχιστον διακριτική ανοχή απέναντι στην εργασία τους σε μια εμπόλεμη περιοχή, που έχει ως αντικείμενο, εκτός από την ανεξάρτητη καταγραφή των γεγονότων μιας σύρραξης, την αποτύπωση των συνθηκών επιβίωσης του άμαχου πληθυσμού και την ενημέρωση της διεθνούς κοινωνίας για την καθημερινή συμπεριφορά των εμπολέμων προς τον εχθρό και προς τους αμάχους – ενίοτε δίνοντας βήμα λόγου στα μέλη των ανθρωπιστικών οργανώσεων που υλοποιούν έτσι το δικαίωμα αναφοράς προς τη διεθνή κοινωνία, αναπληρώνοντας την πράξη την απουσία των προβλεπόμενων από τις συμβάσεις Προστάτιδων Δυνάμεων (άρθρα 8-11 1^{ης}, 2^{ης} και 3^{ης} Σύμβασης της Γενεύης του 1949, άρθρα 9-12 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης, άρθρο 5 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Γενεύης του 1977).

Οι δημοσιογράφοι σε μια ένοπλη σύρραξη και γενικότερα τα ΜΜΕ αποτελούν βαρόμετρο και ρυθμιστική δύναμη για την πολυεπίπεδη αξιολόγηση της συμπεριφοράς των εμπολέμων σε μια σύρραξη και ανάμεσα σε άλλα στοιχεία κρίνουν και το εάν ένα κράτος κάνει κατάχρηση εξουσίας ή αδυνατεί να τηρήσει τις υποχρεώσεις του ως προς το δικαίωμα πληροφόρησης των ατόμων.⁷³ Η κρίση αυτή είναι ουσιώδης και χρίζει προτεραιότητας ιδωμένη από δημοσιογραφική σκοπιά, γιατί

⁷² Βλ. Yves Sandoz, ό.π.

⁷³ Βλ. Yves Sandoz, ό.π.

με πρώτη ύλη την πληροφορία η δουλειά των δημοσιογράφων εξαρτάται από τον τρόπο που οι εμπόλεμοι αντιλαμβάνονται και υλοποιούν το συγκεκριμένο δικαίωμα. Για τους δημοσιογράφους το δικαίωμα ελεύθερης πληροφόρησης σε μια ένοπλη σύρραξη μπορεί να συνίσταται είτε στην απαίτηση μη παρεμπόδισης από τα εμπόλεμα μέρη των δραστηριοτήτων συλλογής, επεξεργασίας και μετάδοσης πληροφοριών, είτε στην αξιοποίηση του άρθρου 83 (1) του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις Συμβάσεις της Γενεύης, που θεσπίζει την υποχρέωση των συμβαλλομένων μερών να πληροφορούν τον άμαχο πληθυσμό (άρα και τους δημοσιογράφους) σε καιρό ειρήνης ή πολέμου για το περιεχόμενο του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου⁷⁴ ή, τέλος, στην προσδοκία περιορισμού της λογοκριτικής παρέμβασης του κράτους στο περιεχόμενο της δουλειάς τους (ιδίως για τους εργαζόμενους στα ΜΜΕ ενός εκ των εμπολέμων μερών).

Στην πράξη, βέβαια, ο σεβασμός από τα μέρη μιας σύρραξης του δικαιώματος στην ελευθερία έκφρασης και γνώμης, μέρος της οποίας αποτελεί η ελευθερία πληροφόρησης, είναι για τους δημοσιογράφους που βρίσκονται σε επικίνδυνες αποστολές σε εμπόλεμη περιοχή στην καλύτερη περίπτωση μια καθημερινά απειλούμενη κατάκτηση χάρη σε συνεχείς αγώνες και επαγρύπνηση και στη χειρότερη περίπτωση μια ανύπαρκτη, ουτοπική φαντασίωση. Οι πιέσεις που δέχονται οι δημοσιογράφοι από ποικίλες κατευθύνσεις εντός και εκτός του επαγγελματικού τους χώρου για τον επηρεασμό ή τον έλεγχο του έργου τους, η επιφυλακτικότητα ή και η εχθρότητα με την οποία συχνά αντιμετωπίζονται από μαχητές και αμάχους και ο υψηλός αριθμός δημοσιογράφων θυμάτων φονικών επιθέσεων, μαρτυρούν μία πραγματικότητα κάθε άλλο παρά ασφαλή και συνάδουσα με τις αρχές του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου για την προστασία των αμάχων ιδιωτών.

Βαθύτερη αιτία της γενικά αρνητικής αυτής εικόνας που χαρακτηρίζει την παρουσία και τη δράση των δημοσιογράφων στις περιοχές ενόπλων συρράξεων του πλανήτη – και αντίθετα με την κατά βάση θετική εικόνα που διαμορφώνεται γύρω από το επάγγελμα του πολεμικού ανταποκριτή στις εν ειρήνη και σταθερότητα διάγουσες χώρες του δυτικού κόσμου – είναι η ουσία και η σπουδαιότητα του ρόλου των δημοσιογράφων-πολεμικών ανταποκριτών ως φορέων πληροφόρησης για τα τεκταινόμενα στις απανταχού βίαιες συγκρούσεις, μια πηγή πληροφόρησης προς τον υπόλοιπο κόσμο που όσο πιο αποστασιοποιημένη και ανεξάρτητη από τον έλεγχο των

⁷⁴ Βλ. Yves Sandoz, ό.π. Αντίστοιχο περιεχόμενο έχουν τα άρθρα 19 του 2^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977 και 47, 48, 127 και 144 των τεσσάρων κατά σειρά Συμβάσεων της Γενεύης του 1949.

εμπολέμων είναι με τόσο περισσότερη δυσμένεια αντιμετωπίζεται από αυτούς.⁷⁵ Υπό αυτό το πρίσμα οι ενσωματωμένοι στις στρατιωτικές δυνάμεις των εμπολέμων πολεμικοί ανταποκριτές βρίσκονται σε σαφώς μειονεκτική θέση σε σχέση με τους υπόλοιπους δημοσιογράφους που κινούνται και εργάζονται πιο ελεύθερα.

Και οι δύο κατηγορίες δημοσιογράφων, πάντως, διεκδικούν σε κάθε περίπτωση από τους εμπολέμους το σεβασμό του δικαιώματος στην ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης και γενικότερα την προστασία που δικαιούνται ως άμαχοι. Φυσικά όταν βρίσκονται μέσα ή πολύ κοντά σε στρατιωτικές μονάδες ή εγκαταστάσεις κατά τη διάρκεια μιας σύρραξης χάνουν de facto την ανωτέρω αναλυθείσα προστασία, γιατί οι τελευταίες αποτελούν νόμιμους στόχους επιθέσεων.⁷⁶ Διαφορετική θεώρηση και αντιμετώπιση υπάρχει στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο αν ένας δημοσιογράφος τραυματιστεί ή σκοτωθεί υπ' αυτές τις συνθήκες ή λόγω ατυχήματος (ατυχές γεγονός λόγω των δυσμενών συνθηκών του πολέμου) και εντελώς διαφορετική θεώρηση και αντιμετώπιση υφίσταται σε κάθε άλλη περίπτωση, ειδικά αν ο δημοσιογράφος γίνεται στόχος επειδή ακριβώς είναι δημοσιογράφος (έγκλημα πολέμου).⁷⁷

Τούτη η τελευταία επισήμανση επιτρέπει τώρα τη μετάβαση στο επόμενο κεφάλαιο της μελέτης του καθεστώτος των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις, όπου εξετάζονται ειδικές καταστάσεις με πρωταγωνιστές τους δημοσιογράφους, χαρακτηριστικές της πραγματικότητας με την οποία έρχονται αντιμέτωποι στις ένοπλες συρράξεις (αιχμάλωτοι πολέμου, ομηρία, εγκαταστάσεις MME ως στρατιωτικοί στόχοι). Επιπλέον διερευνώνται ορισμένες σύγχρονες εξελίξεις στο χώρο της δημοσιογραφικής προσέγγισης στο φαινόμενο του πολέμου και σε στενή επαφή με το ανθρωπιστικό δίκαιο, οι σχέσεις των MME με τους πολιτικούς και στρατιωτικούς φορείς εξουσίας σε μια εμπόλεμη περιοχή και ορισμένα παραδείγματα συμμόρφωσης ή παραβιάσεων των δικαιωμάτων των δημοσιογράφων από τα εμπόλεμα μέρη σε περιπτώσεις σύγχρονων συρράξεων. Επίσης γίνεται αναφορά στις νεότερες ερμηνευτικές και πραγματικές δυσχέρειες που το φαινόμενο της τρομοκρατίας έχει επιφέρει στο δίκαιο του πολέμου και στην προστασία των δημοσιογράφων και κατόπιν υποβάλλονται μερικές παρατηρήσεις για την ατομική ποινική ευθύνη των δημοσιογράφων όταν από θύματα μετατρέπονται σε θύτες

⁷⁵ Βλ. Sylvie Boiton-Malherbe, « La protection des journalistes en mission périlleuse... », ό.π., σελ. 149.

⁷⁶ Βλ. Hans-Peter Gasser, «The protection of journalists...», ό.π.

⁷⁷ Βλ. Sylvie Boiton-Malherbe, « La protection des journalistes en mission périlleuse... », ό.π., σελ. xiii.

παραβιάσεων του δικαίου και εγκλημάτων πολέμου. Τέλος, επιχειρείται η κατάθεση μιας υποκειμενικής ματιάς στις κυριότερες παραμέτρους του ζητήματος της δημιουργίας ενός ειδικού διεθνούς καθεστώτος για τους δημοσιογράφους παράλληλα με την παρουσίαση ήδη μελετημένων προτάσεων από δημοσιογράφους ή νομικούς για την ενίσχυση της διεθνούς προστασίας των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις.

**Γ) ΕΙΔΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ, ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ
ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΩΝ ΣΕ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΕΣ ΑΠΟΣΤΟΛΕΣ**

1. Οι δημοσιογράφοι ως αιχμάλωτοι πολέμου – τύπος και ουσία

Η απόδοση καθεστώτος πολέμου στους ακολουθούντες το στράτευμα πολεμικούς ανταποκριτές αποτέλεσε, όπως παρατέθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, την πρώτη ιστορικά αναφορά σε διεθνή συνθήκη για το δίκαιο του πολέμου της δημοσιογραφικής ιδιότητας ως ειδικού προσδιορισμού για τη ρύθμιση της συμπεριφοράς των εμπολέμων απέναντι στους δημοσιογράφους. Από τη Σύμβαση της Χάγης του 1899 (άρθρο 13) μέχρι και την 3^η Σύμβαση της Γενεύης του 1949 (άρθρο 4 (Α) (4)) – και εξαιρουμένων των εθμικής θεμελίωσης γενικών αρχών περί προστασίας των αμάχων που καθιέρωναν η ρήτρα Martens και το κοινό άρθρο 3 των Συμβάσεων του 1949 – η συμπερίληψη των δημοσιογράφων στις κατηγορίες πολιτών που συνοδεύουν τα στρατεύματα χωρίς να είναι μέρος αυτών και δικαιούνται μεταχείρισης αιχμαλώτων πολέμου συνιστά τη μοναδική ρητή διατύπωση για το δημοσιογραφικό επάγγελμα στο ανθρωπιστικό δίκαιο. Αντίθετα το άρθρο 79 του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977, χρησιμοποιώντας τον όρο «δημοσιογράφοι σε επικίνδυνες αποστολές» αντί του όρου «πολεμικοί ανταποκριτές» στον οποίο παραπέμπει η επιφύλαξη ως προς το δικαίωμα του άρθρου 4 (Α) (4) της 3^{ης} Σύμβασης, σηματοδοτεί τη ρεαλιστική προσαρμογή του ανθρωπιστικού δικαίου στην πραγματικότητα της εποχής.

Προτού επιχειρηθεί μια ερμηνεία του ουσιαστικού περιεχομένου των διατάξεων, λοιπόν, ως προς την επίπτωσή τους στη δημοσιογραφική ιδιότητα, παρουσία και δράση σε περιοχές ενόπλων συρράξεων, θα ήταν χρήσιμη μια συνοπτική αποσαφήνιση των νοηματικών αποχρώσεων που εισάγει η κατά καιρούς χρησιμοποιούμενη ορολογία στα σχετικά άρθρα, ώστε να καταστεί αργότερα σαφής η όποια διαφοροποίηση ή ομοιότητα στις απαιτήσεις και προσδοκίες για την προστασία των δημοσιογράφων που βρίσκονται κρατούμενοι υπό την εξουσία ενός εκ των εμπολέμων μερών σε μία σύρραξη.

Έτσι όπως διατυπώνονται οι διατάξεις των συμβάσεων της Χάγης και της Γενεύης, οι δημοσιογράφοι διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: στους διαπιστευμένους στις ένοπλες δυνάμεις και στους υπόλοιπους. Το Λεξικό Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου

του Jean Salmon ορίζει το διαπιστευμένο πολεμικό ανταποκριτή ως «κάθε ειδικευμένο δημοσιογράφο, που είναι παρών, με την άδεια και προστασία των ενόπλων δυνάμεων ενός εμπολέμου, στο θέατρο των επιχειρήσεων και ο οποίος έχει αποστολή να πληροφορεί για τα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στη διάρκεια των εχθροπραξιών».⁷⁸ Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για τη Γιουγκοσλαβία, όμως, στην απόφαση για την προδικαστική ένσταση αρμοδιότητας στην υπόθεση Radoslav Brđjanin & Momir Talic δίνει έναν ευρύτερο ορισμό, τέτοιο που να καλύπτει κάθε δημοσιογράφο σε μια σύρραξη: «Με τον όρο ‘πολεμικός ανταποκριτής’ το Τμήμα εννοεί τους ιδιώτες που βρίσκονται σε μια ζώνη σύρραξης σε μια δεδομένη περίοδο για να παρέχουν πληροφορίες σχετικά με την εν λόγω σύρραξη (ή για να ερευνήσουν προς το σκοπό αυτό. Η παρούσα απόφαση δεν αφορά παρά αυτή την ομάδα προσώπων».⁷⁹ Όσο για το δημοσιογράφο, σύμφωνα με ένα σχέδιο συνθήκης του 1975 του ΟΗΕ για τη δημιουργία ειδικού καθεστώτος και το οποίο αντικαταστάθηκε από το άρθρο 79 του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, η έννοια καλύπτει «...κάθε ανταποκριτή, ρεπόρτερ, φωτογράφο, εικονολήπτη και τους βοηθούς τεχνικούς τους του κινηματογράφου, του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης, που ασκούν από συνήθεια την εν λόγω δραστηριότητα (σ.σ.: αποστολή σε ένοπλη σύρραξη) κατά κύριο επάγγελμα».⁸⁰

Είναι προφανές ότι η ερμηνεία του όρου ‘δημοσιογράφος’-‘πολεμικός ανταποκριτής’ συμβάδισε και συμβαδίζει με την ιστορική εξέλιξη των συνθηκών εργασίας των ατόμων αυτών στις ένοπλες συρράξεις του 20^{ου} αιώνα, μιας και τα ειδικά πλαίσια δράσης και η επιτόπια συμπεριφορά των δημοσιογράφων σε μία σύρραξη μεταβάλλονται και αναπροσαρμόζονται ανάλογα με τις τεχνολογικές εξελίξεις στον τομέα των τηλεπικοινωνιών, τους στόχους των ειδησεογραφικών οργανισμών όπου εργάζονται και βέβαια ανάλογα με την ίδια την εξέλιξη του τρόπου διεξαγωγής των σύγχρονων πολέμων – η οποία εξάλλου επηρέασε και τη σταδιακή εξέλιξη του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου. Μέχρι και τον πόλεμο της Κορέας κάθε δημοσιογράφος εργαζόμενος ως πολεμικός ανταποκριτής στο έδαφος άλλης χώρας από αυτή της υπηκοότητας ή της έδρας της εργασίας του είτε εξ ανάγκης είτε κατ’ επιλογή συνόδευε τις ένοπλες δυνάμεις ενός εκ των εμπολέμων μερών (συνήθως της ίδιας του της χώρας), ενώ από την εποχή του Ψυχρού Πολέμου μέχρι σήμερα, όσο

⁷⁸ Βλ. Alexandre Balguy-Gallois, « Protection des journalistes... », ό.π., σελ.38.

⁷⁹ Βλ. Alexandre Balguy-Gallois, ό.π.

⁸⁰ Βλ. Alexandre Balguy-Gallois, ό.π., σελ. 39.

πολλαπλασιάζονταν οι μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις και παράλληλα εκσυγχρονίζονταν οι τηλεπικοινωνίες χάρη στις ραγδαία αναπτυσσόμενες τεχνολογίες, ο δημοσιογράφος μπόρεσε ή αναγκάστηκε να αποδεσμευτεί από την επιλογή συνοδείας του στρατού, προτιμώντας μεγαλύτερη αυτονομία μετακινήσεων, περισσότερες ελευθερίες στη συλλογή πληροφοριών και μεγαλύτερο εύρος ειδησεογραφικών θεμάτων προς μετάδοση.

Αντίστοιχα στις συμβάσεις του δικαίου του πολέμου ο επαρκής για τα δεδομένα της εποχής εκείνης όρος ‘ανταποκριταί και συντάκται εφημερίδων’ (Χάγη 1899, 1907, Γενεύη 1929) αντικαταστάθηκε από τον όρο ‘πολεμικοί ανταποκριταί’ (3^η Σύμβαση Γενεύης 1949), ανταποκρινόμενος στην άνοδο της ραδιοφωνικής και αργότερα τηλεοπτικής δημοσιογραφίας, ενώ η πρόοδος των μεθόδων άσκησης του δημοσιογραφικού επαγγέλματος σε συνδυασμό με το αυξημένο ενδιαφέρον για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όλων των εμπλεκόμενων σε μία σύρραξη προσώπων, είτε μαχητών είτε αμάχων, οδήγησε τους συντάκτες του άρθρου 79 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Γενεύης το 1977 στην εισαγωγή του γενικού όρου ‘δημοσιογράφος’, διατηρώντας τον όρο ‘πολεμικός ανταποκριτής’ μόνο για τους διαπιστευμένους στις ένοπλες δυνάμεις δημοσιογράφους με σκοπό την αποφυγή συγχύσεων ως προς τους δημοσιογράφους-δικαιούχους του καθεστώτος αιχμαλώτου πολέμου – το οποίο συναρτάται με το γεγονός της φυσικής συνοδείας των εμπολέμων με ειδική άδεια.

Επομένως, πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι από πλευράς δικαίου η διαφορά δημοσιογράφων και πολεμικών ανταποκριτών έγκειται στη μεταχείριση που προβλέπεται γι’ αυτούς σε περίπτωση σύλληψης, κράτησης ή περιορισμού από μια εμπόλεμη δύναμη σε κατεχόμενο ή δικό της έδαφος.⁸¹ Και ενώ στο άρθρο 13 των Συμβάσεων της Χάγης του 1899 και 1907 και στο άρθρο 81 της Σύμβασης της Γενεύης του 1929 προβλέπεται για τους ανταποκριτές του Τύπου το δικαίωμα μεταχείρισης ανάλογης με αιχμάλωτο πολέμου, εάν βρίσκονται εφοδιασμένοι με έγγραφα από το στρατό που να βεβαιώνουν την ιδιότητά τους, το άρθρο 4 (Α) (4) της 3^{ης} Σύμβασης της Γενεύης του 1949 τους αποδίδει καθεστώς αιχμαλώτου πολέμου εφόσον συνοδεύουν με σχετική άδεια το στράτευμα, χωρίς όμως η κατοχή και επίδειξη αποδεικτικών εγγράφων της ιδιότητάς τους αυτής να είναι προαπαιτούμενο

⁸¹ Βλ. Κ. Χατζηκωνσταντίνου στο Άννα Παναγιωταρέα (επιμ.), «Τα ΜΜΕ και ο πόλεμος στο Κοσσυφοπέδιο», ό.π., σελ.152-157.

για την ανάλογη μεταχείρισή τους.⁸² Πάντως στην πράξη είναι αμφίβολο αν θα υπήρχε ποτέ ουσιαστική διαφορά στη μεταχείριση ενός δημοσιογράφου ανάλογα με το αν κατείχε ή όχι τα απαραίτητα έγγραφα, όταν η συλλαμβάνουσα και κρατούσα δύναμη κατά τεκμήριο συμμορφώνεται με το σύνολο των κανόνων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου.

Δεδομένου, τώρα, ότι ο πολεμικός ανταποκριτής, δηλαδή ο ενσωματωμένος και ακολουθών τις στρατιωτικές δυνάμεις δημοσιογράφος, συνιστά για το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο μια ειδικότερη υποκατηγορία του έτσι κι αλλιώς ειδικού συνόλου προσώπων-αμάχων πολιτών κάτω από το χαρακτηρισμό ‘δημοσιογράφοι σε ένοπλη σύρραξη’⁸³, τίθεται το αναπόφευκτο ερώτημα τι προσθέτει η αναγνώριση του καθεστώτος αιχμαλώτου πολέμου στις μεθόδους και στο περιεχόμενο της διεθνούς προστασίας που δικαιούται ο πολεμικός ανταποκριτής σε σχέση με τα προβλεπόμενα για κάθε δημοσιογράφο. Ουσιαστικά τίποτα το διαφορετικό και σίγουρα τίποτα λιγότερο από ό,τι του προσφέρουν οι κανόνες (ορισμένοι εθιμικής προέλευσης) των Πρόσθετων Πρωτοκόλλων του 1977 και της 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης, αφού σε κάθε περίπτωση παραμένουν άμαχοι πολίτες. Κατ’ αναλογία συμπεραίνεται ότι και η άρνηση αναγνώρισης του καθεστώτος αιχμαλώτου πολέμου δεν (πρέπει να) έχει σοβαρές συνέπειες για τη μεταχείριση του δημοσιογράφου.⁸⁴

Μία επιπλέον διευκρίνιση είναι απαραίτητη για τις ειδικές περιστάσεις στις οποίες βρίσκεται ο δημοσιογράφος που συλλαμβάνεται και κρατείται ως αιχμάλωτος πολέμου και που μπορεί να επηρεάσουν την προφύλαξη των δικαιωμάτων του. Αφού η αιχμαλωσία αφορά μια κατάσταση φυσικού περιορισμού σε συγκεκριμένο χώρο και, εάν κρίνεται απαραίτητο, για όσον καιρό διαρκεί μια ένοπλη σύρραξη – με επιφυλάξεις όσον αφορά τη δυνατότητα παρατεταμένης κράτησης και υποχρέωσης σε εργασία – ισχύουν για τη μεταχείριση του δημοσιογράφου όλες οι διατάξεις της 3^{ης} Σύμβασης της Γενεύης του 1949 σχετικά με το σεβασμό του προσώπου και της τιμής του και την προστασία από πράξεις βίας και κακομεταχείρισης (άρθρα 13-14) και σχετικά με τη στέγαση, διατροφή και αμφίεση (άρθρα 25-28), την υγιεινή και ιατρική περίθαλψη (άρθρα 29-30), την επικοινωνία με την οικογένειά του και με τον υπόλοιπο κόσμο (άρθρα 69-77). Ιδιαίτερα, όμως, στην περίπτωση της ποινικής ή πειθαρχικής δίωξης ενός αιχμαλώτου πολέμου μπορεί να γίνει για το δημοσιογράφο

⁸² Βλ. Alexandre Balguy-Gallois, « La protection des journalistes... », ό.π., σελ.39.

⁸³ Βλ. Sylvie Boiton-Malherbe, « La protection des journalistes en mission périlleuse... », ό.π., σελ. 161.

⁸⁴ Βλ. Derek Jinks, “The declining significance of POW status”, ό.π., σελ. 378.

μια σύγκριση των διατάξεων της 3^{ης} Σύμβασης (άρθρα 82-108) με τις αντίστοιχες διατάξεις της 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης (άρθρα 117-126), ώστε να επισημανθεί ο κίνδυνος υποβολής του κατηγορούμενου για παράνομες ενέργειες δημοσιογράφου στη δικαιοδοσία στρατιωτικών δικαστηρίων της κρατούσας δύναμης, που είναι αρμόδια για τους αιχμαλώτους πολέμου, μέλη των εχθρικών ενόπλων δυνάμεων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση οφείλει η κατηγορούσα και διώκουσα αρχή να εκτιμήσει ότι ο πολεμικός ανταποκριτής βρίσκεται στην ίδια μοίρα με τους αιχμάλωτους ενόπλους μόνο λόγω συνθηκών εργασίας και όχι ως μαχητής και γι' αυτό πρέπει να υπολογίζεται και να υπερισχύει των ιδιαιτεροτήτων του καθεστώτος αιχμαλώτου πολέμου η ιδιότητα του αμάχου, άρα το ζήτημα της δικαστικής του δίωξης να παραπεμφθεί στα αρμόδια πολιτικά δικαστήρια.

Ένα τελευταίο ερώτημα γύρω από το είδος της προστασίας των πολεμικών ανταποκριτών ως αιχμαλώτων πολέμου σχετίζεται με το θέμα της προβληματικότητας επίκλησης του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου ως περιττής ή μη επιβεβλημένης πηγής για την προστασία των κρατουμένων από έναν εμπόλεμο σε μία σύρραξη. Συγκεκριμένα, ο Derek Jinks υποστηρίζει ότι⁸⁵ i) η θεσμοποίηση του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου στο εσωτερικό δίκαιο και στην πολιτική των κρατών, όπως φαίνεται από τη νομοθετική δραστηριότητα, τη στρατιωτική εκπαίδευση και τα στρατιωτικά εγχειρίδια, είναι, μεγαλύτερη από αυτή του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ii) το καθεστώς επιβολής της εφαρμογής του ανθρωπιστικού δικαίου είναι πιο δυναμικό και πιο ισχυρό χάρη στην καθιέρωση και οριοθέτηση της ατομικής ποινικής ευθύνης και την ανάπτυξη εθνικών και διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων με σαφή προορισμό και πλαίσιο λειτουργίας, iii) το περιεχόμενο του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου είναι πιο λεπτομερές και πιο στενά προσαρμοσμένο στις αναγκαιότητες και στην πραγματικότητα μιας ένοπλης σύρραξης και iv) η δυνατότητα εφαρμογής του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε μια ένοπλη σύρραξη μπορεί να περιοριστεί λόγω «αιρεσιμότητας, εδαφικότητας ή δικαιοδοσίας» (derogability, territorial scope or jurisdiction).

Στην πραγματικότητα, ωστόσο, των ενόπλων συρράξεων η μεταχείριση των πολεμικών ανταποκριτών ως αιχμαλώτων πολέμου μετά τη σύλλησή τους από ένα εμπόλεμο μέρος μόνο ως δευτερεύον και περιορισμένης σημασίας ζήτημα μπορεί να χαρακτηριστεί μπροστά στο ευρύτερο πρόβλημα της σύλληψης, κράτησης και δίωξης

⁸⁵ Βλ. Derek Jinks, ό.π., σελ. 374-375, υποσ. 30.

των δημοσιογράφων με στόχο τον περιορισμό και έλεγχο του έργου τους σε μια περιοχή σύρραξης. Και αυτό το πρόβλημα με τη σειρά του αποτελεί ένα κομμάτι μόνο του γενικότερου, ανέκαθεν υπάρχοντος αλλά ιδιαίτερα προβεβλημένου σήμερα αρνητικού φαινομένου των επιθέσεων εναντίον δημοσιογράφων, επιθέσεων έμμεσων ή άμεσων, υπόγειων ή μετωπικών, βίαιων μέχρι και φονικών, επιθέσεων προμελετημένων και κατευθυνόμενων, που προκαλούνται εξαιτίας του ίδιου του (ιδανικού) ρόλου και της (αρχέτυπης) ιδιότητας του πολεμικού ανταποκριτή, δηλαδή της προβολής, ανάλυσης και ερμηνείας των γεγονότων και όλων των σύνθετων πτυχών μιας ένοπλης σύρραξης.

2. Όταν ο δημοσιογράφος γίνεται στόχος – το δίκαιο απέναντι στην πραγματικότητα

2.1. Σχέση ΜΜΕ – φορέων εξουσίας στις εμπόλεμες ζώνες

Η πληροφορία ως πρωτεύον επικοινωνιακό και προπαγανδιστικό αγαθό αποκτά ποικίλης βαρύτητας σημασία στις ενδοκρατικές και στις διακρατικές σχέσεις, ειδικά σε ανώμαλες περιόδους κρίσεων. Άρα και οι δημοσιογράφοι ως διάυλοι και επεξεργαστές των πληροφοριών είναι αναμενόμενο να γίνονται στόχος πολιτικού και στρατιωτικού ελέγχου ή και εκμετάλλευσης στις διάφορες καταστάσεις ενόπλων συρράξεων.⁸⁶

Η τάση ελέγχου και καθοδήγησης των ΜΜΕ από τις στρατιωτικές και πολιτικές αρχές μιας εμπόλεμης δύναμης είναι τόσο παλιά όσο και το φαινόμενο των πολεμικών ανταποκριτών. Έλαβε όμως ανησυχητικές για την ελευθερία της πληροφόρησης διαστάσεις μετά τον πόλεμο του Βιετνάμ, όταν – ουσιαστικά αβάσιμα – ‘κατηγορήθηκαν’ τα αμερικανικά ΜΜΕ για την ήττα των ΗΠΑ επειδή δεν τέθηκαν υπό την άμεση και πλήρη εποπτεία του στρατού και δεν προπαγάνδισαν τον πόλεμο.⁸⁷ Έκτοτε αναπτύχθηκε στις δυτικές, και όχι μόνο, χώρες η αντίληψη σε στρατιωτικούς και πολιτικούς κύκλους ότι ο έλεγχος της πληροφόρησης είναι αναγκαίος για την επιτυχία των επιχειρήσεων σε μία σύρραξη και στράφηκαν προς αυτή την κατεύθυνση εφαρμόζοντας μεθόδους και τακτικές που επιδιώκουν την επιστροφή στις

⁸⁶ Βλ. Sylvie Boiton-Malherbe, « La protection des journalistes en mission périlleuse... », ό.π., σελ. 51-59.

⁸⁷ Βλ. Susan Carruthers, “The media at war: communication and conflict in the twentieth century”, MacMillan Press, London, 2000, σελ. 134-138.

πρακτικές των Παγκοσμίων Πολέμων και της πλήρους ενσωμάτωσης σε μια εποχή που η πρόοδος των δορυφορικών και ψηφιακών τεχνολογιών τηλεπικοινωνιών και οι επιχειρηματικοί προσανατολισμοί των ΜΜΕ-εταιριών διευρύνουν τα περιθώρια ελευθερίας δράσης των δημοσιογράφων και καθιστούν τον ολοκληρωτικό έλεγχο πρακτικά ακατόρθωτο.

Έτσι έχει διαμορφωθεί τα τελευταία χρόνια η πραγματικότητα σε πολλές διεθνείς ένοπλες συρράξεις, όπως στα Φόκλαντ, στον Πόλεμο του Κόλπου, στο Κοσσυφοπέδιο, στο Αφγανιστάν και στον δεύτερο πόλεμο στο Ιράκ. Αλλά καθώς διατυπώθηκε από τον Derrick Mercer η παρατήρηση ότι το γεγονός πως επίσημη κήρυξη πολέμου δεν έγινε στον πόλεμο των Φόκλαντ δεν επέτρεψε στη βρετανική κυβέρνηση να ενεργοποιήσει την εσωτερική ειδική νομοθεσία της για τον έκτακτο έλεγχο των ΜΜΕ εν καιρώ πολέμου,⁸⁸ αντίστοιχα τίθεται το ερώτημα, εάν στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο δεν υπάρχει νομική βάση για την κρατική λογοκρισία σε περίοδο πολέμου, τότε μήπως δεν υπάρχει και νομική υποχρέωση των δημοσιογράφων για συμμόρφωση με τις κρατικές επιταγές περί ελέγχου των πληροφοριών και επικοινωνιών.⁸⁹

Αντιμέτωποι με αυτή την πιθανότητα οι στρατιωτικοί εφαρμόζουν δύο τακτικές διαχείρισης των πληροφοριακών ροών ασκώντας έμμεσα ή άμεσα αυξημένη εποπτεία και έλεγχο στο περιεχόμενο των δημοσιογραφικών ανταποκρίσεων. Αφενός καθιερώθηκε από τον πρώτο πόλεμο του Κόλπου το 1991 η καθημερινή ή και συχνότερη επιλεκτική ενημέρωση των δημοσιογράφων με επίσημες συνεντεύξεις τύπου (τα λεγόμενα “pools”) και αφετέρου προσφέρεται προνομιακή μεταχείριση και ευνοϊκότερη προδιάθεση προς τους συνοδεύοντες τις ένοπλες δυνάμεις πολεμικούς ανταποκριτές. Η διαδικασία της «ενσωμάτωσης» δημοσιογράφων σε μάχιμες στρατιωτικές μονάδες, μολονότι όχι καινούρια,⁹⁰ εφαρμόστηκε κατά κόρον στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ μετά το 2001 από τις ΗΠΑ και τη Βρετανία. Σκοπός της – που φάνηκε να αποδίδει εν μέρει – είναι να χρησιμοποιηθούν οι δημοσιογράφοι για την προβολή μιας καλύτερης εικόνας του στρατού ζώντας τις ίδιες εμπειρίες κινδύνων και αγώνων επιβίωσης, αλλά και να ελεγχθούν οι πληροφορίες που μεταδίδουν, αφού τους επιβάλλονται αυστηροί περιορισμοί για λόγους

⁸⁸ Βλ. Derrick Mercer et al., “The fog of war”, ό.π., σελ. 18.

⁸⁹ Βλ. Derrick Mercer et al., ό.π., σελ. 310.

⁹⁰ Η «ενσωμάτωση» πολεμικών ανταποκριτών στις ένοπλες δυνάμεις αποτελούσε τον κανόνα της δημοσιογραφικής παρουσίας στις εμπόλεμες ζώνες μέχρι τον πόλεμο της Κορέας αλλά και αργότερα σε περιορισμένης έκτασης συρράξεις, όπως στα Φόκλαντ, που οι συνθήκες καθιστούσαν απαγορευτική την ανεξάρτητη προσέγγιση δημοσιογράφων στα πεδία των μαχών.

«επιχειρησιακής μυστικότητας και ασφαλείας των στρατιωτών».⁹¹ Η ενσωμάτωση καθίσταται πρόβλημα για την άσκηση της δημοσιογραφίας στις ένοπλες συρράξεις στο βαθμό που οι κανόνες ενσωμάτωσης περιορίζουν την ελευθερία κινήσεων και εργασίας των πολεμικών ανταποκριτών⁹² και περισσότερο επειδή η τακτική αυτή συνοδεύεται τα τελευταία χρόνια από μια ανησυχητική εκδήλωση εχθρικών διαθέσεων και αύξηση των επιθέσεων εναντίον ελεύθερων, αυτόνομων, μη «ενσωματωμένων» δημοσιογράφων είτε από ομάδες ενόπλων είτε από τις ένοπλες δυνάμεις των εμπολέμων κρατών, ωσάν η υποχρέωση προστασίας των δημοσιογράφων ως αμάχων να υποβαθμίζεται και να μετριάζεται συναρτώμενη από την ενσωμάτωση.⁹³

Πηγή: Βαγγελιώ Βογιατζή, «Οι ειδήσεις του πολέμου και ο πόλεμος κατά της είδησης», Λιβάνης, Αθήνα, 2002.

Οι ανωτέρω πρακτικές από πλευράς στρατιωτικών και πολιτικών αρχών (ενσωμάτωση στις ένοπλες δυνάμεις και οργάνωση ‘δεξαμενών’ δημοσιογράφων με άδεια παρακολούθησης συνεντεύξεων τύπου) δε συνεπάγονται αυτομάτως εκτροπή από τις αρχές και τους κανόνες του ανθρωπιστικού δικαίου. Πρόκειται για ενέργειες εντός των ορίων νομιμότητας των συμβάσεων της Χάγης και της Γενεύης. Άλλωστε υποστηρίζεται ότι κατά κανόνα το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο γίνεται σεβαστό από

⁹¹ Βλ. Karl Zinsmeister, “They’re in the army now”, National Review, vol. 55, issue 7, 2003.

⁹² Βλ. CFLCC Ground Rules Agreement για τους κανόνες ενσωμάτωσης των δημοσιογράφων στις αμερικανικές δυνάμεις στο Ιράκ, στο www.rsf.org.

⁹³ Βλ. Alexandre Balguy-Gallois, « La protection des journalistes...», ό.π., σελ. 42-43.

τα κράτη⁹⁴ και από τον ίδιο τον ΟΗΕ στις ειρηνευτικές του επιχειρήσεις.⁹⁵ Αλλά δυστυχώς και οι παραβιάσεις του δικαίου σε βάρος της ασφάλειας και της σωματικής ή πνευματικής ακεραιότητας των δημοσιογράφων δεν είναι σπάνιες. Οι μορφές που οι επιθέσεις εναντίον τους μπορεί να πάρουν κυμαίνονται από κακομεταχείριση και προσβολές στην τιμή και την αξιοπρέπειά τους, μέχρι αυθαίρετη σύλληψη, καταχρηστική κράτηση, ομηρία, απέλαση, εξορία, βασανιστήρια και φυσικά στη χειρότερη περίπτωση δολοφονία. Οι βασικές αρχές της προστασίας τους απέναντι σε αυτούς τους κινδύνους και οι ισχύοντες κανόνες δικαίου που τεκμηριώνουν το παράνομο των συγκεκριμένων ενεργειών και την ατομική ποινική ευθύνη των υπαιτίων έχουν ήδη αναλυθεί. Παρακάτω εξετάζονται διεξοδικότερα δύο εξαιρετικές περιπτώσεις, αυτές της ομηρίας και της επίθεσης σε εγκαταστάσεις ΜΜΕ, ενώ γίνεται και μια ειδική αναφορά στο φαινόμενο της τρομοκρατίας.

Έχει σημασία, προηγουμένως, να τονιστεί εδώ ότι οι δημοσιογράφοι σε μια ένοπλη σύρραξη δε δεσμεύονται από κάποια δικαιική υποχρέωση ουδετερότητας, σε αντίθεση με ό,τι απαιτείται, π.χ., από το υγειονομικό προσωπικό.⁹⁶ Το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο θέτει ως μοναδική περίπτωση αναίρεσης της ιδιότητας του αμάχου τη συμμετοχή στην πολεμική δράση στο πλευρό των αντιμαχόμενων ενόπλων δυνάμεων ή ομάδων, οπότε θα ήταν παρακινδυνευμένο και άτοπο να υποστηριχθεί ότι οι καταγράφουσες τα γεγονότα ανταποκρίσεις από τα πολεμικά μέτωπα, οι αναλύσεις και τα σχόλια των δημοσιογράφων που καταδικάζουν τη μία ή την άλλη πλευρά για την ανήθικη, ανάρμοστη ή παράνομη συμπεριφορά τους εμπίπτουν στον ορισμό της μη συνάδουσας με την ιδιότητά τους ως αμάχων δράσης. Προς αποφυγή παρερμηνειών δεν πρέπει να συγχέεται η οριζόμενη από το δίκαιο ουδετερότητα με την έννοια της αντικειμενικότητας, μίας από τις θεμελιώδεις αρχές της δημοσιογραφικής δεοντολογίας και κριτηρίου της επαγγελματικής ηθικής τους κατά την εκτέλεση επικίνδυνων αποστολών σε περιοχές ενόπλων συρράξεων.

Υπό αυτό το πρίσμα οι εμφύλιοι πόλεμοι είναι για το δημοσιογράφο μία από τις δυσκολότερες καταστάσεις στην οποία μπορεί να βρεθεί, ιδιαίτερα εάν είναι

⁹⁴ Βλ. Hans-Peter Gasser, “The protection of journalists...”, ό.π. Βλ. και την ενσωμάτωση κανόνων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου για την προστασία των δημοσιογράφων στα στρατιωτικά εγχειρίδια και την εσωτερική νομοθεσία διαφόρων χωρών στο Jean-Marie Henckaerts & Louise Doswald-Beck (ed.)/ International Committee of the Red Cross, “Customary International Humanitarian Law”, vol. II-Practice-Parts 1-2, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, σελ. 660-670.

⁹⁵ Βλ. Δελτίο του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών με τίτλο «Τήρηση του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου από τις Δυνάμεις των Ηνωμένων Εθνών», 6/ 8/ 1999, στο www.un.org.

⁹⁶ Βλ. Yves Sandoz, “Is there a ‘droit d’ingérence’ in the sphere of information?...” , ό.π.

υπήκοος ή ζει στο χειμαζόμενο από τη σύρραξη κράτος, επειδή είτε αναγκάζεται να πάρει το μέρος της μίας πλευράς (λόγω πεποιθήσεων, καταγωγής ή πιέσεων) και δέχεται τις απειλές ή επιθέσεις της άλλης πλευράς, είτε αψηφά τους αντιμαχόμενους υπερασπιζόμενος τις επαγγελματικές του αρχές και τότε απειλείται από όλες τις πλευρές. Σχετικά παραδείγματα υπάρχουν πολλά, όπως στην Αλγερία (1992), όπου η αυστηρή λογοκρισία της κυβέρνησης δεν επέτρεπε καμία δημοσίευση κινήσεων, επιθέσεων ή δηλώσεων των ανταρτών και οι τελευταίοι δήλωναν εμφαντικά την παρουσία τους δολοφονώντας δημοσιογράφους ή στη Σιέρρα Λεόνε (1999) όπου αποδεδειγμένα ένοπλες ομάδες κυκλοφορούσαν με λίστες θανάτου δημοσιογράφων.⁹⁷ Ενίοτε, βέβαια, μια εμφύλια διαμάχη στη βάση του εθνικού ή φυλετικού αυτοπροσδιορισμού παίρνει τέτοια μορφή ολοκληρωτικού πολέμου που φτάνει στην εθνοκάθαρση ή και τη γενοκτονία, οπότε είναι ουσιαστικά αδύνατο για το δημοσιογράφο που έχει υποχρέωση να καταγράφει και να δημοσιοποιεί τις παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου να μην καταδικάσει την πολιτική των υπευθύνων για αυτές τις παραβιάσεις, συγκεντρώνοντας τα πυρά και τις κατηγορίες τους για μεροληψία, ανακρίβεια, εμπάθεια ή προπαγάνδα.⁹⁸ Εν προκειμένω, για να ξεπεράσει το σκόπελο της υποκειμενικότητας διατηρώντας την επαγγελματική και ηθική του ακεραιότητα ο δημοσιογράφος οφείλει να τηρεί συγκεκριμένες επαγγελματικές προϋποθέσεις:⁹⁹ διάθεση μάθησης και γνώση για την εμπόλεμη περιοχή, οικοδόμηση μιας σχέσης εμπιστοσύνης με τα άτομα-πηγές, σεβασμός προς το πρόσωπό τους και αφιέρωση χρόνου στην έρευνα και τεκμηρίωση των πληροφοριών.

2.ii. Δημοσιογράφοι όμηροι ενόπλων – ένα ανερχόμενο φαινόμενο

Μία ιδιόρρυθμη δύσκολη κατάσταση στην οποία οι δημοσιογράφοι κινδυνεύουν να βρεθούν κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύρραξης και η οποία στην πράξη ανάγεται πλέον σε σημαντικό πρόβλημα για την προάσπιση όχι μόνο της ελευθερίας δράσης αλλά και της ίδιας της σωματικής τους ακεραιότητας και ασφάλειας είναι η ομηρία.

⁹⁷ Βλ. Anthony Collins, “Words of Fire: independent journalists who challenge dictators, druglords and other enemies of a free press”, NY University Press, New York, 2001, σελ. 89-98.

⁹⁸ Βλ. Yves Sandoz, “Is there a ‘droit d’ingérence’ in the sphere of information?...”, ό.π.

⁹⁹ Βλ. Serge Gordey & Maurice Goldring, “The importance of a subjective approach to ethnic conflict reporting - examples from former Yugoslavia and Northern Ireland”, στο URL: <http://www.ejc.nl/hp/rem/contents.html>.

Δεν πρόκειται για νέο φαινόμενο των τελευταίων ετών ούτε στρέφεται αποκλειστικά εναντίον των δημοσιογράφων, αλλά τα κρούσματα ομηρίας πολεμικών ανταποκριτών ή ντόπιων δημοσιογράφων σε περιοχές ενόπλων συρράξεων εξαπλώνονται τα τελευταία χρόνια ανησυχητικά. Οι σημαντικότερες αιτίες αυτής της εξέλιξης εντοπίζονται σε δύο γεγονότα: αφενός η αύξηση των μη διεθνών ενόπλων συρράξεων, οι οποίες διεξάγονται ανάμεσα σε αντάρτες και τις ένοπλες δυνάμεις μιας χώρας ή μεταξύ διαφόρων ενόπλων ομάδων, ανέδειξε την ομηρία σε ισχυρό όπλο στα χέρια ομάδων με περιορισμένες στρατιωτικές, οικονομικές και προπαγανδιστικές δυνατότητες. Δηλαδή η πρακτική της απαγωγής ομήρων χρησιμοποιείται είτε για τη χρηματοδότηση της ένοπλης δράσης από τα λύτρα απελευθέρωσής τους είτε για άσκηση διαπραγματευτικών πιέσεων ή και ταυτόχρονα για τη δημοσιοποίηση και προπαγάνδισή των έργων και των στόχων μιας ένοπλης ομάδας χάρη στη δημοσιότητα που η είδηση της ομηρίας προσφέρει.

Αυτό το τελευταίο στοιχείο μάλιστα καθιστά τους δημοσιογράφους περισσότερο ευάλωτα υποψήφια θύματα ομηρίας, εξαιτίας του γενικότερου τρόπου λειτουργίας και της επιρροής των σύγχρονων ΜΜΕ στη διαμόρφωση εντυπώσεων και στη διάδοση εικόνων, λόγων και ιδεών σε παγκόσμιο επίπεδο.¹⁰⁰ Η ούτως ή άλλως υψηλή επικινδυνότητα της δημοσιογραφικής εργασίας στις εμπόλεμες ζώνες της υφηλίου ενισχύεται από το γεγονός ότι η επαγγελματική τους ιδιότητα έλκει τους επίδοξους απαγωγείς, μαχητές ή και τελευταία τρομοκράτες, οι οποίοι, γνωρίζοντας τους μηχανισμούς και τα γενικά κριτήρια επιλογής, επεξεργασίας και διάδοσης των ειδήσεων από τα ΜΜΕ, προτιμούν να κρατήσουν ομήρους τους ίδιους τους δημοσιογράφους για να τραβήξουν την προσοχή των συναδέλφων τους και να συγκεντρώσουν τη μεγαλύτερη δυνατή δημοσιότητα στο πρόσωπό τους, προβάλλοντας ‘ανέξοδα’ την ομάδα τους, τις ιδέες ή ιδεοληψίες τους και τα αιτήματά τους.¹⁰¹ Σημειωτέον ότι το Ιράκ αποτελεί σήμερα για τους πολεμικούς ανταποκριτές μια από τις δυσκολότερες αποστολές τους, όχι απλά επειδή συντρέχουν οι συνήθεις δυσκολίες και εμπόδια κάθε πολέμου, αλλά γιατί έρχονται αντιμέτωποι με την επιφυλακτικότητα, αντιπάθεια ή και εχθρότητα όλων των εμπλεκόμενων πλευρών σε

¹⁰⁰ Βλ. Sylvie Boiton-Malherbe, « La protection des journalistes en mission périlleuse... », ό.π., σελ. 227-230.

¹⁰¹ Βλ. Βίκη Τσιώρου, «Όταν η δημοσιογραφία ευαισθητοποιεί την κοινωνία», εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, Τετάρτη, 22 Ιουνίου 2005.

βαθμό που να αυξάνονται συνεχώς οι παρενοχλήσεις, οι απειλές, οι απαγωγές και οι δολοφονικές επιθέσεις εναντίον τους.¹⁰²

Όσον αφορά τη διεθνή συμβατική ρύθμιση του φαινομένου της ομηρίας, υπάρχει πλήθος άρθρων που απαγορεύουν τη λήψη και το φόνο ομήρων ως σοβαρή παραβίαση του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και την καταδικάζουν ως έγκλημα πολέμου επιφέρον την ατομική ποινική ευθύνη των δραστών. Συγκεκριμένα αναφέρονται στην ομηρία οι εξής διατάξεις: άρθρο 6 (β) του Καταστατικού του Διεθνούς Στρατιωτικού Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης (1945), κοινό άρθρο 3 των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης του 1949, άρθρα 34 και 147 της 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης (1949), άρθρο 2 της Σύμβασης για τα Εγκλήματα κατά Διεθνώς Προστατευομένων Προσώπων (1973), άρθρο 75 (2) (γ) του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις Συμβάσεις της Γενεύης (1977), άρθρο 4 (2) (γ) του 2^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις Συμβάσεις της Γενεύης (1977), άρθρα 1 και 12 της Διεθνούς Σύμβασης κατά της Ομηρίας (1979), άρθρο 8 (2) (α) (viii) και (γ) (iii) του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (1998).

2. *iii. Επιθέσεις σε εγκαταστάσεις ΜΜΕ*

Δεν είναι, βέβαια, μόνο η ομηρία των δημοσιογράφων γεγονός που συγκεντρώνει υψηλή δημοσιότητα, αν μη τι άλλο επειδή οι ίδιοι οι συντάκτες της είδησης βιώνουν με έμφαση τον κίνδυνο και την απειλή στο πρόσωπό τους μέσα από την κατοχή των συναδέλφων τους και δίνουν προτεραιότητα στη μετάδοσή της. Με ανάλογη σοβαρότητα, περίσκεψη, ίσως και εμμονή, προβάλλονται οι επιθέσεις εναντίον εγκαταστάσεων και εξοπλισμού των ΜΜΕ, όπου επίσης πέφτουν θύματα οι ίδιοι οι δημοσιογράφοι.

Όσο αντικειμενική, αμερόληπτη, τεχνικά άρτια, δεοντολογικά συνεπής και θεσμικά κατοχυρωμένη κι αν είναι η επαγγελματική συμπεριφορά των δημοσιογράφων που εργάζονται σε συνθήκες ένοπλης σύρραξης, θα υπάρχουν πάντα κάποιοι δυσαρεστημένοι από τα γραφόμενα και τα λεγόμενά τους, οι οποίοι και θα προβάλλουν διάφορους ισχυρισμούς για να δικαιολογήσουν την επιθετικότητά τους εναντίον των δημοσιογράφων ή των οργανισμών ΜΜΕ εν γένει. Από αυτές τις αιτιάσεις η κατηγορία της άσκησης προπαγάνδας και της χρησιμοποίησης των

¹⁰² Βλ. Colin Freeman, "Risky Business", ό.π.

εγκαταστάσεων και του τεχνικού εξοπλισμού των ΜΜΕ για την εξυπηρέτηση επιχειρησιακών επιδιώξεων των εμπολέμων εισάγει μια ιδιαίτερη προβληματική στην υπόθεση της προστασίας των δημοσιογράφων από το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο. Το πρόβλημα είναι δισυπόστατο, καθώς θέτει το ερώτημα υπό ποιες προϋποθέσεις οι χώροι και τα μέσα εργασίας των δημοσιογράφων μπορούν να θεωρηθούν νόμιμοι στρατιωτικοί στόχοι και αν στις προϋποθέσεις αυτές συγκαταλέγεται και κυριαρχεί η (μερικές φορές αποδεδειγμένα) προπαγανδιστική λειτουργία τους.

Είναι εξαιρετικά σημαντικό ζήτημα για τη δημοσιογραφία σε μία ένοπλη σύρραξη η προστασία ανθρώπων, υλικού και εγκαταστάσεων από επιθέσεις που στηρίζονται στο πρόσχημα της καταπολέμησης της εχθρικής προπαγάνδας.¹⁰³ Πρόσφατες επιθέσεις καταδεικνύουν την ανάγκη αποσαφήνισης του αν και πότε τα ΜΜΕ που (υποστηρίζεται ότι) ασκούν προπαγάνδα είναι νόμιμοι στρατιωτικοί στόχοι. Τέτοια παραδείγματα περιλαμβάνουν το βομβαρδισμό της σερβικής τηλεόρασης RTS στο Βελιγράδι (1999), το βομβαρδισμό εγκαταστάσεων του αραβικού δορυφορικού δικτύου Al Jazeera στη Βαγδάτη (2003), το βομβαρδισμό τηλεοπτικών εγκαταστάσεων στη Δυτική Όχθη και τη Γάζα (2001) καθώς και στο Αφγανιστάν (2001) και στο Νταγκεστάν (1999, στα πλαίσια του πολέμου της Τσετσενίας)¹⁰⁴. Όλες αυτές οι περιπτώσεις χαρακτηρίζονται μη σύμφωνες με το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, γιατί η αιτιολόγηση που προέβαλαν οι επιτιθέμενοι ήταν ανεπαρκής ή λανθασμένη. Αντίθετα νόμιμη επίθεση σε δημοσιογραφικές εγκαταστάσεις που εξυπηρετούν στρατιωτικούς σκοπούς προπαγανδίζοντας τη γενοκτονία ήταν η καταστροφή του «ραδιοφώνου του μίσους» στη Ρουάντα το 1994 από Τούτσι αντάρτες.¹⁰⁵

Υπάρχει νομικό προηγούμενο αξιολόγησης της ποινικής ευθύνης δημοσιογράφων για προπαγάνδα υπέρ του πολέμου ήδη από την εποχή του Διεθνούς Στρατιωτικού Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης (ΔΣΔΝ), όταν το όργανο αποφάσισε στην υπόθεση Hans Fritzsche ότι η προπαγάνδα για τη γενική υποστήριξη της πολεμικής προσπάθειας δε συνιστά έγκλημα πολέμου. Ατομική ποινική ευθύνη ΜΜΕ και δημοσιογράφων υπάρχει, όμως, όταν αποδεικνύεται ότι η προπαγάνδα τους στοχεύει στην παρακίνηση του πληθυσμού προς τη διάπραξη εγκλημάτων πολέμου

¹⁰³ Βλ. Joel Simon, "Should a Broadcast Station Be a Military Target?", *Columbia Journalism Review*, vol. 39, issue 5, Ja/F 2001, Michael Massing, "The bombing of Al-Jazeera", *Columbia Journal Review*, vol. 42, issue 1, My/Je 2003 και George H. Aldrich, "Yugoslavia's Television Studios as Military Objectives", *International Law FORUM du droit International*, vol. 1, 1999.

¹⁰⁴ Βλ. Joel Simon, "Should a Broadcast Station Be a Military Target?", ό.π.

¹⁰⁵ Βλ. Joel Simon, ό.π.

(βλ. παρακάτω τις υποθέσεις Julius Streicher στο ΔΣΔΝ και Georges Ruggiu και Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza & Hassan Ngeze στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο της Ρουάντα).¹⁰⁶ Άποψη της ΜΚΟ Νομικοί Χωρίς Σύνορα (Avocats Sans Frontières) είναι πως, μολονότι η παρακίνηση σε εγκλήματα πολέμου και γενοκτονία είναι καταδικαστέα, τα ΜΜΕ μετατρέπονται σε νόμιμους στρατιωτικούς στόχους όχι επειδή έχουν καθοριστική επίδραση στις στρατιωτικές επιχειρήσεις (όπως προϋποθέτει το 1ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Γενεύης του 1977), αλλά επειδή στο ευρύτερο πλαίσιο του σεβασμού και της επιβολής σεβασμού στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο τα κράτη, ανεξαρτήτως συμμετοχής ή μη σε μία σύρραξη, οφείλουν να εμποδίζουν τέτοια εγκλήματα.

Πηγή: Βαγγελιώ Βογιατζή, «Οι ειδήσεις του πολέμου και ο πόλεμος κατά της είδησης», Λιβάνης, Αθήνα, 2002.

Η βαθύτερη ουσία της επικινδυνότητας χαρακτηρισμού των δημοσιογράφων και των δημοσιογραφικών εγκαταστάσεων ως νόμιμων στρατιωτικών στόχων με αιτιολογική βάση το περιεχόμενο του έργου τους έγκειται στο ότι αν και ο τελευταίος στρατιωτικός διοικητής μπορεί, όταν αισθάνεται ότι μια είδηση, ένα σχόλιο ή μία αναφορά είναι προσβλητική, εξοργιστική ή ψευδής και κατηγοριοποιείται ως

¹⁰⁶ Βλ. μνημόνιο της Διεθνούς Ομοσπονδίας Νομικών Χωρίς Σύνορα “Are TV stations or any media facilities legitimate military targets under International Humanitarian Law?”, σελ. 5-7, στο <http://www.asfworld.org>. Βλ. επίσης Alex Obote Odora, “Criminal Responsibility of Journalists under International Criminal Law: the ICTR experience”, Nordic Journal of International Law, vol. 73, 2004, σελ. 314-322.

προπαγάνδα, να καταστήσει τα ΜΜΕ και τους δημοσιογράφους θεμιτό στόχο, τότε κανένας δημοσιογράφος σε καμία ένοπλη σύρραξη υπό οποιεσδήποτε συνθήκες δε θα είναι ποτέ ασφαλής να κάνει τη δουλειά του.¹⁰⁷

Ανεξάρτητα πλέον από το ζήτημα της προπαγάνδας, οι εγκαταστάσεις λειτουργίας και μεταδόσεων των ΜΜΕ, ενώ δεν αναφέρονται πουθενά ρητά ως ειδική κατηγορία αντικειμένων, κατά κανόνα συμπεριλαμβάνονται στα αστικά αντικείμενα που προστατεύονται από στρατιωτικές επιθέσεις. Η γενική απαγόρευση επίθεσης εναντίον αστικών στόχων, υπό την αίρεση, όμως, της αρχής της στρατιωτικής αναγκαιότητας, εδράζεται σε διάφορες διατάξεις του δικαίου του πολέμου, για παράδειγμα στα άρθρα 23 (ζ), 25 και 27 του προσαρτημένου Κανονισμού της Σύμβασης της Χάγης περί των Νόμων και Εθίμων του κατά ξηρά πολέμου (1907), 1 και 5 της Σύμβασης της Χάγης περί βομβαρδισμού από ναυτικές δυνάμεις εν καιρώ πολέμου (1907), 53 και 147 της 4^{ης} Σύμβασης της Γενεύης περί προστασίας των πολιτών εν καιρώ πολέμου (1949), ενώ συγκεκριμένα αστικά αντικείμενα πολιτιστικής ή θρησκευτικής αξίας ή απαραίτητα για την επιβίωση του πληθυσμού απολαμβάνουν ειδικότερης προστασίας.¹⁰⁸ Στο Καταστατικό του ΔΠΔ, πάλι, προσδιορίζεται η επίθεση κατά αστικού στόχου που συνιστά έγκλημα πολέμου (άρθρο 8 (2) (β) (ii)). Είναι το 1^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 για την προστασία των θυμάτων των διεθνών ενόπλων συγκρούσεων (1977) όπου οι προϋποθέσεις χαρακτηρισμού και προστασίας των αστικών στόχων αποτυπώνονται πληρέστερα και ακριβέστερα:

Άρθρο 52

Γενική Προστασία αστικών στόχων

1. Οι αστικοί στόχοι δε γίνονται αντικείμενο επίθεσης ή αντιποίνων. Οι αστικοί στόχοι είναι όλοι οι στόχοι που δεν είναι στρατιωτικοί αντικειμενικοί στόχοι, όπως ορίζεται στην παράγραφο 2.

2. Οι επιθέσεις πρέπει να περιορίζονται αυστηρά σε στρατιωτικούς στόχους. Όσον αφορά στους αστικούς στόχους, οι στρατιωτικοί αντικειμενικοί σκοποί περιορίζονται σ' αυτούς τους

¹⁰⁷ Βλ. Joel Simon, "Should a Broadcast Station Be a Military Target?", *Columbia Journalism Review*, vol. 39, issue 5, Ja/F 2001.

¹⁰⁸ Βλ. Alexandre Balguy-Gallois, "Propaganda-Oriented Media and International Humanitarian Law", νομικό μνημόνιο, Ιανουάριος 2003, στο www.rsf.org, σελ. 28.

στόχους οι οποίοι από τη φύση τους, τοποθεσία, σκοπό ή χρήση συμβάλλουν αποτελεσματικά στη στρατιωτική δράση και των οποίων η ολική ή μερική καταστροφή, κατάληψη ή εξουδετέρωση, στις περιστάσεις που επικρατούν κατά το χρόνο, προσφέρει ένα συγκεκριμένο στρατιωτικό πλεονέκτημα.

3. Σε περίπτωση αμφιβολίας κατά πόσον ένας στόχος ο οποίος είναι κανονικά αφιερωμένος σε μη στρατιωτικούς σκοπούς, όπως χώρος λατρείας, οικεία ή άλλη κατοικία ή σχολείο, χρησιμοποιείται, για να συμβάλει αποτελεσματικά στη στρατιωτική δράση, θεωρείται ότι δεν χρησιμοποιείται μ' αυτόν τον τρόπο.¹⁰⁹

Ταυτόχρονα επιβάλλεται η αρχή της διάκρισης στρατιωτικών και αστικών στόχων (άρθρο 48) και διατυπώνεται η απαίτηση λήψης προφυλακτικών μέτρων στα άρθρα 57 και 58 του Πρωτοκόλλου με βασικό κριτήριο της αρχή της αναλογικότητας των επιδιωκόμενων στόχων έναντι των αναμενόμενων απωλειών σε ανθρώπινες ζωές και υλικές ζημιές.

Καθώς το 2^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης δεν αναφέρεται εξίσου εκτεταμένα στους αστικούς στόχους παρά μόνο σε περιορισμένες ειδικές κατηγορίες (άρθρα 14-16), είναι αναγκαίο να θεμελιωθεί η εθιμική ή μη βάση των αρχών προστασίας των αστικών στόχων προκειμένου να τεκμηριωθεί η ισχύς τους και στις μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις. Έτσι, όπως μαρτυρεί η πρακτική των κρατών τόσο στη συνήθη συμπεριφορά τους εν καιρώ πολέμου όσο και στις δηλώσεις τους,¹¹⁰ συντρέχει η πεποίθηση δικαίου ότι οι έννοιες της διάκρισης, της αναλογικότητας, της στρατιωτικής αναγκαιότητας και των επαρκών προφυλάξεων στο διεθνές συμβατικό ανθρωπιστικό δίκαιο κωδικοποιούν εθιμικές αρχές, εξ ου και το γεγονός ότι ο προσδιορισμός των στρατιωτικών στόχων του άρθρου 52 (2) του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου έχει τις ρίζες του σε εθιμικούς κανόνες. Ξεχωριστής σημασίας στο πλαίσιο αυτό είναι τόσο η στάση ορισμένων κρατών που εμπλέκονται σε εμφύλιες διενέξεις (π.χ. μνημόνια σεβασμού των αστικών αντικειμένων στις εμφύλιες συρράξεις στο Κονγκό και στην πρώην Γιουγκοσλαβία) όσο και η στάση μεγάλων δυνάμεων με αυξημένη επιρροή αλλά και στρατιωτική παρουσία στον υπόλοιπο κόσμο (π.χ. οι ΗΠΑ, αν και δεν έχουν επικυρώσει το 1^ο Πρόσθετο

¹⁰⁹ Βλ. Στέλιος Περράκης & Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, «Ένοπλες συρράξεις και διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο», ό.π., σελ. 246-247.

¹¹⁰ Βλ. Alexandre Balguy-Gallois, "Propaganda-Oriented Media...", ό.π., σελ. 28-32.

Πρωτόκολλο του 1977, συμπεριέλαβαν τη γενική προστασία των αστικών στόχων του άρθρου 52 στα στρατιωτικά τους εγχειρίδια αντιγράφοντας το κείμενο της διάταξης).¹¹¹ Εξάλλου το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία (ΔΠΔΓ) στην κρίση της προδικαστικής ένστασης αρμοδιότητας στην υπόθεση Tadić δηλώνει ότι: «Είναι αναντίρρητο πως ορισμένοι εθιμικοί κανόνες έχουν αναδυθεί στη ρύθμιση των εσωτερικών ενόπλων συρράξεων. Αυτοί οι κανόνες (...) καλύπτουν ορισμένες περιπτώσεις όπως (...) την προστασία των αστικών αντικειμένων, ιδιαίτερα των πολιτιστικών αγαθών».¹¹² Αντίθετα, παρατηρείται ότι η πρόβλεψη του άρθρου 52 (3) – όπως και η αντίστοιχη για τους ιδιώτες πρόβλεψη του άρθρου 50 (1) – του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977 για τη θεώρηση ενός στόχου ως αστικού σε περίπτωση αμφιβολίας ως προς την πραγματική χρήση του δε συνιστά κωδικοποίηση εθιμικού κανόνα δικαίου αλλά προοδευτική εξέλιξη του δικαίου του πολέμου.¹¹³ Και οι εθιμικοί κανόνες, πάντως, με τη ρητή αποτύπωσή τους σε κείμενα συνθηκών προσαρμόζονται στις απαιτήσεις της κάθε εποχής. Ενδεικτικό παράδειγμα η αρχή της αναλογικότητας επιδιωκόμενου στρατιωτικού αποτελέσματος – ζημίας στον άμαχο πληθυσμό και στην αστική περιουσία όπως περιέχεται στα άρθρα 51 (5) και (6), 57 (2) (α) του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου (1977) και στο άρθρο 3 (3) (γ) του 2^{ου} Πρωτοκόλλου της Γενεύης για την απαγόρευση ή χρήση ναρκών, παγίδων και άλλων συσκευών, και 3 (8) (γ) του ίδιου Πρωτοκόλλου όπως τροποποιήθηκε στις 3 Μαΐου 1996, προσαρτημένο στη Σύμβαση για την απαγόρευση ή τον περιορισμό της χρήσης ορισμένων συμβατικών όπλων που μπορούν να θεωρηθούν εξαιρετικά επιβλαβή ή προκαλούντα αδιακρίτως αποτελέσματα.¹¹⁴

Το γεγονός ότι οι εγκαταστάσεις ΜΜΕ δεν αναφέρονται ρητά στις Συμβάσεις ή τα Πρωτόκολλα της Γενεύης ως αστικοί ή ως στρατιωτικοί στόχοι επιτρέπει την υπόθεση ότι, αν συντρέχουν οι απαραίτητες προϋποθέσεις του άρθρου 52 (2) του 1^{ου} Πρωτοκόλλου, μπορούν να θεωρηθούν νόμιμοι στρατιωτικοί στόχοι.¹¹⁵ Δηλαδή οι χώροι εργασίας, τα τυπογραφεία, οι κεραίες, ο κινητός και ακίνητος εξοπλισμός και τα γραφεία όπου στεγάζονται οργανισμοί ΜΜΕ αποτελούν εν δυνάμει στρατιωτικό

¹¹¹ Βλ. Alexandre Balguy-Gallois, « La protection des journalistes... », ό.π., σελ. 49-50.

¹¹² Βλ. Alexandre Balguy-Gallois, « Propaganda-Oriented Media... », ό.π., σελ. 28.

¹¹³ Βλ. Alexandre Balguy-Gallois, ό.π., σελ. 30.

¹¹⁴ Βλ. Βλ. Στέλιος Περράκης & Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, « Ενοπλες συρράξεις και διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο », ό.π., σελ. 380, 416 και Alexandre Balguy-Gallois, « La protection des journalistes... », ό.π., σελ. 54.

¹¹⁵ Βλ. μνημόνιο της Διεθνούς Ομοσπονδίας Νομικών Χωρίς Σύνορα, σελ. 2, στο <http://www.asfworld.org>.

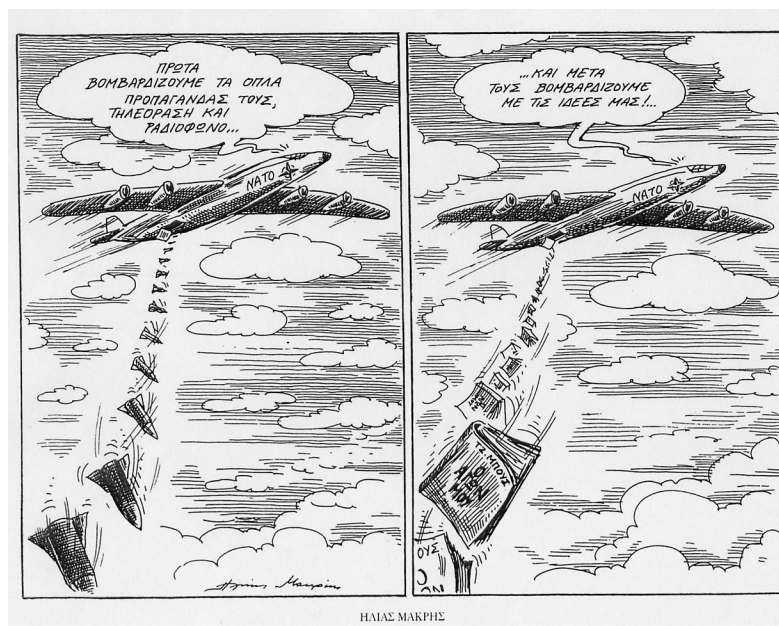
στόχο, ανάλογα με τη χρήση τους. Τούτη η ερμηνεία του ανθρωπιστικού δικαίου δίνεται τόσο από στρατιωτικές αρχές και ανεξάρτητους διεθνολόγους-μελετητές όσο και από τη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού, καθώς επίσης και από τη Σύμβαση της Χάγης για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ενόπλου συρράξεως (1954).¹¹⁶ Η Σύμβαση στο άρθρο 8 (1) (α) χαρακτηρίζει τους σταθμούς μεταδόσεων στρατιωτικό στόχο, ενώ η ΔΕΕΣ στο παράρτημα του σχεδίου κανόνων για τον περιορισμό των κινδύνων που απειλούν τον άμαχο πληθυσμό σε καιρό πολέμου το 1956 είχε συντάξει ενδεικτική λίστα στρατιωτικών στόχων στην οποία περιλαμβάνει «ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εγκαταστάσεις, τηλεφωνικά και τηλεγραφικά κέντρα κύριας στρατιωτικής σημασίας».

Από τις παραπάνω διατυπώσεις και από το δεδομένο της προστασίας των δημοσιογράφων ως αμάχων ιδιωτών πρέπει να συναχθεί το συμπέρασμα πως όταν μία δημοσιογραφική εγκατάσταση ορίζεται ως στρατιωτικός στόχος, η επίθεση στρέφεται κατά του υλικού και τεχνολογικού εξοπλισμού και όχι κατά των προσώπων που εργάζονται εκεί και τα διαχειρίζονται εξαιτίας της ιδιότητάς τους ως δημοσιογράφοι και τεχνικοί.

Σύμφωνα με το άρθρο 52 (2) του 1^{ου} Πρωτοκόλλου, λοιπόν, για να θεωρηθεί ένα αστικό αντικείμενο στρατιωτικός στόχος πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά δύο στοιχεία: να συμβάλλει αποτελεσματικά στη στρατιωτική δράση λόγω της φύσης, της τοποθεσίας, του σκοπού ή της χρήσης του και η καταστροφή, κατάληψη ή εξουδετέρωσή του να προσφέρει συγκεκριμένο στρατιωτικό πλεονέκτημα στο δεδομένο χρόνο που αποφασίζεται και εκτελείται η επίθεση. Δεν είναι ούτε η φύση ούτε ο σκοπός των ΜΜΕ να συμβάλλουν στη στρατιωτική δράση – με την επιφύλαξη της σπάνιας ιστορικά περίπτωσης προπαγάνδας προς παρακίνηση σε διάπραξη εγκλημάτων πολέμου από Μέσα συσταθέντα με αυτό το στόχο (Ρουάντα, ναζιστική Γερμανία) – άρα ένας ειδησεογραφικός οργανισμός μπορεί να θεωρηθεί στρατιωτικός στόχος μόνο εάν η τοποθεσία και ταυτόχρονα η χρήση του τον μετατρέπει σε παράγοντα των πολεμικών σχεδιασμών και δράσεων. Η επιλογή της κατάληψης, της μερικής ή ολικής καταστροφής ή της εξουδετέρωσης (έννοια αόριστη και ευρεία) εξαρτάται από τις εκάστοτε επιχειρησιακές δυνατότητες του επιτιθέμενου. Σε κάθε περίπτωση που κρίνεται η στόχευση ενός αστικού αντικειμένου πρέπει η αιτία της στρατιωτικής αναγκαιότητας να είναι παρούσα, να υφίσταται τη συγκεκριμένη

¹¹⁶ Βλ. Alexandre Balguy-Gallois, “Propaganda-Oriented Media...”, ό.π., σελ. 5-6.

χρονική στιγμή, δηλαδή δεν είναι δυνατό δημοσιογραφικός οργανισμός να δεχτεί επίθεση επειδή κάποια στιγμή στο παρελθόν χρησιμοποιήθηκε για στρατιωτικούς σκοπούς. Απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί, τέλος, η ουσιαστική συμβολή της επίθεσης στην απόκτηση συγκεκριμένου στρατιωτικού πλεονεκτήματος. Με καμία λογική δεν μπορεί να θεωρηθεί στρατιωτικό πλεονέκτημα και επομένως δε δικαιολογεί επίθεση σε εγκαταστάσεις ΜΜΕ η επιρροή του ηθικού του άμαχου πληθυσμού του αντιπάλου ή ο εκφοβισμός των δημοσιογράφων που δε συμμορφώνονται με τις προτιμήσεις των στρατιωτικών ή πολιτικών φορέων.

Πηγή: Βαγγελιώ Βογιατζή, «Οι ειδήσεις του πολέμου και ο πόλεμος κατά της είδησης», Λιβάνης, Αθήνα, 2002.

Το επιδιωκόμενο στρατιωτικό πλεονέκτημα, εδραζόμενο στην αρχή της στρατιωτικής αναγκαιότητας, συνδυάζεται υποχρεωτικά και εξαρτάται από την αρχή της αναλογικότητας για την εξαπόλυση μιας επίθεσης σε δημοσιογραφικές εγκαταστάσεις. Και η έννοια του 'υπερβολικού' (σε υλικές ζημιές και «παράπλευρες απώλειες» ζώων) σε σχέση με αυτό το πλεονέκτημα είναι η έννοια κλειδί για την κατανόηση της ουσίας της αρχής της αναλογικότητας και την αξιολόγηση, σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα κριτήρια, των επιθέσεων που κατά καιρούς στρέφονται εναντίον εγκαταστάσεων ΜΜΕ στις ένοπλες συρράξεις. Είναι ευθύνη των εμπολέμων να υπολογίζουν για τη νομιμότητα των στρατιωτικών τους επιχειρήσεων, κάτι που σημαίνει υποκειμενικότητα των κατά περίπτωση εκτιμήσεων και αποφάσεων από τους στρατιωτικούς υπευθύνους καθώς και σχετικότητα των προσδοκώμενων

αποτελεσμάτων.¹¹⁷ Σε αυτή την υποκειμενικότητα οφείλονται συχνά οι διαφωνίες στρατιωτικών και νομικών ή νομικών μεταξύ τους γύρω από τη νομιμότητα διαπραχθέντων επιθέσεων με στόχους εγκαταστάσεις ΜΜΕ και συνέπεια θανάτους δημοσιογράφων. Αλλά ενώ υπάρχει γενική ομοφωνία ως προς το αστήρικτο των ισχυρισμών των ιθυνόντων για την αναγκαιότητα ή τη σκοπιμότητα των δολοφονικών επιθέσεων σε βάρος σταθμών μεταδόσεων του Al Jazeera στο Ιράκ και στο Αφγανιστάν και των Παλαιστινίων στη Γάζα και τη Δυτική Όχθη, δε συμβαίνει το ίδιο με την πιο προβεβλημένη και αμφιλεγόμενη επίθεση του NATO εναντίον της σερβικής τηλεόρασης στο Βελιγράδι κατά τον πόλεμο στο Κοσσυφοπέδιο το 1999.

Στις 16 Απριλίου 1999 αεροπλάνα του NATO βομβάρδισαν με πυραύλους το κτίριο του Ραδιοφωνικού και Τηλεοπτικού σταθμού RTS (Radio Televizije Srbije) διακόπτοντας την μετάδοση του σήματος για λίγες ώρες, τραυματίζοντας 16 και σκοτώνοντας άλλα 16 μέλη του τεχνικού προσωπικού. Μολονότι το ίδιο το NATO στις συνεντεύξεις τύπου μετά το περιστατικό επισήμανε τη προπαγανδιστική λειτουργία του σταθμού για την εξυπηρέτηση της πολιτικής του Μιλόσεβιτς, δε στήριξε εκεί την αιτιολόγηση της επίθεσης. Ως επιχείρημα προέβαλε τον ισχυρισμό ότι ο τηλεπικοινωνιακός εξοπλισμός του RTS χρησιμοποιούνταν παράλληλα από το στρατό στο σχεδιασμό και εκτέλεση των επιχειρήσεων του στο Κοσσυφοπέδιο.

Το ζήτημα απασχόλησε διεθνή δικαιοδοτικά όργανα, αλλά η Επιτροπή που συστάθηκε από τον Εισαγγελέα του ΔΠΔΓ για την Εξέταση της Βομβαρδιστικής Εκστρατείας του NATO δεν κατέληξε σε καταδικαστικά συμπεράσματα, ενώ η προσφυγή κατά των χωρών μελών του NATO για το επεισόδιο του βομβαρδισμού της σερβικής τηλεόρασης στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (υπόθεση Banković κατά Βελγίου και Άλλων, 2001) δεν ξεπέρασε την ένσταση αναρμοδιότητας.¹¹⁸ Ωστόσο, οι κυριότερες αμφιβολίες που εκφράζονται για τη νομιμότητα του βομβαρδισμού στηρίζονται στο ουσιαστικά αναπόδεικτο της εξυπηρέτησης στρατιωτικών χρήσεων, στο πρόβλημα της αναλογικότητας της επίθεσης σε σχέση με τις απώλειες (που η προαναφερθείσα Επιτροπή έκρινε λυπηρές αλλά όχι δυσανάλογες), στο εξαιρετικά επισφαλές στρατιωτικό πλεονέκτημα, αφού το σήμα του σταθμού μεταδιδόταν ξανά μετά από λίγες ώρες και στο πρόβλημα της ανεπαρκούς προειδοποίησης από το NATO για την επικείμενη επίθεση ώστε να

¹¹⁷ Βλ. Alexandre Balguy-Gallois, ό.π., σελ. 10.

¹¹⁸ Βλ. μνημόνιο της Διεθνούς Ομοσπονδίας Νομικών Χωρίς Σύνορα, σελ. 3 επ., στο <http://www.asfworld.org>.

απομακρυνθεί ο άμαχος πληθυσμός.¹¹⁹ Μάλιστα και η Επιτροπή έκρινε ότι, ακόμα κι αν οι σερβικές αρχές γνώριζαν για τη σχεδιαζόμενη επίθεση και δεν προειδοποίησαν τους εργαζόμενους στο σταθμό, αυτό δεν απαλλάσσει το ΝΑΤΟ από τη δική του υποχρέωση.

Εν κατακλείδι, η ευρύτερη λογική του ΝΑΤΟ στο Κοσσυφοπέδιο το 1999, πάνω στην οποία στηρίχθηκε η απόφαση επίθεσης στο ραδιοτηλεοπτικό σταθμό του Βελιγραδίου, ήταν να καταστρέψει την ικανότητα της Σερβίας να διεξάγει πόλεμο. Όμως πρόκειται για μια παρακινδυνευμένη λογική, γιατί εμπεριέχει την τάση νομιμοποίησης επιθέσεων εναντίον αστικών στόχων που δε χρησιμοποιούνται αλλά θα μπορούσαν να μετατραπούν σε αντικείμενα για στρατιωτική χρήση.¹²⁰

3. Τρομοκρατία και προληπτικός πόλεμος: σύγχρονες συμπληγάδες της δημοσιογραφίας

Η προαναφερθείσα τάση συνιστά ένα μέρος της γενικότερης μεταβολής στον τρόπο σκέψης πολλών στρατιωτικών, πολιτικών και επιστημονικών φορέων ως προς την ερμηνεία και εφαρμογή του δικαίου του πολέμου, μια μεταβολή που κυριάρχησε στο διεθνές προσκήνιο μετά την πολυσήμαντη – και καθοριστική ανάμεσα σε άλλα και για το ανθρωπιστικό δίκαιο – τρομοκρατική επίθεση της 11 Σεπτεμβρίου 2001 στις ΗΠΑ. Οι ραγδαίες εξελίξεις που ακολούθησαν εκείνα τα τρομοκρατικά χτυπήματα περιλαμβάνουν δύο πολέμους της μοναδικής υπερδύναμης στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ, τη σποραδική επανεμφάνιση τρομοκρατών με φονικά χτυπήματα σε ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, την υπερνήφιση πλειάδας αντιτρομοκρατικών νόμων σε διάφορες χώρες του κόσμου που απειλούν να περιορίσουν κεκτημένα δεκαετιών στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την εισαγωγή της ισλαμικής τρομοκρατίας στο πολιτικό και ιδεολογικό λεξιλόγιο της Δύσης αλλά και της Ανατολής και ακόμη την καλλιέργεια ενός μαζικού κλίματος φόβου (άλλοτε βάσιμου και άλλοτε εξωπραγματικού) και διαρκούς ανασφάλειας, με πρώτο και κύριο αποδέκτη το συλλογικό ασυνείδητο των δυτικών κοινωνιών.

Το τρομοκρατικό πλήγμα της 11/9 έδωσε το έναυσμα για την προώθηση μιας νέας αντίληψης περί πολέμου, αυτής του προληπτικού πολέμου, των προληπτικών στρατηγικών χτυπημάτων. Στο πλευρό των ΗΠΑ για την υποστήριξη της νέας

¹¹⁹ Βλ. ό.π.

¹²⁰ Ove Bring, “International Humanitarian Law after Kosovo...”, ό.π., σελ. 42.

λογικής στον 'πόλεμο κατά της τρομοκρατίας' έσπευσαν όχι μόνο Ευρωπαίοι σύμμαχοι (π.χ. Αγγλία) αλλά και άσπονδοι ή όψιμοι 'φίλοι' που βρήκαν μία ευκαιρία να δικαιολογήσουν τις επιλογές τους σε δυσεπίλυτα εσωτερικά προβλήματα βίαιων συγκρούσεων (π.χ. Ρωσία, Κίνα, Ινδία). Κατά μία άποψη, το αναδυόμενο δόγμα χώρισε εκτός των άλλων και τους διεθνολόγους σε δύο αντίθετες παρατάξεις ως προς το εφαρμοστέο δίκαιο στο Αφγανιστάν, στο Ιράκ και άγνωστο ακόμη σε πόσες άλλες συρράξεις στο μέλλον: από τη μια πλευρά βρίσκονται αυτοί που υποστηρίζουν ότι το Δίκαιο της Χάγης και της Γενεύης δεν εφαρμόζεται πλήρως στο νέου τύπου πόλεμο, χρειάζεται αλλαγές και αναπροσαρμογή και από την άλλη αυτοί που υποστηρίζουν ότι οι προστατευτικές διατάξεις των συμβάσεων του ανθρωπιστικού δικαίου πρέπει να ισχύουν για όλους τους εμπλεκόμενους, υπό προϋποθέσεις ακόμη και για τους τρομοκράτες, για τους οποίους οπωσδήποτε επιζητείται η τιμωρία στη βάση της ατομικής ποινικής τους ευθύνης.¹²¹ Καθένας τους καταθέτει θέσεις και προτάσεις με συζητήσιμα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Για παράδειγμα διατυπώνεται ο ισχυρισμός ότι η παροχή διεθνούς προστασίας στους τρομοκράτες συνεπάγεται την αναγνώρισή τους ως εμπολέμων και οδηγεί στην αναγνώριση της τρομοκρατίας ως πολεμικής μεθόδου, ενώ υπάρχει και η άποψη ότι εάν δεν ισχύει το ανθρωπιστικό δίκαιο ισχύει το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου και εφαρμόζονται αστυνομικές μέθοδοι για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, που όμως συνήθως αποδεικνύονται ανεπαρκείς.

Στην πραγματικότητα μετά την 11/9 η κυρίαρχη αντίληψη για το δίκαιο του πολέμου (και το *jus in bello* αλλά και το *jus ad bellum*) δεν άλλαξε. Οι ΗΠΑ απευθύνθηκαν στον ΟΗΕ και το Συμβούλιο Ασφαλείας ενέκρινε το επιχείρημα της νόμιμης άμυνας για τον πόλεμο στο Αφγανιστάν το 2001. Αλλά η διεθνής υποστήριξη στον αμερικανικό πόλεμο κατά της τρομοκρατίας περιορίστηκε σημαντικά όταν ένα χρόνο μετά οι ΗΠΑ ζητούσαν από το Συμβούλιο Ασφαλείας μια ερμηνεία των παλαιότερων αποφάσεών του για το Ιράκ τέτοια που να επιτρέπει στρατιωτική επέμβαση σε περίπτωση παραβίασής τους. Παρόμοια γενικά αρνητική υποδοχή γνώρισε και η ανακοίνωση του δόγματος του προληπτικού πολέμου.¹²²

¹²¹ Βλ. Glen Sulmasy, "The law of armed conflict in the global war on terror: international lawyers fighting the last war", *Notre Dame Journal of Law, Ethics and Public Policy*, vol. 19, issue 1, 2005, σελ. 313-315.

¹²² Βλ. Terry D. Gill, "The war in Iraq and the contemporary *jus ad bellum*", *International Law FORUM du droit International*, vol. 5, 2003, σελ. 243-244.

Εάν γίνεται δεκτό ότι η διεθνής τρομοκρατία μπορεί να εξετάζεται και να κρίνεται υπό το πρίσμα του *jus ad bellum*, τότε λογικά έπεται η διαπίστωση ότι παραβιάζει και το *jus in bello*, γιατί οι επιθέσεις εναντίον αμάχων και αστικών στόχων, που αποτελούν αμετάβλητη αναγκαιότητα της δράσης των τρομοκρατών, αντιβαίνουν στη θεμελιώδη αρχή του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου για την προστασία αυτών ακριβώς των αμάχων.¹²³ Έτσι, από την οπτική των δημοσιογράφων το σημαντικότερο πρόβλημα που το φαινόμενο της τρομοκρατίας εισάγει σε μία ένοπλη σύρραξη αφορά τον κίνδυνο που διατρέχουν για παραβίαση των δικαιωμάτων τους, όπως το δικαίωμα στη ζωή και η απαγόρευση της ομηρίας, και επιπλέον για αδυναμία επανόρθωσης των ζημιών που υπέστησαν, όταν δράστες των παραβιάσεων είναι άτομα και ομάδες που η υπόσταση, η θέση και η δράση τους δεν καλύπτονται επαρκώς ή καθόλου από τις Συμβάσεις της Χάγης και της Γενεύης και από τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα. Σε αυτά τα υποκείμενα κατατάσσονται όχι μόνο οι τρομοκράτες αλλά και οι μισθοφόροι και το νέο φαινόμενο των ιδιωτικών στρατιωτικών εταιριών, οι οποίες λειτουργούν σε κενό νομοθετικής ρύθμισης,¹²⁴ κάνοντας σαφή την αναγκαιότητα κατάληξης της επιστήμης του διεθνούς δικαίου σε μια ξεκάθαρη, τεκμηριωμένη, ισχυρή και αδιαφιλονίκητη θέση για το ισχύον δίκαιο απέναντι στο αναζωπυρωμένο φαινόμενο της τρομοκρατίας.

Ο νέος «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» εισήγαγε και άλλες πρόσθετες δυσκολίες για τους δημοσιογράφους στο ήδη δυσχερές περιβάλλον εργασίας των ενόπλων συρράξεων, αφενός γιατί δίνεται υψηλή προτεραιότητα στη μυστικότητα των επιχειρήσεων, η αξία της οποίας συχνά υπερεκτιμάται σε βάρος της πληροφόρησης και αφετέρου γιατί αυξήθηκαν οι απόπειρες συστηματικής διαχείρισης και οργανωμένης καθοδήγησης των δημοσιευόμενων πληροφοριών.¹²⁵ Ειδικά για τις ΗΠΑ, όπου έγινε πιο εμφανές, ένα εξίσου αρνητικό επακόλουθο της τρομοκρατικής επίθεσης της 11/ 9 ήταν η μαζική και ολοκληρωτική συστράτευση των ΜΜΕ στην ιδεολογία και τακτική του προληπτικού πολέμου κατά της τρομοκρατίας, με αποτέλεσμα την αποπνικτική για την ελευθερία του Τύπου συμμόρφωση με τις κυβερνητικές επιταγές περί αυτοελέγχου και την αύξηση της αυτολογοκρισίας των δημοσιογράφων. Εξάλλου η ομαδική ψύχωση που ακολούθησε

¹²³ Βλ. Rein Müllerson, “Jus ad bellum: plus ça change (le monde) plus c’est la même chose (le droit) ?”, *Journal of Conflict and Security Law*, vol. 7, issue 2, 2002, σελ. 172.

¹²⁴ Βλ. Peter W. Singer, “War, Profits and the Vacuum of Law: privatized military firms and international law”, *Columbia Journal of Transnational Law*, vol. 42, issue 2, 2004, σελ. 521-549.

¹²⁵ Βλ. Christopher Hanson, “Over here: we’re all war correspondents now”, *Columbia Journalism Review*, vol. 40, issue 4, N/D 2001, σελ. 25-28.

το πρώτο διάστημα μετά την 11/9 οδήγησε και στη διατύπωση ακραίων στα όρια του παραλογισμού απόψεων, όπως ότι στη νέα αυτή κατάσταση πολέμου, όπου κάθε πολίτης και κάθε εγκατάσταση είναι πιθανός στόχος, οι δημοσιογράφοι στο εσωτερικό των κρατών-θυμάτων τρομοκρατικών επιθέσεων μετατράπηκαν αυτομάτως σε πολεμικούς ανταποκριτές.¹²⁶

Συνοπτικά οι σημαντικότερες αλλαγές που έχει επιφέρει τα τελευταία χρόνια ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας στον τρόπο εργασίας των πολεμικών ανταποκριτών κατατίθενται ως εξής:¹²⁷ i) μεταβλήθηκε η αντιμετώπιση των στρατιωτικών και πολιτικών φορέων απέναντι στους δημοσιογράφους καθιστώντας πιο δύσκολες τις συνθήκες αναζήτησης και επαλήθευσης των πληροφοριών, κάτι που με τη σειρά του οδηγεί στην αύξηση των εικασιών και των ανακρίβειών στις μεταδιδόμενες ειδήσεις, ii) αυξήθηκαν οι κίνδυνοι παραβιάσεων των αρχών προστασίας τους και οι δημοσιογράφοι γίνονται συχνότερα επιφανείς στόχοι επιθέσεων (απαγωγές, δολοφονίες), iii) επανεμφανίστηκε (μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο) η πατριωτική δημοσιογραφία παραγκωνίζοντας παραδοσιακές αξίες, όπως η αντικειμενικότητα, και σταθερές ποιότητας που προσδίδουν κύρος και αξιοπιστία στο δημοσιογραφικό επάγγελμα.

Χρήσιμη για την περαιτέρω κατανόηση του πολυσύνθετου και περίπλοκου περιβάλλοντος διαμόρφωσης των επαγγελματικών αρχών, προτεραιοτήτων και ιδιαιτεροτήτων στο χώρο της δημοσιογραφίας είναι η αξιολογή σχετική ανάλυση του Greg McLaughlin, που παρατηρεί ότι «ο Ψυχρός Πόλεμος παρείχε στους δημοσιογράφους ένα πλαίσιο πολιτικών, οικονομικών και ηθικών βεβαιοτήτων και όταν αυτό διαλύθηκε το ίδιο συνέβη και στο ιδεολογικό πλαίσιο που το υποστήριζε». Η πολυπλοκότητα, η πολυδιάσπαση και η αβεβαιότητα της δεκαετίας του '90 ανατράπηκε εκ νέου από τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11/ 9/ 2001. «Αντί για 'Νέα Παγκόσμια Τάξη' είχαμε 'Νέο Παγκόσμιο Τρόμο'. Δεν ήταν τίποτα περισσότερο από τη νεκρανάσταση της ψυχροπολεμικής ρητορικής(...)».¹²⁸ Σε αυτό το πλαίσιο η νέα πρόκληση για την (πολεμική και όχι μόνο) δημοσιογραφία είναι να αντισταθεί στις πιέσεις της προπαγάνδας και στην εξομοιωτική ισοπέδωση της διαφωνίας και να προασπίσει το απειλούμενο δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης.

¹²⁶ Βλ. Christopher Hanson, ό.π.

¹²⁷ Βλ. Phillip Knightley, "Journalism, conflict and war: an introduction", Journalism Studies, vol. 3, issue 2, 2002, σελ. 170-171.

¹²⁸ Βλ. Greg McLaughlin, "The War Correspondent", ό.π., σελ. 206-207.

4. Σύγχρονες εξελίξεις στο δημοσιογραφικό χώρο και η επίδρασή τους στη διαχείριση των ενόπλων συρράξεων

Στην εισαγωγή της παρούσας εργασίας υπογραμμίστηκε ότι η αξία της δημοσιογραφικής παρουσίας στις απανταχού περιοχές ενόπλων συρράξεων έγκειται στο γεγονός ότι αποτελούν τα μάτια, τα αυτιά και τη φωνή του υπόλοιπου κόσμου σχετικά με όσα διαδραματίζονται στα πεδία των μαχών και στα μετόπισθεν των εμπολέμων ζωνών του πλανήτη. Περιγράφουν τα πολεμικά γεγονότα, αναλύουν τις διάφορες πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές ή άλλες παραμέτρους αναζητώντας τις βαθύτερες αιτίες των συγκρούσεων, καταγράφουν τις μαρτυρίες και τα προσωπικά βιώματα των εμπλεκόμενων στον πόλεμο δίνοντας την ανθρώπινη διάσταση των καθημερινών προβλημάτων επιβίωσης και καταγγέλλουν το αντικείμενο και τους υπαιτίους των παραβιάσεων των αρχών και κανόνων για το σεβασμό και την προστασία μαχητών και αμάχων κατά την εφαρμογή από τους αντιμαχόμενους του δικαίου του πολέμου. Κάπως έτσι σχηματίζεται η ιδεατή εικόνα των δημοσιογράφων σε επικίνδυνη αποστολή σε περιοχές ενόπλων συρράξεων. Η πραγματικότητα όμως είναι πολύ πιο σύνθετη και μερικές φορές απογοητευτική.

Υπάρχει μια σειρά από παράγοντες που επηρεάζουν τον τρόπο κάλυψης οποιουδήποτε γεγονότος και εν γένει την επαγγελματική συμπεριφορά των δημοσιογράφων. Μερικοί από τους σημαντικότερους είναι οι πρόοδοι στις τεχνολογίες τηλεπικοινωνιών και εξοπλισμού παραγωγής, επεξεργασίας και μετάδοσης ειδήσεων, ο σκληρός ανταγωνισμός των ΜΜΕ, η εξάρτηση από τις απαιτήσεις των διαφημιστών-χρηματοδοτών στην ιδιωτική αγορά, αλλά και η πολιτική επιρροή στους δημόσιους ραδιοτηλεοπτικούς οργανισμούς, η προσβασιμότητα στις πηγές των πληροφοριών και η επαγγελματική κατάρτιση σε συνδυασμό με τη γενικότερη παιδεία (ή έλλειψη αυτής) των δημοσιογράφων.¹²⁹

Όπως είναι φυσικό, η εξέλιξη των πολεμικών ανταποκριτών συμβαδίζει με την εξέλιξη των συρράξεων στο χρόνο. Η πρόοδος στις στρατιωτικές και τηλεπικοινωνιακές τεχνολογίες και οι αλλαγές στις τεχνικές λογοκρισίας και ελέγχου επηρεάζουν τις εργασιακές τους μεθόδους και το περιεχόμενο της δουλειάς τους την ίδια στιγμή που οι αλλαγές στις προτεραιότητες και στους προσανατολισμούς των οργανισμών ΜΜΕ έχουν επιπτώσεις στην επαγγελματική ακεραιότητα και

¹²⁹ Βλ. Virgil Hawkins, "The other side of the CNN factor: the media and conflict", Journalism Studies, vol. 3, issue 2, 2002, σελ. 226.

αποτελεσματικότητά τους.¹³⁰ Η δομή των σύγχρονων ΜΜΕ ως επιχειρήσεις με στόχο το κέρδος και η στρέβλωση της επαγγελματικής εικόνας του συνόλου από την λανθασμένη, πρόχειρη, επιπόλαια ή κακή συμπεριφορά και δουλειά ορισμένων δημοσιογράφων λόγω απειρίας, έλλειψης κατάρτισης ή παιδείας ή ακόμη και λόγω ιδιοτέλειας δίνουν αφορμή για άσκηση εκτενούς κριτικής των μειονεκτημάτων του δημοσιογραφικού χώρου.¹³¹ Ειδικότερο πρόβλημα για τους πολεμικούς ανταποκριτές – κυρίως της τηλεόρασης και του ραδιοφώνου – αποτελεί το γεγονός ότι η ενδελεχής, εμπειριστατωμένη και σε βάθος ανάλυση των πολλαπλών, σύνθετων παραμέτρων μιας ένοπλης σύρραξης δεν εξυπηρετεί συχνά τους σκοπούς των ΜΜΕ-εταιριών για τις οποίες εργάζονται και οπωσδήποτε δεν ταιριάζει στον τρόπο παραγωγής των ειδήσεων σήμερα, στην εποχή που το μοντέλο ‘24/7’ (24 ώρες το 24ωρο/ 7 ημέρες την εβδομάδα) επιβάλλει την ταχύτητα, την απλότητα και τη συντομία ως κυρίαρχες αρετές των ανταποκρίσεων.¹³²

Ασφαλώς οι ίδιοι οι δημοσιογράφοι έχουν επίγνωση των ιδιαιτεροτήτων και των προβλημάτων του επαγγέλματός τους, καθώς επίσης και της δυσπόστατης λειτουργίας τους σε σχέση με την επίδρασή τους στο κοινωνικό σύστημα όπου εντάσσονται. Στην καλύτερη εκδοχή τους, δηλαδή, τα ΜΜΕ συνεισφέρουν στην ολοκληρωμένη ενημέρωση των ατόμων-πολιτών, ασκούν εποικοδομητική κριτική και κοινωνικό έλεγχο στους φορείς εξουσίας και διευρύνουν την πολιτιστική επιμόρφωση του πληθυσμού. Στη χειρότερη εκδοχή τους, όμως, τα ΜΜΕ συμβάλλουν στην καλλιέργεια και διάδοση στερεοτύπων, ψυχώσεων, στρεβλώσεων, κινδυνολογίας, προπαγάνδας και φανατισμού.¹³³ Ανάμεσα στις διάφορες εκ των ένδον προσπάθειες βελτίωσης των συνθηκών εργασίας και διασφάλισης της επαγγελματικής ηθικής και αξιοπρέπειας των δημοσιογράφων αξιοσημείωτοι είναι οι διάφοροι κώδικες δεοντολογίας, ενώ ξεχωρίζει η Διακήρυξη Δικαιωμάτων και Υποχρεώσεων των Δημοσιογράφων (1971). Γνωστό και ως Χάρτης του Μονάχου το εν λόγω κείμενο υιοθετήθηκε από τη Διεθνή Ομοσπονδία Δημοσιογράφων και από τις περισσότερες Ενώσεις Δημοσιογράφων της Ευρώπης.¹³⁴ Στα καθήκοντα των δημοσιογράφων περιλαμβάνει το σεβασμό στην αλήθεια, την προάσπιση της ελευθερίας

¹³⁰ Βλ. Greg McLaughlin, “The War Correspondent”, ό.π., σελ. 201.

¹³¹ Βλ. Christoph Spurr, “Media and peacebuilding concepts, actors and challenges”, working paper, Center for Peacebuilding (KOFF), swisspeace, November 2002.

¹³² Βλ. Virgil Hawkins, “The other side of the CNN factor...”, ό.π., σελ. 227.

¹³³ Βλ. Tim Allen & Jean Seaton, “The media of conflict. War reporting and representations of ethnic violence”, Zed Books, New York/ London, 1999, σελ. 11-63.

¹³⁴ Βλ. “Practical Guide for Journalists, 2002”, ό.π., σελ. 14-15, στο www.rsf.org.

πληροφόρησης, σχολιασμού και κριτικής, την προστασία των πηγών, την τεκμηρίωση και επαλήθευση των πληροφοριών, τη διάκριση της δημοσιογραφικής εργασίας από την προπαγάνδα, την αντίσταση σε οποιεσδήποτε πιέσεις και παρεμβάσεις κυβερνητικής ή άλλης προέλευσης. Εξάλλου κατά τον Michael Perkins οι οικουμενικές ηθικές αρχές που το διεθνές δίκαιο οραματίζεται για τους δημοσιογράφους είναι η μαρτυρία της αλήθειας (truth-telling), η ανεξαρτησία (independence) και η ελευθερία με υπευθυνότητα (freedom with responsibility).¹³⁵

Με γνώμονα τις ανωτέρω συνθήκες, τα ουσιαστικά προβλήματα και τις ρεαλιστικές δυσκολίες του δημοσιογραφικού επαγγέλματος και λαμβάνοντας υπόψη τον παράγοντα της προσωπικότητας στη διαμόρφωση προσωπικών πεποιθήσεων, αξιών και προτεραιοτήτων, δε φαίνεται παράξενο που ένα μόνιμο δίλημμα ταλαιπωρεί τους πολεμικούς ανταποκριτές και όσους γενικότερα σε έναν ειδησεογραφικό οργανισμό ασχολούνται με μία ένοπλη σύρραξη.¹³⁶ Οφείλει ένας δημοσιογράφος να είναι αμερόληπτος, να διατηρεί μια απόσταση ασφαλείας και να διαφυλάσσει ως υπέρτατη αξία την αντικειμενικότητα προσέγγισης, μεταδίδοντας εν ψυχρώ αναφορές και τον απολογισμό μίας σύγκρουσης; Ή μήπως μπορεί και ίσως οφείλει να υποστηρίζει αβίαστα και ανοιχτά μία πλευρά στη σύρραξη, ειδικά αν πρόκειται για τη χώρα του ή την ομάδα στην οποία ανήκει, να συμμετέχει και να συμπορεύεται στην πολεμική προσπάθεια καταδικάζοντας εν θερμώ την αντίπαλη πλευρά, ακόμη και αν κινδυνεύει να ολισθήσει σε μια μανιαχίστικη αντίληψη της πάλης του 'Καλού' ενάντια στο 'Κακό';

Επάνω σε αυτόν τον προβληματισμό αναπτύχθηκε από ορισμένους δημοσιογράφους τα τελευταία χρόνια μια διαφορετική από την παραδοσιακή προσέγγιση στο αντικείμενο της δημοσιογραφίας στις ένοπλες συρράξεις. Ανάμεσα στις αντιλήψεις αφενός της ουδέτερης και αποστασιοποιημένης αντικειμενικής δημοσιογραφίας και αφετέρου της σχεδόν ηθικοπλαστικής δημοσιογραφίας της αφοσίωσης (journalism of attachment)¹³⁷ αναδύεται η «δημοσιογραφία της ειρήνης» (peace journalism). Χαρακτηρίζεται από τους υποστηρικτές της ως ειδική μορφή

¹³⁵ Βλ. M. Perkins, "International Law and the Search for Universal Principles in Journalism Ethics", *Journal of Mass Media Ethics* v. 17 no. 3, 2002, σελ. 193-208 στο <http://vnweb.hwwilsonweb.com/hww/jumpstart.jhtml?recid=0bc05f7a67b1790e4a8bf3b66413e444849ec60bd46bb768e05d61a2a58e6cb8f57e812ae23f504c&fmt=C>

¹³⁶ Βλ. Thomas Hanitzsch, "Journalists as peacekeeping force? Peace journalism and mass communication theory", *Journalism Studies*, vol. 5, issue 4, 2004, σελ. 487.

¹³⁷ Βλ. Christoph Spurk, "Media and peacebuilding concepts...", ό.π. Ο Martin Bell, πρώην πολεμικός ανταποκριτής του BBC είναι χαρακτηριστικός εκπρόσωπος αυτής της μορφής δημοσιογραφίας.

κοινωνικά υπεύθυνης δημοσιογραφίας, με ένα πλαίσιο ή ένα πρόγραμμα κάλυψης των γεγονότων και επεξεργασίας των ειδήσεων τέτοιο που (θέλει να) συμβάλλει στη διαδικασία ειρήνευσης, διατήρησης της ειρήνης ή ειρηνικού διακανονισμού των συρράξεων.¹³⁸ Εντούτοις μέχρι στιγμής η ιδέα της εφαρμογής της δημοσιογραφίας της ειρήνης υφίσταται κυρίως σε επίπεδο κανονιστικού θεωρητικού διαλόγου με πολλές επιφυλάξεις ως προς την αποτελεσματικότητά της στην πράξη.¹³⁹

Πιο ρεαλιστική και βαρυσήμαντη είναι η συζήτηση γύρω από την πιο έμμεση σχέση των ΜΜΕ με τη διαχείριση από τα κράτη και άλλους διεθνείς φορείς των διεθνών κρίσεων και ενόπλων συρράξεων – και ως κομμάτι αυτής με την οικοδόμηση της ειρήνης – στο βαθμό που τα ΜΜΕ αποτελούν την κύρια αν όχι μοναδική πηγή πληροφόρησης του πληθυσμού και διαμόρφωσης της κοινής γνώμης και επηρεάζουν τις κυβερνητικές αποφάσεις γύρω από την αντιμετώπιση μιας κρίσης και την υποστήριξη συγκεκριμένων ειρηνευτικών προσπαθειών.¹⁴⁰ Το φαινόμενο έγινε ευρύτερα γνωστό και μελετήθηκε μετά το 1991 ως «ο παράγοντας CNN». Ορίζεται ως η διαδικασία με την οποία τα ΜΜΕ επηρεάζουν την εξωτερική πολιτική των κρατών προκαλώντας ερεθίσματα και αντιδράσεις στο κοινό τους μέσα από κατευθυνόμενη και συναισθηματικής βάσης επιλογή και προβολή γεγονότων, κάτι που με τη σειρά του ασκεί πίεση στις ευαίσθητες στις επιταγές της κοινής γνώμης κυβερνήσεις ώστε να δράσουν απαντώντας σε μια συγκεκριμένη σύγκρουση με κάποιας μορφής παρέμβαση.¹⁴¹

Ωστόσο, υπάρχει και η άλλη όψη του παράγοντα CNN: η εντατική δημοσιογραφική κάλυψη μιας σύγκρουσης γίνεται σε βάρος άλλων, εξίσου σημαντικών, ίσως και αιματηρότερων συρράξεων, επηρεάζοντας και το επίπεδο ενασχόλησης με αυτές από τους πολιτικούς φορείς των κρατών και των διεθνών οργανισμών. Χαρακτηριστικό και ανησυχητικό παράδειγμα η σχεδόν ανύπαρκτη κάλυψη του μαζικής κλίμακας πολέμου στο Κονγκό, όπου μέχρι το 2000 έχασαν τη ζωή τους περισσότεροι από ένα εκατομμύριο άνθρωποι.¹⁴² Η τελική επίδραση της κάλυψης των συρράξεων από τα (δυτικά) ΜΜΕ στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης

¹³⁸ Βλ. Thomas Hanitzsch, “Journalists as peacekeeping force?..”, ό.π., σελ. 484. Ο όρος «δημοσιογραφία της ειρήνης» εισήχθη στο λεξιλόγιο των κοινωνικών επιστημών από τον Johan Galtung και μετά τον Πόλεμο του Κόλπου το 1991 υιοθετήθηκε και προβλήθηκε από πολεμικούς ανταποκρτές όπως η Annabel McGoldrick και ο Jake Lynch.

¹³⁹ Βλ. Christoph Spurk, “Media and peacebuilding concepts...”, ό.π., σελ. 16-17.

¹⁴⁰ Βλ. Susan Carruthers, “The media at war...”, ό.π., σελ. 197-243.

¹⁴¹ Βλ. Virgil Hawkins, “The other side of the CNN factor...”, ό.π., σελ. 225.

¹⁴² Βλ. Virgil Hawkins, ό.π., σελ. 228-230.

και στη συγκέντρωση της προσοχής του κοινού σε ορισμένες από αυτές, αν και δύσκολα μετρήσιμη, είναι στην πραγματικότητα πιο περιορισμένη και λιγότερο άμεση από ό,τι γενικά πιστεύεται τόσο από πολλούς δημοσιογράφους όσο και από επιστήμονες, πολιτικούς και στρατιωτικούς παράγοντες.¹⁴³ Εκείνο που ενδεχομένως να έχει μεγαλύτερη σημασία είναι ότι η εστίαση των ΜΜΕ σε συρράξεις εν εξελίξει περισσότερο από ειρηνευτικές επιχειρήσεις ή επιχειρήσεις ανοικοδόμησης της ειρήνης μετατοπίζει το βάρος της χρηματοδοτικής παρέμβασης της διεθνούς κοινωνίας από προγράμματα μακροχρόνιου ορίζοντα με απτά αποτελέσματα σε βάθος χρόνου προς προγράμματα έκτακτης και επείγουσας ανακούφισης πληθυσμών χωρίς να αντιμετωπίζονται οι βαθύτερες αιτίες της κρίσης.

Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις, είτε πρόκειται για δημοσιογραφία της ειρήνης είτε για δημοσιογραφία της αφοσίωσης ή για αντικειμενική δημοσιογραφία, καταδεικνύεται η γενικά παραδεδομένη δυνατότητα των ΜΜΕ να ασκήσουν κάποιας μορφής μικρή ή μεγάλη επίδραση στην ίδια την εξέλιξη μιας ένοπλης σύρραξης. Υπάρχει, όμως, και ένας άλλος τρόπος για τους δημοσιογράφους να επηρεάσουν μία σύρραξη με δραματικές, μάλιστα, επιπτώσεις, που δε συνίσταται στη συμμετοχή τους σε επίσημους φορείς προπαγάνδας με αντικείμενο τη γενική υποστήριξη της πολεμικής προσπάθειας ούτε στην προσωπική συμμετοχή σε στρατιωτικές επιχειρήσεις. Ο λόγος γίνεται για τις περιπτώσεις εκείνες που οι δημοσιογράφοι με το έργο τους και τα μέσα που διαθέτουν παραβιάζουν οι ίδιοι το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο εγείροντας το ζήτημα της διεθνούς ατομικής ποινικής τους ευθύνης.

5. Ποινική ευθύνη δημοσιογράφων στα πλαίσια του ανθρωπιστικού δικαίου

Τυπικά το πώς και το τι επιλέγουν οι δημοσιογράφοι σε μία ένοπλη σύρραξη να γράψουν, να δημοσιεύσουν και να μεταδώσουν δεν εξαρτάται και δε ρυθμίζεται από το δίκαιο του πολέμου. Αυτό που το ανθρωπιστικό δίκαιο ρυθμίζει είναι η αντιμετώπιση των δημοσιογράφων από τους εμπόλεμους ως αμάχων, θέτοντας ως μοναδική προϋπόθεση τη μη ανάμειξη και τη μη συμμετοχή των δημοσιογράφων στον πόλεμο αναλαμβάνοντας δράση που δε συνάδει με την ιδιότητά τους ως αμάχων. Σε εκείνη την περίπτωση μετατρέπονται σε μαχητές και αντιμετωπίζονται

¹⁴³ Βλ. Virgil Hawkins, ό.π., σελ. 233.

ανάλογα.¹⁴⁴ Αλλά το περιεχόμενο της δουλειάς των δημοσιογράφων και η επαγγελματική στάση τους στις εμπόλεμες ζώνες είναι το ουσιαστικό κριτήριο για την αξιολόγηση της παραβατικής και εγκληματικής συμπεριφοράς τους, όταν μέσω αυτών υπερβαίνουν τα όρια της νομιμότητας που θέτει το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο για τη συμπεριφορά τόσο των μαχητών όσο και των αμάχων.

Σύμφωνα με την παρατήρηση του Rein Müllerson,¹⁴⁵ η πολιτική ορθότητα στις δηλώσεις και στις διπλωματικές κινήσεις των δυτικών χωρών μετά την 11/9 στην προσπάθειά τους να χτίσουν εύθραυστες συμμαχίες με αραβικές και μουσουλμανικές χώρες στον πόλεμο κατά της (ισλαμικής) τρομοκρατίας, που οδηγεί στην αποσιώπηση ή σε έναν παράδοξο εξορθολογισμό εγκληματικών δράσεων και παραβιάσεων των κανόνων του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου ή του ανθρωπιστικού δικαίου, δεν αρμόζει σε ακαδημαϊκούς, επιστήμονες και δημοσιογράφους. Οι τελευταίοι, αντί να δικαιολογούν μια παράνομη συμπεριφορά ρίχνοντας το βαθύτερο και προγενέστερο φταίξιμο στην ένοχη συνείδηση και στο ένοχο παρελθόν των σημερινών θυμάτων και πέφτοντας στην παγίδα του «αντίστροφου ρατσισμού»,¹⁴⁶ οφείλουν να αναζητούν και να αποκαλύπτουν την αντικειμενική αλήθεια.

Στον αντίποδα, βέβαια, της αντικειμενικότητας επισημαίνεται για άλλη μία φορά ότι μόνη η αναπαραγωγή και η διάδοση προπαγάνδας υπέρ ενός πολέμου υιοθετώντας και προβάλλοντας τις θέσεις και απόψεις μίας πλευράς στη σύρραξη δεν αρκεί για να δικαιολογήσει την κατηγορία της παραβιάζουσας το δίκαιο του πολέμου δράσης και να επισύρει την ποινική δίωξη του δημοσιογράφου. Οι προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέχουν για αυτή την ετυμηγορία είναι ειδικότερες και έχουν σαφώς προσδιοριστεί ιστορικά από τη διεθνή δικαιοσύνη.

Στην περίπτωση που ένας δημοσιογράφος κατηγορείται για εγκλήματα πολέμου, εάν δεν εργάζεται για τους επίσημους μηχανισμούς προπαγάνδας των εμπόλεμων και εάν δε συμμετέχει προσωπικά στις εχθροπραξίες ως μέλος των ενόπλων δυνάμεων, τότε προσάγεται ενώπιον της δικαιοσύνης ως άμαχος πολίτης όχι για την ιδιότητά του ως δημοσιογράφος, αλλά επειδή χρησιμοποιώντας τη θέση και

¹⁴⁴ Βλ. Alex Obote Odora, "Criminal Responsibility of Journalists...", σελ. 312-313.

¹⁴⁵ Βλ. Rein Müllerson, "Jus ad bellum...", ό.π., σελ.188-189.

¹⁴⁶ Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα του Robert Fisk, πολεμικού ανταποκριτή της βρετανικής εφημερίδας Independent, ο οποίος έπεσε θύμα ξυλοδαρμού στο Αφγανιστάν από πρόσφυγες, αλλά δικαιολόγησε την επίθεση εναντίον του ως «σύμβολο του μίσους και της οργής για τον βρώμικο πόλεμο», βλ. The Independent, 10/ 12/ 2001, αναφέρεται στο Rein Müllerson, ό.π.

τα μέσα της εργασίας του, όπως θα μπορούσε να συμβεί με άλλους εργαζόμενους ιδιώτες, παραβίασε το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο.¹⁴⁷

Με αυτό το σκεπτικό αναζητήθηκε και θεμελιώθηκε η ατομική ποινική ευθύνη στις λίγες υποθέσεις που μέχρι σήμερα έχουν εξεταστεί από διεθνή δικαιοδοτικά όργανα με κατηγορούμενους δημοσιογράφους. Το 1945 το ΔΣΔ της Νυρεμβέργης καταδίκασε τον Julius Streicher, εκδότη της εβδομαδιαίας ιδιωτικής εφημερίδας 'Der Stürmer', για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, επειδή η εφημερίδα του προάγοντας τον αντισημιτισμό υποκινούσε το φόνο και την εξόντωση ανθρώπων με βάση πολιτικά και φυλετικά κριτήρια την εποχή που οι Εβραίοι εξολοθρεύονταν με αποτρόπαιες μεθόδους στη ναζιστική Γερμανία και τα κατεχόμενα από αυτήν εδάφη.¹⁴⁸ Τη δεκαετία του '90 το ΔΠΔ για τη Ρουάντα κλήθηκε να αποφασίσει εάν η προπαγανδιστική δράση ορισμένων δημοσιογράφων εργαζόμενων σε συγκεκριμένες εφημερίδες και ραδιοφωνικούς σταθμούς συνδέεται με τη γενοκτονία του 1994, εάν οι δημοσιογράφοι είναι ένοχοι επειδή γνώριζαν ή όφειλαν να γνωρίζουν ότι οι πολίτες της φυλής Χούτου στους οποίους ασκούσαν ουσιαστικό έλεγχο μπορούσαν και διέπραξαν τις σφαγές των Τούτσι βασισμένοι στην εχθρική προπαγάνδα, στη ρητή υποκίνηση ή στη φιλολογία του μίσους που αυτοί διέδιδαν.¹⁴⁹

Στην υπόθεση Prosecutor v. Georges Henry Yvon Joseph Ruggiu, έπειτα από συμβιβαστική συμφωνία με τον Εισαγγελέα, ο κατηγορούμενος δημοσιογράφος δήλωσε ένοχος στις κατηγορίες της άμεσης και δημόσιας υποκίνησης σε διάπραξη γενοκτονίας (άρθρο 2 (3) (γ) του Καταστατικού του ΔΠΔΡ) και της δίωξης για πολιτικούς και φυλετικούς λόγους ως εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας (άρθρο 3 (η) ΚατΔΠΔΡ) στο διάστημα που εργάστηκε στο ραδιοφωνικό σταθμό RTLM (Radio Télévision Libre des Mille Collines) και μέσω των μεταδόσεών του το 1994 καλούσε τους Χούτου να αναλάβουν δράση εναντίον των Τούτσι. Έτσι το δικαστήριο επέβαλε ποινή κάθειρξης 24 ετών και επέλεξε να μην εξετάσει το δίκαιο που σχετίζεται με την ατομική ποινική ευθύνη των δημοσιογράφων για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου.

Δεν απέφυγε αυτό το έργο στη δεύτερη περίπτωση με κατηγορούμενους δημοσιογράφους, μια και αυτοί δήλωσαν αθώοι. Η υπόθεση Prosecutor v. Ferdinand

¹⁴⁷ Βλ. Alex Obote Odora, "Criminal Responsibility of Journalists...", ό.π., σελ. 313-315.

¹⁴⁸ Βλ. μνημόνιο της Διεθνούς Ομοσπονδίας Νομικών Χωρίς Σύνορα, σελ. 5-6., στο <http://www.asfworld.org>.

¹⁴⁹ Βλ. Alex Obote Odora, "Criminal Responsibility of Journalists...", ό.π., σελ. 314-315.

Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza & Hassan Ngeze αφορούσε τη διερεύνηση της συμβολής της δημοσιογραφικής δράσης των τριών στην υποκίνηση και διάπραξη γενοκτονίας και εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας. Οι δύο πρώτοι ήταν συνιδρυτές του RTLM και υψηλόβαθμα στελέχη στους ηγετικούς κύκλους των Χούτου που κατείχαν την εξουσία ως το 1994. Ο τρίτος ήταν εκδότης και αρχισυντάκτης της εφημερίδας Kangura. Όπως αποδείχτηκε στην πορεία της δίκης, η εφημερίδα Kangura με άρθρα, σχόλια και φωτογραφίες της συστηματικά στρεφόταν εναντίον της εθνοτικής ομάδας των Τούτσι και καλούσε τους αναγνώστες της να αναλάβουν κατάλληλη δράση για την υπεράσπιση της απειλούμενης κυριαρχίας των Χούτου. Επίσης, ο σταθμός RTLM αποτελούσε άμεσο σύνδεσμο επικοινωνίας μεταξύ της ηγεσίας και των παραστρατιωτικών ομάδων που διέπρατταν τις περισσότερες σφαγές, άτομα που αναφέρονταν και κατηγορούνταν στις μεταδόσεις καταδιώκονταν και εκτελούνταν, ενώ παρέχονταν πληροφορίες μέσω ραδιοφώνου στους παραστρατιωτικούς και τα κυβερνητικά στρατεύματα που πολεμούσαν τους Τούτσι αντάρτες.¹⁵⁰ Αν και τυπικά ιδιωτικός ήταν άμεσα συνδεδεμένος με το κρατικό και ελεγχόμενο από την κυβέρνηση 'Ράδιο Ρουάντα', χρησιμοποιώντας ίδιες πηγές ενέργειας, τον ίδιο εξοπλισμό και τις ίδιες συχνότητες και διαθέτοντας προσβάσεις στις ίδιες ομάδες και φορείς εξουσίας. Η πολλαπλή αυτή σύνδεση των δύο σταθμών ήταν εμφανής στους εκεί εργαζόμενους δημοσιογράφους και άρα ένα ερώτημα που τέθηκε πέρα από την ενοχή ή αθωότητά τους στις κατηγορίες περί γενοκτονίας ήταν εάν πρέπει να παραπεμφθούν υπό την ιδιότητα των προπαγανδιστών ή των απλών πολιτών για τη σύμπραξη, συνομοσία ή συνενοχή στο έγκλημα της γενοκτονίας.¹⁵¹

Τελικά το ΔΠΔΡ, αφού εξέτασε τη διεθνή πρακτική και νομολογία διεθνών οργάνων του τομέα του ανθρωπιστικού δικαίου και του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου για να τεκμηριώσει τη διάκριση της αρχής της προστασίας της ελευθερίας έκφρασης από τις συνθήκες της εγκληματικής χρήσης και διάδοσης προπαγάνδας,¹⁵² κατέληξε ότι ο ραδιοφωνικός σταθμός RTLM και η εφημερίδα Kangura ρητά, επανειλημμένα και επίμονα στόχευαν στην εξόντωση του πληθυσμού των Τούτσι δαιμονοποιώντας και εξισώνοντας την εθνοτική τους ομάδα με τον εχθρό, μετατρέποντας τη διαμάχη για την κατάληψη της κρατικής εξουσίας σε μία γενοκτονική εθνοτική σύρραξη. Κατά συνέπεια το δικαστήριο κατέληξε στην

¹⁵⁰ Βλ. Joel Simon, "Should a Broadcast Station Be a Military Target?", ό.π.

¹⁵¹ Βλ. Alex Obote Odora, ό.π., σελ. 309-310.

¹⁵² Βλ. Alex Obote Odora, ό.π., σελ. 318-322.

καταδίκη και των τριών κατηγορουμένων για γενοκτονία, συνομοσία για τη διάπραξη γενοκτονίας, άμεση και δημόσια υποκίνηση προς το σκοπό της διάπραξης γενοκτονίας και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (δίωξη και εξολόθρευση) και τιμώρησε με 27 χρόνια κάθειρξη τον Ngeze και ισόβια τους Nahimana και Barayagwiza.

Εκτός από τις ανωτέρω παρατιθέμενες καταστάσεις δεν έχει ανακύψει μέχρι στιγμής στη διεθνή δημοσιογραφική και δικαιοκή πρακτική άλλη περίπτωση προσδιορισμού της ατομικής ποινικής ευθύνης των δημοσιογράφων για τη δράση τους σε περιοχές ενόπλων συρράξεων. Θα μπορούσαν, πάντως, να σημειωθούν δύο διαφορετικά σχετικά ζητήματα, που η αποσαφήνισή τους ξεκαθαρίζει ένα ενδεχόμενα θολό τοπίο γύρω από τη θέση των δημοσιογράφων στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο. Το πρώτο θέμα αφορά τη δημοσιοποίηση φωτογραφιών ή πλάνων αιχμαλώτων πολέμου, η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις και υπό προϋποθέσεις θέτει ερωτηματικά ως προς την παραβίαση ή μη του άρθρου 13 της 3^{ης} Σύμβασης της Γενεύης περί μεταχείρισεως των αιχμαλώτων πολέμου και του άρθρου 75 του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977 σχετικά με την ταπεινωτική ή εξευτελιστική μεταχείριση των αιχμαλώτων. Η κρίση της συμβατότητας αυτών των δημοσιεύσεων με το δίκαιο εξαρτάται από το είδος των εικόνων, από τη χρήση τους και από τις περιβάλλουσες συνθήκες, δηλαδή από το πλαίσιο αναφοράς.¹⁵³ Το δεύτερο θέμα, τέλος, έχει να κάνει με την οπλοφορία των δημοσιογράφων, είτε των ίδιων είτε των συνοδών και σωματοφυλάκων τους, συνήθεια διαδεδομένη ιδίως τα τελευταία χρόνια.¹⁵⁴ Ανεξάρτητα από τις όποιες ηθικές, επαγγελματικές ή εσωτερικές νομικές διαστάσεις του προβλήματος, δεν μπορεί να θεμελιωθεί στο διεθνές δίκαιο κατηγορία για παραβίαση των κανόνων της Γενεύης ή για απώλεια της ιδιότητας του αμάχου όταν η οπλοχρησία λαμβάνει χώρα αυστηρά στα πλαίσια της αυτοάμυνας.

¹⁵³ Βλ. Robert Cryer, "The Fine Art of Friendship: Jus in Bello in Afghanistan", ό.π., σελ. 75-78.

¹⁵⁴ Βλ. Neil Hickey, "Bodyguards and the Press", στο Columbia Journalism Review, vol. 42, no 5, January/February 2004, σελ. 75-78.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Έχοντας ολοκληρώσει την παρουσίαση του παρόντος καθεστώτος διεθνούς προστασίας των δημοσιογράφων σε επικίνδυνες αποστολές σε περιοχές ενόπλων συρράξεων, με καταγεγραμμένη την ιστορική διαμόρφωση και αποτύπωση των αρχών και κανόνων σεβασμού του ατόμου στα κείμενα συνθηκών του ανθρωπιστικού δικαίου και του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου, και αφού αναλύθηκαν οι ειδικότερες παράμετροι και τα προβλήματα της παρουσίας και εργασίας των πολεμικών ανταποκριτών στις απανταχού στον πλανήτη ένοπλες συρράξεις, απομένει να απαντηθεί ένα ερώτημα που διατρέχει τη δημοσιογραφική – κυρίως – και τη νομική – δευτερευόντως – σκέψη εδώ και πολλά χρόνια: Είναι, τελικά, αναγκαία η δημιουργία ενός ειδικότερου καθεστώτος για τους δημοσιογράφους στο διεθνές δίκαιο; Και αν όχι, ποιες δυνατότητες και ποιες προτάσεις υπάρχουν για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και επιβίωσής τους στις ένοπλες συρράξεις;

Η υπαγωγή των δημοσιογράφων σε ειδικό ρυθμιστικό καθεστώς εντός του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου

Η ουσιαστική αναγκαιότητα μιας ειδικότερης προστασίας των δημοσιογράφων από αυτή που παρέχεται γενικά στους άμαχους ιδιώτες προκύπτει όταν ο άνθρωπος-δημοσιογράφος απειλείται και κινδυνεύει η σωματική, πνευματική και ψυχική του ακεραιότητα ακριβώς λόγω της ιδιότητάς του και της δουλειάς του.¹⁵⁵

Η ιδέα και η λογική της δημιουργίας ενός ειδικού καθεστώτος για τους δημοσιογράφους κατά την παρουσία και εργασία τους στις ένοπλες συρράξεις εστιάζει περισσότερο στους πολεμικούς ανταποκριτές παρά στο σύνολο των δημοσιογράφων που εργάζονται στα ΜΜΕ των κρατών όπου διαδραματίζεται μια βίαιη σύγκρουση και έχει την αφετηρία της σε αντίστοιχα παραδείγματα εξειδικευμένης προστασίας συγκεκριμένων ιδιοτήτων στο ανθρωπιστικό δίκαιο. Τέτοια παραδείγματα είναι το ιατρικό και θρησκευτικό προσωπικό, η πολιτική άμυνα, τα μέλη των προστατευμένων δυνάμεων και του Ερυθρού Σταυρού.

Οι πρώτες διεθνείς προσπάθειες σχεδιασμού προστατευτικών ρυθμίσεων δικαίου περιεχομένου για το δημοσιογραφικό επάγγελμα ανάγονται στα τέλη του

¹⁵⁵ Βλ. Sylvie Boiton-Malherbe, « La protection des journalistes... », ό.π., σελ. xviii.

19^{οο} αιώνα με πηγή διεθνείς οργανώσεις δημοσιογράφων, χωρίς όμως απτά αποτελέσματα ή διάρκεια. Στα πλαίσια της Κοινωνίας των Εθνών το 1927 η Διάσκεψη Ειδικών του Τύπου υιοθέτησε διάφορα ψηφίσματα τα οποία υπέβαλε στα κράτη-μέλη προς μελέτη, αλλά δεν υπήρξε συνέχεια. Ακολούθησαν οι Συμβάσεις της Γενεύης του 1929 και 1949 για τους αιχμαλώτους πολέμου που επανέλαβαν τα προβλεπόμενα στις Συμβάσεις της Χάγης του 1899 και 1907 για τους πολεμικούς ανταποκριτές χωρίς περαιτέρω ειδικές αναφορές. Το 1968 η Διεθνής Ομοσπονδία Αρχισυντακτών (Federation Internationale des Redacteurs en Chef) μαζί με τη Διεθνή Επιτροπή Νομικών (International Commission of Jurists) συνέταξαν σχέδιο συνθήκης για την προστασία των δημοσιογράφων σε επικίνδυνες αποστολές (σχέδιο Montecatini), το οποίο όμως δεν προωθήθηκε στον ΟΗΕ. Μια Διεθνής Επαγγελματική Επιτροπή για την Ασφάλεια των Δημοσιογράφων (1970-1975) με ιδρυτικά μέλη ΜΚΟ δε λειτούργησε αποτελεσματικά λόγω δυσχερειών συνεργασίας με κράτη όπου οι δημοσιογράφοι κινδύνευαν περισσότερο (η Καμπότζη ήταν η αφορμή για τη δημιουργία της αλλά και η επιφανέστερη αποτυχία της).¹⁵⁶ Την ίδια χρονιά (1970) άρχισε ο ΟΗΕ να ασχολείται πιο εμπειριστατωμένα με το αντικείμενο με τελική κατάληξη την εισαγωγή του θέματος στις διαπραγματεύσεις για τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα στις Συμβάσεις της Γενεύης και αποτέλεσμα το άρθρο 79 του 1^{οο} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977.

Η αρχική πρόθεση, όμως, της υποεπιτροπής του ECOSOC και της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ήταν η σύνταξη ενός σχεδίου συνθήκης ειδικά για την προστασία των δημοσιογράφων, ιδέα που εγκαταλήφθηκε μετά το 1975 και δεν επανήλθε στις προτεραιότητες του ΟΗΕ. Παρά την υποβάθμιση του ζητήματος στη Γενική Συνέλευση και στην Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η UNESCO, που ασχολούνταν με τις συνθήκες εργασίας, τα προβλήματα και τα δικαιώματα των δημοσιογράφων από το 1976 δημοσίευσε σχετική έκθεση το 1982 με τίτλο «Προστασία των Δημοσιογράφων» όπου επισημαίνονταν οι πολλαπλές δυσχέρειες, οι κίνδυνοι και οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους.¹⁵⁷ Νωρίτερα (1978) υιοθέτησε ψήφισμα τιτλοφορούμενο «Διακήρυξη για τις Θεμελιώδεις Αρχές Αφορώσες τη Συνεισφορά των ΜΜΕ στην Ενίσχυση της Ειρήνης και της Διεθνούς Κατανόησης», ενώ το 1977 συστήθηκε η Διεθνής Επιτροπή για τη Μελέτη των Επικοινωνιακών Προβλημάτων. Από τις σημαντικότερες όσο και πιο αμφιλεγόμενες ενέργειες της

¹⁵⁶ Βλ. Dylan Howard, “Remaking the Pen mightier than the Sword...”, ό.π., σελ. 510-517.

¹⁵⁷ Βλ. Dylan Howard, ό.π., σελ. 509, 519-523.

UNESCO, η λεγόμενη Επιτροπή MacBride κατέληξε στην έκθεσή της σε πολλά θέματα, όχι όμως στην προστασία των δημοσιογράφων με την καθιέρωση ενός ειδικού καθεστώτος.

Το κυριότερο και κυρίαρχο αντεπιχείρημα στην πρόταση διαμόρφωσης ενός ειδικού καθεστώτος για τους δημοσιογράφους, όπως διατυπώνεται από τον Hans-Peter Gasser¹⁵⁸ και τη Sylvie Boiton-Malherbe¹⁵⁹ είναι μήπως η δημιουργία ειδικών συνθηκών που κατηγοριοποιούν και ξεχωρίζουν τους δημοσιογράφους σε διακριτή επαγγελματική κατηγορία προστατευόμενων ατόμων αποδειχθεί περισσότερο ζημιογόνα παρά κερδοφόρα για τους ίδιους τους άμεσα ενδιαφερόμενους. Η αύξηση των προστατευόμενων ομάδων στο πεδίο του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου με την προσθήκη των δημοσιογράφων – δηλαδή με την εισαγωγή νέων ειδικών εμβλημάτων και υποχρεώσεων – θα οδηγούσε πιθανόν στη μείωση της ουσιαστικής προστασίας των δημοσιογράφων και όχι μόνο, γιατί θα μειωνόταν το βάρος που δίνεται στην προστασία ομάδων επιφορτισμένων με την φροντίδα των θυμάτων μιας σύρραξης (και οι δημοσιογράφοι δεν ανήκουν σε αυτές) αλλά και γιατί η ευδιάκριτη παρουσία δημοσιογράφων σε μια περιοχή ίσως να έθετε σε μεγαλύτερο κίνδυνο τον άμαχο πληθυσμό, τη στιγμή που ένα ειδικό καθεστώς δημοσιογραφικής παρουσίας και προστασίας συγκεντρώνει μεγαλύτερη προσοχή πάνω τους, αυξάνοντας τις ούτως ή άλλως πολύμορφες πιέσεις και οχλήσεις κατά την αντιμετώπισή τους από τους εμπολέμους.

Εξάλλου καλό είναι να λαμβάνεται υπόψη ότι το διεθνές δίκαιο του πολέμου (αλλά και το *jus ad bellum* παράλληλα με το *jus in bello*) είναι ένα τμήμα του συστήματος του διεθνούς δικαίου που η σταθερότητα ή η μεταβολή του επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τις διακρατικές σχέσεις, την οργάνωση του διεθνούς πολιτικού και οικονομικού συστήματος και την ίδια την υπόσταση του διεθνούς δικαίου, λόγω της βαρύτητας και της καθοριστικότητας των κανόνων του για τις ανθρώπινες σχέσεις. Γι' αυτό και σημαντικές, δραστικές αλλαγές στο ανθρωπιστικό δίκαιο επέρχονται μόνο μετά από ριζικές, ξαφνικές, απρόσμενες αλλαγές στον κόσμο ή μετά από μαζικές και χωρίς προηγούμενο καταστροφικές συγκρούσεις.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Βλ. Hans-Peter Gasser, "The protection of journalists...", ό.π.

¹⁵⁹ Βλ. Sylvie Boiton-Malherbe, « La protection des journalistes... », ό.π., σελ. 99.

¹⁶⁰ Βλ. Rein Müllerson, "Jus ad bellum...", ό.π., σελ. 149-152.

Νομικές και δημοσιογραφικές προτάσεις για καλύτερη προστασία των ανθρώπων – δημοσιογράφων

Έχοντας αποκλείσει, για τα δεδομένα της σημερινής διεθνούς πραγματικότητας, την πιθανότητα δημιουργίας ενός ειδικού καθεστώτος για τους δημοσιογράφους στις ένοπλες συρράξεις, η εναλλακτική οδός είναι για τους δημοσιογράφους και για την επιστήμη του διεθνούς δικαίου να καταθέσουν ρεαλιστικές προτάσεις για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας του υπάρχοντος πλαισίου προστασίας στο ανθρωπιστικό δίκαιο, για την ενίσχυση της συμμόρφωσης των κρατών, των διεθνών οργάνων ή άλλων εμπλεκόμενων ομάδων σε μια σύρραξη με τις επιταγές του δικαίου και για την εφαρμογή πρακτικών μέτρων ενημέρωσης και αυτοπροστασίας των δημοσιογράφων-πολεμικών ανταποκριτών.

Με επίγνωση της πικρής αλήθειας ότι, επειδή σε κάθε πόλεμο στόχος όλων των πλευρών είναι η νίκη, το δίκαιο μερικές φορές, αν δε χρειάζεται, αγνοείται¹⁶¹ και ότι υπάρχουν πολλές διαφοροποιήσεις από χώρα σε χώρα, παρά το κοινό υπόβαθρο του οικουμενικού ανθρωπιστικού δικαίου, στην προσέγγιση του θέματος της προστασίας των δημοσιογράφων στις ένοπλες συρράξεις,¹⁶² οι επαγγελματίες του χώρου έχουν επανειλημμένα και εμπειριστατωμένα ασχοληθεί με την επιμόρφωση και αφύπνιση των δημοσιογράφων μέσα από ΜΚΟ που ειδικεύονται στην προάσπιση της ελευθερίας έκφρασης και πληροφόρησης.¹⁶³ Ανάμεσα στις σημαντικότερες δημοσιογραφικές οργανώσεις οι Δημοσιογράφοι Χωρίς Σύνορα, η Επιτροπή για την Προστασία των Δημοσιογράφων (CPJ), η Διεθνής Ομοσπονδία Δημοσιογράφων με μέλη εθνικές Ενώσεις Δημοσιογράφων (IFJ), η Διεθνής Ομοσπονδία Εκδοτών Εφημερίδων (Παγκόσμια Ένωση Εφημερίδων), το Διεθνές Ινστιτούτο Τύπου (IPI), η Άρθρο 19 και η Επιτροπή Παγκόσμιας Ελευθερίας του Τύπου.

Η αναζήτηση ουσιαστικών λύσεων γίνεται ιδιαίτερα επιτακτική όταν αναλογιστεί κανείς ότι οι πολεμικοί ανταποκριτές και οι υπόλοιποι δημοσιογράφοι βρίσκονται αντιμέτωποι με μία διαρκώς επιδεινούμενη κατάσταση παγκοσμίως ως προς τη δυσμενή μεταχείρισή τους από τους διάφορους εμπολέμους, σε ένα διεθνές περιβάλλον ανομίας και ατιμωρησίας όπου το 2004 σκοτώθηκαν 78 δημοσιογράφοι

¹⁶¹ Βλ. John Dwight Ingram, “The Geneva Convention is woefully outdated”, ό.π., σελ. 88.

¹⁶² Βλ. Jean-Marie Henckaerts & Louise Doswald-Beck (ed.)/ International Committee of the Red Cross, “Customary International Humanitarian Law”, ό.π., σελ. 660-670.

¹⁶³ Βλ. “Practical Guide for Journalists, 2002”, ό.π., στο www.rsf.org.

και μέχρι τον Οκτώβριο του 2005 άλλοι 48,¹⁶⁴ πολλοί από αυτούς σε περιοχές βίαιων αναταραχών και εντάσεων και περισσότεροι σε περιοχές ενόπλων συρράξεων, ενώ για το σύνολο της δεκαετίας 1995-2004 ο αριθμός ανέρχεται σε 341 νεκρούς.¹⁶⁵ Η συγκεκριμένη καταγραφή της Επιτροπής για την Προστασία των Δημοσιογράφων είναι αξιοσημείωτη γιατί υπολογίζει ότι μόλις 68 δημοσιογράφοι (20%) σκοτώθηκαν πέφτοντας σε διασταυρούμενα πυρά, 26 σκοτώθηκαν σε αναταραχές μη εμπίπτουσες στο χαρακτηρισμό της σύρραξης και οι υπόλοιποι 247 (72%) δολοφονήθηκαν. Από τους τελευταίους οι 60 είχαν δεχθεί απειλές και οι 23 είχαν πέσει θύματα απαγωγής, ενώ μόλις σε 35 περιπτώσεις οι δράστες ή οι ηθικοί αυτουργοί συνελήφθησαν και διώχθηκαν από τις αρχές. Όσο για τις πιο επικίνδυνες για τους δημοσιογράφους χώρες την τελευταία δεκαετία, το Ιράκ κατέχει την πρώτη θέση (38 νεκροί δημοσιογράφοι και 12 βοηθοί) ακολουθούμενο από την Αλγερία (33, με συνολικό, όμως, απολογισμό του εμφυλίου 58 νεκρούς δημοσιογράφους), την Κολομβία (30), τη Ρωσία (29), τις Φιλιππίνες (22) και την Ινδία (16).

Απάντηση στα προβλήματα που συναντούν σε καταστάσεις ενόπλων συρράξεων προσπαθούν να δώσουν οι δημοσιογράφοι είτε μέσω θεσμικού διαλόγου και πιέσεων στο μέτρο των δυνατοτήτων τους προς τους εμπλεκόμενους στη σύρραξη φορείς είτε μέσω ανεξάρτητων δημοσιεύσεων για την ενημέρωση και εφοδιασμό των δημοσιογράφων που εργάζονται κάτω από δύσκολες συνθήκες και με στόχο την καλύτερη πληροφόρηση για την προστασία των δικαιωμάτων τους. Αυτά τα κείμενα τιτλοφορούνται «Πρακτικοί Οδηγοί» και περιλαμβάνουν από διατάξεις διεθνών συνθηκών για τα δικαιώματα του ανθρώπου γενικά και των αμάχων ειδικότερα μέχρι πρακτικές συμβουλές για καθημερινές αλλά ειδικές καταστάσεις στις εμπόλεμες ζώνες (πρώτες βοήθειες, γραμμές επικοινωνίας με τον Ερυθρό Σταυρό κ.ά.). Τέτοια εγχειρίδια έχουν συντάξει και δημοσιεύσει οι Δημοσιογράφοι Χωρίς Σύνορα («Πρακτικός Οδηγός για Δημοσιογράφους»),¹⁶⁶ η Επιτροπή για την Προστασία των Δημοσιογράφων («Οδηγός Δημοσιογραφίας σε Επικίνδυνες Καταστάσεις»)¹⁶⁷ και το Ινστιτούτο για τη Δημοσιογραφία του Πολέμου και της Ειρήνης (Institute for War

¹⁶⁴ Βλ. IPI Death Watch 2004 & 2005 στο http://www.freemedia.at/Death_Watch/d_watch_main.htm.

¹⁶⁵ Βλ. CPJ Death Toll 1995-2004 στο <http://www.cpj.org>. Οι Δημοσιογράφοι Χωρίς Σύνορα ανεβάζουν τον αριθμό πάνω από τους 500.

¹⁶⁶ Βλ. www.rsf.org.

¹⁶⁷ Βλ. www.cpj.org.

and Peace Reporting, «Εγχειρίδιο για Ντόπιους Δημοσιογράφους σε Περιοχές Κρίσεων»¹⁶⁸).

Επιπρόσθετα αναφέρεται η σύσταση του Δικτύου 'Δαμοκλής', ενός προγράμματος των Δημοσιογράφων Χωρίς Σύνορα για την προστασία των συναδέλφων τους μέσα από τη διεθνή συνεργασία για την αποκάλυψη και τιμωρία των ενόχων εγκληματικών ενεργειών κατά δημοσιογράφων όταν οι επίσημοι αρμόδιοι φορείς αδυνατούν ή αποφεύγουν να αναλάβουν τις υποχρεώσεις τους. Η ίδια ΜΚΟ στον Πρακτικό Οδηγό της περιέχει έναν Χάρτη για την Ασφάλεια των Δημοσιογράφων που Εργάζονται σε Εμπόλεμες Ζώνες ή σε Επικίνδυνες Περιοχές. Ο Χάρτης περιλαμβάνει οκτώ αρχές, η όγδοη εκ των οποίων αναφέρεται στη νομική προστασία των δημοσιογράφων που συνάγεται από το άρθρο 79 του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και καταλήγει με την παρατήρηση ότι κάθε σκόπιμη επίθεση εναντίον δημοσιογράφου, που συνεπάγεται τον τραυματισμό ή θάνατό του, είναι παραβίαση του Πρωτοκόλλου και συνιστά έγκλημα πολέμου.

Συμπορεύεται έτσι με μία από τις βασικές προτάσεις της επιστήμης του δικαίου για την καλύτερη προστασία των δημοσιογράφων, δηλαδή την επιβεβαίωση και ισχυροποίηση του ισχύοντος ανθρωπιστικού δικαίου μέσα από την προβολή και τεκμηρίωση των επιθέσεων εναντίον δημοσιογράφων ως εγκλημάτων πολέμου. Παρά τις αμφιβολίες που τυχόν διατυπώνονται ως προς τη δυνατότητα του διεθνούς δικαίου να επιβάλλει το σεβασμό των δικαιωμάτων των δημοσιογράφων και την προσαγωγή των παραβατών των συμβάσεων στη διεθνή δικαιοσύνη, είναι ενθαρρυντική η τάση ενίσχυσης και αποδοχής των οργάνων της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης. Επιπλέον, στην πληρέστερη διαφύλαξη της προστασίας των δημοσιογράφων θα μπορούσε να συμβάλλει η αναγνώριση της αρμοδιότητας περιφερειακών δικαιοδοτικών και άλλων οργάνων περιφρούρησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου για την επίκληση και εφαρμογή του ανθρωπιστικού δικαίου κατά την εξέταση προσφυγών για την κρατική συμπεριφορά σε καταστάσεις κρίσεων και αναταραχών. Αντίθετα, για το ζήτημα της καθιέρωσης μιας δημοσιογραφικής ταυτότητας (που συζητείται ήδη από το 1927) διαφορετικής από αυτή που προβλέπεται στο Παράρτημα του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977 υπάρχουν πολλές αντιρρήσεις ως προς την αποτελεσματικότητά της.

¹⁶⁸ Βλ. http://www.iwpr.net/home_index_new.html

Νεότερη απόδειξη του ενδιαφέροντος για τη βελτίωση της κατάστασης των δημοσιογράφων που εργάζονται σε επικίνδυνο περιβάλλον, ανάμεσα σε άλλα, αποτελεί η Σύσταση υπ' αριθμόν R (96) 4 της Επιτροπής των Υπουργών προς τα κράτη-μέλη σχετικά με την προστασία των δημοσιογράφων σε καταστάσεις ενόπλων συγκρούσεων και έντασης (3/ 5/ 1996).¹⁶⁹ Σε αυτό το κείμενο, αφού τονίζεται «η σημασία του ρόλου των δημοσιογράφων και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στην πληροφόρηση του κοινού για τις παραβιάσεις του εθνικού και διεθνούς δικαίου και για τον ανθρώπινο πόνο σε καταστάσεις ένοπλων συγκρούσεων και έντασης, καθώς και για την πρόληψη, μέσω της πληροφόρησης, περαιτέρω παραβιάσεων και δυστυχίας», επιβεβαιώνεται η σημασία των διεθνών συνθηκών του ανθρωπιστικού δικαίου αλλά και για τα δικαιώματα του ανθρώπου στην προστασία στις διεθνείς και μη διεθνείς συρράξεις όλων των δημοσιογράφων, συμπεριλαμβανομένων των διερμηνέων και οδηγών τους, ενώ ακόμη προστίθεται παράρτημα με τις βασικές αρχές που αφορούν την προστασία της φυσικής ακεραιότητας, των δικαιωμάτων και των όρων εργασίας των δημοσιογράφων σε καταστάσεις ενόπλων συγκρούσεων και έντασης.

Μία ιδιαίτερα αξιόλογη και φιλόδοξη προσπάθεια, τέλος, είναι η Διακήρυξη για την Ασφάλεια των Δημοσιογράφων και του Προσωπικού των ΜΜΕ σε Καταστάσεις Ενόπλων Συρράξεων (2003, αναθεωρημένο το 2004), ένα κείμενο συνταχθέν από κοινού από δημοσιογράφους και νομικούς με πρωτοβουλία των Δημοσιογράφων Χωρίς Σύνορα και ανοιχτό προς υπογραφή από κάθε ενδιαφερόμενο φορέα, ακόμα και από κράτη, μια διακήρυξη που υπογραμμίζει τα κυριότερα σύγχρονα προβλήματα των πολεμικών ανταποκριτών και καταγράφει συγκεντρωτικά και με ευκρίνεια όλες τις σχετικές με την παρουσία, την προστασία και ευθύνη των δημοσιογράφων διατάξεις που βρίσκονται διάσπαρτες στο ανθρωπιστικό δίκαιο, διαμορφώνοντας μία συνοπτική αλλά πολύτιμη επιτομή του ισχύοντος δικαίου προς γνώση και συμμόρφωση όλων των ενδιαφερομένων.

Ολοκληρώνοντας, είναι χρήσιμο για άλλη μία φορά και εν είδει καταληκτικού συμπεράσματος να τονιστεί ότι στο ευρύ πεδίο του δικαίου του πολέμου, όπως αποτυπώνεται στις Συμβάσεις και τα Πρωτόκολλα της Χάγης και της Γενεύης με αφετηρία το 19^ο αιώνα έως σήμερα και παρά τις όποιες ελλείψεις και ατέλειές του, οι δημοσιογράφοι πράγματι απολαμβάνουν ουσιαστικής και πολυδιάστατης προστασίας

¹⁶⁹ Βλ. Βαγγελιώ Βογιατζή, «Οι ειδήσεις του πολέμου και ο πόλεμος κατά της είδησης», Λιβάνης, Αθήνα, 2002, σελ. 236-242.

ως άτομα-ιδιώτες και όχι λόγω της επαγγελματικής τους ιδιότητας. Κι αυτό γιατί η προστασία του άμαχου πληθυσμού και τελικά ο σεβασμός του ανθρώπου είναι μία από τις πιο θεμελιώδεις αρχές του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου. Σε αυτή την πραγματικότητα μπορούν και οφείλουν να βασιστούν οι δημοσιογράφοι για να απαιτήσουν το σεβασμό τους από τους εκάστοτε εμπόλεμους, για να στηρίξουν και για να υπερασπίσουν τα δικαιώματά τους όταν εργάζονται σε ένοπλες συρράξεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Sylvie Boiton-Malherbe, « La protection des journalistes en mission périlleuse dans les zones de conflit armé », Editions Bruylant, Editions de l'Université de Bruxelles, Bruxelles, 1989.
2. Στέλιος Περράκης & Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, «Ενοπλες συρράξεις και διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο», Κείμενα Διεθνούς Πρακτικής, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2001.
3. Mark Pedelty, “War stories. The culture of Foreign Correspondents”, Routledge, New York-London, 1995.
4. Derrick Mercer et al., “The fog of war”, Heinemann, London, 1987.
5. Valerie Adams, “The media and the Falklands campaign”, Macmillan Press, London, 1986.
6. Kathleen Mahoney-Paul Mahoney (ed.), “Human Rights in the Twenty-First Century, a global challenge”, Martinus Nijhoff, Dordrecht/ Boston/ London, 1993.
7. Centre for Human Rights-Geneva, “Human Rights. A compilation of international instruments”, United Nations, New York, 1988.
8. Στέλιος Περράκης (επιμ.), «Το νέο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο των ενόπλων συρράξεων. Τα πρωτόκολλα της Γενεύης του 1977», Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1989.
9. Daniel Prémont (ed.), “Droits intangibles et états d’exception/ Non-derogable rights and states of emergency”, Editions Bruylant, Bruxelles, 1996.
10. Jean-Marie Henckaerts & Louise Doswald-Beck (ed.)/ International Committee of the Red Cross, “Customary International Humanitarian Law”, vol. II-Practice-Parts 1-2, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
11. Christoph Spurk, “Media and peacebuilding concepts, actors and challenges”, working paper, Center for Peacebuilding (KOFF), swisspeace, November 2002.
12. Βαγγελιώ Βογιατζή, «Οι ειδήσεις του πολέμου και ο πόλεμος κατά της είδησης», Λιβάνης, Αθήνα, 2002.
13. Howard Tumber & Jerry Palmer, “Media at war: the Iraq crisis”, Sage Publications, London, 2004.
14. Greg McLaughlin, “The War Correspondent”, Pluto Press, London, 2002.

15. Thussu Dayakishan & Des Freedman (ed.), “War and the media: reporting conflict 24/7”, Sage Publications, London, 2003.
16. Société Française Pour le Droit International, “La circulation des informations et le droit international”, Pedone, Paris, 1978.
17. Larry Minear et al., “The News Media, Civil War and Humanitarian Action”, Lynne Rienner Publishers, London, 1996.
18. Martin Shaw, “Civil Society and media in global crises representing distant violence”, Pinter, London/ New York, 1996.
19. Anthony Collins, “Words of Fire: independent journalists who challenge dictators, druglords and other enemies of a free press”, NY University Press, New York, 2001.
20. René Provost, “International Human Rights and Humanitarian Law”, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
21. Tim Allen & Jean Seaton, “The media of conflict. War reporting and representations of ethnic violence”, Zed Books, New York/ London, 1999.
22. Susan Carruthers, “The media at war: communication and conflict in the twentieth century”, MacMillan Press, London, 2000.
23. Άννα Παναγιωταρέα (επιμ.), «Τα ΜΜΕ και ο πόλεμος στο Κοσσυφοπέδιο», Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 2000.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

1. Dylan Howard, “Remaking the Pen mightier than the Sword: an evaluation of the growing need for the international protection of journalists”, Georgia Journal of International and Comparative Law, vol. 30, issue 3, spring 2002.
2. Alex J. Bellamy, “Supreme emergencies and the protection of non-combatants in war”, International Affairs, vol. 80, issue 5, 2004.
3. Christopher Hanson, “Over here: we’re all war correspondents now”, Columbia Journalism Review, vol. 40, issue 4, N/D 2001.
4. Peter W. Singer, “War, Profits and the Vacuum of Law: privatized military firms and international law”, Columbia Journal of Transnational Law, vol. 42, issue 2, 2004.
5. Phillip Knightley, “Journalism, conflict and war: an introduction”, Journalism Studies, vol. 3, issue 2, 2002.

6. Virgil Hawkins, "The other side of the CNN factor: the media and conflict", *Journalism Studies*, vol. 3, issue 2, 2002.
7. Thomas Hanitzsch, "Journalists as peacekeeping force? Peace journalism and mass communication theory", *Journalism Studies*, vol. 5, issue 4, 2004.
8. John Dwight Ingram, "The Geneva Convention is woefully outdated", *Penn State International Law Review*, vol. 23, issue 1, summer 2004.
9. Robert Cryer, "The Fine Art of Friendship: Jus in Bello in Afghanistan", *Journal of Conflict and Security Law*, vol. 7, issue 1, 2002.
10. Rein Müllerson, "Jus ad bellum: plus ça change (le monde) plus c'est la même chose (le droit) ?", *Journal of Conflict and Security Law*, vol. 7, issue 2, 2002.
11. Derek Jinks, "The declining significance of POW status", *Harvard International Law Journal*, vol. 45, issue 2, summer 2004.
12. Collin Freeman, "Risky Business", *American Journalism Review*, vol. 26, issue 4, Ag/S 2004.
13. Jane Kirtley, "Accompanying the troops", *American Journalism Review*, vol. 26, issue 2, Ap/My 2004.
14. Michael Massing, "The bombing of Al-Jazeera", *Columbia Journal Review*, vol. 42, issue 1, My/Je 2003.
15. John Donvan, "For the unilaterals, no neutral ground", *Columbia Journal Review*, vol. 42, issue 1, My/Je 2003.
16. Joel Simon, "Should a Broadcast Station Be a Military Target?", *Columbia Journalism Review*, vol. 39, issue 5, Ja/F 2001.
17. Ted Gup, "A question of dependence. The journalistic covenant post-9/11", *Columbia journalism Review*, vol. 42, issue 6, Mr/Ap 2004.
18. Karl Zinsmeister, "They're in the army now", *National Review*, vol. 55, issue 7, 2003.
19. Oren Gross & Fionnuala Ni Aolain, "Emergency, War and International Law – Another Perspective", *Nordic Journal of International Law*, vol. 70, issue 1, 2001.
20. Alex Obote Odora, "Criminal Responsibility of Journalists under International Criminal Law: the ICTR experience", *Nordic Journal of International Law*, vol. 73, 2004.
21. Ove Bring, "International Humanitarian Law after Kosovo: is lex lata sufficient?", *Nordic Journal of International Law*, vol. 71, issue 1, 2002.

22. George H. Aldrich, “Yugoslavia’s Television Studios as Military Objectives”, *International Law FORUM du droit International*, vol. 1, 1999.
23. Terry D. Gill, “The war in Iraq and the contemporary jus ad bellum”, *International Law FORUM du droit International*, vol. 5, 2003.
24. Kenneth Watkin, “Controlling the use of force: a role for human rights norms in contemporary armed conflict”, *American Journal of International Law*, vol. 98, issue 1, 2004.
25. Glen Sulmasy, “The law of armed conflict in the global war on terror: international lawyers fighting the last war”, *Notre Dame Journal of Law, Ethics and Public Policy*, vol. 19, issue 1, 2005.
26. ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 23/03/2005.
27. ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 22/06/2005.
28. ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 14/09/2005.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

1. <ahref="<http://vnweb.hwwilsonweb.com/hww/jumpstart.jhtml?recid=0bc05f7a67b1790e4a8bf3b66413e444849ec60bd46bb768e5ffba07a8500b77bee6f01ea3a1b1b5&fmt=C>">Perkins, M. Violence against the press in Latin America: protections and remedies in international law. *Journalism and Mass Communication Quarterly* v. 78 no. 2 (Summer 2001) p. 275-90
2. <ahref="<http://vnweb.hwwilsonweb.com/hww/jumpstart.jhtml?recid=0bc05f7a67b1790e4a8bf3b66413e444849ec60bd46bb768e05d61a2a58e6cb8f57e812ae23f504c&fmt=C>">Perkins, M. International Law and the Search for Universal Principles in Journalism Ethics. *Journal of Mass Media Ethics* v. 17 no. 3 (2002) p. 193-208
3. Alexandre Balguy-Gallois, « Protection des journalistes et des médias en période de conflit armé », *RICR*, vol. 86, No 853, Mars 2004, URL: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/iwpList74/07E4E3F1E01FE1FFC1256E9F00341007>.
4. Hans-Peter Gasser, “The protection of journalists engaged in dangerous professional missions”, *IRRC*, No 232, February 1983, URL:

<http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/iwpList74/07E4E3F1E01FE1FFC1256E9F00341007>.

5. Yves Sandoz, "Is there a 'droit d'ingérence' in the sphere of information? The right to information from the standpoint of international humanitarian law", IRRC, no 325, December 1998, URL: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/iwpList74/D820DE2575416C4BC1256B66005C763B>
6. Serge Gordey & Maurice Goldring, "The importance of a subjective approach to ethnic conflict reporting - examples from former Yugoslavia and Northern Ireland", URL: <http://www.ejc.nl/hp/rem/contents.html>
7. <http://library.law.yale.edu/library/research/issues.html#fi>
8. http://www.ila-hq.org/html/layout_publication.htm
9. http://www.freemedia.at/Death_Watch/d_watch_main.htm
10. <http://www.rsf.org>
11. <http://www.asfworld.org>
12. http://www.reseau-damocles.org/rubrique.php3?id_rubrique=193
13. http://www.un.org/peace/st_sgb_1999_13.pdf
14. <http://www.ifj.org/default.asp?Issue=ETHICS&Language=EN>
15. <http://www.cpj.org/>
16. <http://www.eda.admin.ch/eda/f/home/foreign/intagr/train/iprotection.html>
17. http://www.iwpr.net/home_index_new.html

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΠαράρτημα II Πρόσθετου Πρωτοκόλλου I (Γενεύη, 1977)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II
 ΔΕΛΤΙΟ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΥΣ ΣΕ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΕΣ
 ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ ΑΠΟΣΤΟΛΕΣ ΕΜΠΡΟΣΘΙΑ ΠΛΕΥΡΑ
 Γνωστοποίηση

Το παρόν δελτίο ταυτότητας εκδίδεται για δημοσιογράφους σε επικίνδυνες επαγγελματικές αποστολές σε περιοχές ενόπλων συγκρούσεων. Ο κάτοχος δικαιούται μεταχειρίσεως αμάχου σύμφωνα με τις Συμβάσεις της Γενεύης της 12ης Αυγούστου 1949 και του Συμπληρωματικού του Πρωτοκόλλου I. Το δελτίο ταυτότητας πρέπει να φέρεται από τον κάτοχο κατά πάντα χρόνο. Σε περίπτωση κράτησής του θα το παραδίδει αμέσως στις φυλακτικές αρχές προκειμένου να υποβοηθηθούν στην αναγνώρισή του. (Όνομα ή χώρα εκδίδουσα το παρόν δελτίο ταυτότητας)

**ΔΕΛΤΙΟ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΥΣ ΣΕ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΕΣ
 ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ ΑΠΟΣΤΟΛΕΣ**

ΟΠΙΣΘΙΑ ΠΛΕΥΡΑ

Εκδίδεται από (την αρμόδια αρχή)

φωτο. Κατόχου τόπος
 ημερομηνία
 επίσημη σφραγίδα
 υπογραφή κατόχου
 Ονοματεπώνυμο
 Τόπος και ημερομηνία γεννήσεως
 Ανταποκριτής του
 Ειδικό επάγγελμα
 Διάρκεια ισχύος
 Ανάστημα Οφθαλμοί
 Βάρος Κόμη
 Ομάδα αίματος Παράγων Ρέζους
 Θρήσκευμα (προαιρετικό)
 Δακτυλικά αποτυπώματα (προαιρετικά)
 Αριστερός δείκτης Δεξιός δείκτης

Ειδικά σημεία αναγνώρισης
 Ακριβές φωτ/κό αντίτυπο της μετάφρασης του Υπ. Εξ.

**Διακήρυξη για την ασφάλεια των δημοσιογράφων και του προσωπικού των
ΜΜΕ σε καταστάσεις ενόπλων συρράξεων**

(Δημοσιογράφοι Χωρίς Σύνορα, 2003)

Participants,

Considering that the freedom of the media and the free and unhindered exercise of journalism are essential to ensure the right of individuals and of the public to be informed under all circumstances ;

Noting with concern that journalists and the media are increasingly subject to attack during armed conflict ;

Remarking that propaganda is inherent in all armed conflict ;

Recalling that morale in an enemy civilian population cannot constitute a military objective ;

Perceiving that the practice of "embedding" journalists in military units from parties in a conflict is tending to become more widespread ;

Recalling that the media must not be used to commit, nor to incite other to commit acts that are contrary to international humanitarian law, acts of genocide or acts of violence ;

And reaffirming :

That journalists and information professionals shall be considered as civilians, and that they are protected as such in accordance with international humanitarian law ;

That journalists have a right to identical protection regardless of their professional status (freelance journalists or those who belong to an agency or to other media), of their nationality, and of whether or not they are taken off into an accompaniment system ;

That a journalist that acts in the context of his/her duties cannot be considered to be a participant in hostilities, except if it is established that his/her activities make a direct and genuine contribution to military action ;

That media equipment and facilities shall be considered as civilian objects that benefit from the protection that is inherent in that status, unless their use for military purposes can be proven ;

Have agreed on the following :

1. Since acts or threats of violence against civilians and civilian objects are prohibited, journalists, media equipment and facilities shall not be the object of attack or of reprisals. The media shall enjoy an immunity against military attack and reprisals, except if they have turned aside to commit or to incite to commit acts that are contrary to international humanitarian law, acts of genocide or acts of violence against protected persons and objects.
2. Launching attacks against places where journalists meet is prohibited, regardless of location.
3. Journalists shall refrain from any action or activity that is incompatible with their status as civilians.
4. Even if used for propaganda purposes, the media do not constitute military targets ; they do not meet the criteria of an "effective contribution to military action" and of a "definite military advantage" required in Article 52 § 2 of Protocol Additional I to the Geneva Convention of 1949. Accordingly, media used for propaganda purposes cannot be attacked, nor destroyed in total or in part, nor captured or neutralized.
5. It is prohibited to launch attacks against media equipment and facilities used for military purposes which may be expected to cause incidental loss of civilian life, injury to civilians or damage to civilian objects, which would be disproportionate in relation to the concrete and direct military advantage anticipated.
6. During an attack against media equipment and facilities used for military purposes, all conditions must be met to be able to justify that attack and all possible precautions must be taken in practise to avoid, and in any event to minimizing, incidental loss of civilian life, injury to civilians and damage to civilian objects.
7. In the case of attacks against equipment and facilities used for military purposes, which may affect civilians, an effective specific warning shall be given in good time and using practical means, unless circumstances make this impossible.
8. In the case of an attack that causes losses or damage to journalists and to media equipment and facilities, the parties to the conflict shall cooperate in establishing the facts, in particular by fully and rapidly exchanging and communicating any relevant information and facts at their disposal to the persons involved.
9. In accordance with Articles 49, 50, 129 and 146 common to the Geneva Convention of the 12th August 1949, each party in the conflict shall be under the obligation to search for persons alleged to have committed, or to have ordered to be committed a breach of the provisions set out in the present Declaration, and shall bring such persons, regardless of their nationality, before its own courts. It may also, if it prefers, hand such persons over for trial to another party concerned, providing such party has made out a prima facie case. Each party shall take measures necessary for the suppression of all acts contrary to the provisions of the present Declaration.

Adopted in Paris on 20 January 2003, revised on 8 January 2004.

Λίστα συμμετεχόντων

▶ **Alexandre Balguy-Gallois**

Lecturer in International Law, Université Paris I Panthéon, Institut Catholique de Paris

▶ **Yves Brodeur**

Spokesman for NATO and Head of the Press and Media Service, Brussels

▶ **Françoise Boucher-Saulnier**

Legal Advisor, Doctors Without Borders, Paris

▶ **Noël Copin**

Mediator for Radio France Internationale (RFI) and President of Reporters without Borders, Paris

▶ **Pierre Dunac**

Lawyer, Lawyers Without Borders-France

▶ **Emmanuelle Duverger**

International Law Consultant, Paris

▶ **Anthony Dworkin**

Editor of the Crimes of War Website

▶ **Fanny Fontaine**

International Justice Program Coordinator, Lawyers Without Borders-World

▶ **Jean-Pierre Getti**

Magistrate, Vice-President of the Damocles Network, Paris

▶ **Jamila El Idrissi**

Press Attaché, Representative of the Group for Research and Information on Peace and Security, Paris

▶ **Frédéric Joly**

Head of Communications, ICRC - International Committee of the Red Cross, Paris

▶ **Sarah L. de Jong**

Human Rights/Information Officer, International Federation of Journalists, Brussels

▶ **Daniel Junqua**

Vice-President and International Delegate, Reporters without Borders, Paris

▶ **Ronald Koven**

European Representative, World Press Freedom Committee, Paris

▶ **Robert Ménard**

Secretary-General, Reporters without Borders, Paris

▶ **Claude Moisy**

Journalist, Member of the Board of Directors, Reporters without Borders, Paris

▶ **Ariane Quentier**

Press Office, NATO, Brussels

▶ **Denys Robiliard**

Jurist, former President for Amnesty International France

▶ **Luc Walley**

Lawyer, Lawyers Without Borders-World and Damocles Network, Brussels

▶ **Florian Westphal**

ICRC Spokesperson for operations in central and western Europe and in the Balkans, Geneva

▶ **Bryan Whitman**

A Spokesman for the Defence Department at the Pentagon Defence Department, Washington, D.C.